KAREL ČAPEK

impresii de călătorie

JUNIMEA

Karel Čapek
IMPRESII DE CĂLĂTORIE
Traducere de Gabriel Istrate
EDITURA JUNIMEA
IAŞI
1983

CUPRINS

SCRISORI DIN ITALIA

EXCURSIE ÎN SPANIA

TABEL BIO-BIBLIOGRAFIE

SCRISORI DIN ITALIA

Foiletoane

ÎN LOC DE INTRODUCERE

Până a nu pleca, prietenii mi-au trimis volume groase despre istoria Italiei, a vechii Rome, despre artă în general şi despre alte lucruri, cu sfatul insistent de a citi totul. Din nefericire nu le-am respectat sfatul; urmarea acestei neglijenţe este cartea de faţă.

Omul trebuie să facă, de obicei, altceva decât ar vrea. Nu intenţionam deloc să călătoresc, şi am călătorit enorm, cu toate vehiculele posibile, şi mai ales pe jos, iar pe când mă aflam în apropierea mării africane, aş fi vrut să merg şi în Africa; nu aveam de gând să scriu nimic, şi totuşi am scris cartea aceasta, iar acum îi fac şi o prefaţă, în care aş vrea să menţionez degrabă tot ceea ce, din păcate, am uitat să trec în cele ce urmează, de exemplu, despre arhitectura florentină, despre diferitele soiuri de vinuri, ca şi despre diferitele moduri de a lega viţa de vie, în special despre vinul de Orvicto, despre Tintoretto, despre periferiile pe care le-am cutreierat, cu mult interes, peste tot pe unde ani fost, despre bisericile din Paesto, care de la distanţă arată ca nişte uscătorii, iar din apropiere sunt în stil doric, despre frumoasele romane, care au de asemenea o origine celebră şi veche, despre privighetorile din Fără Sabina, despre caracteristicile strigătului de măgar, despre uşile lui Bonannus şi

Baridanus din Monreale, despre multe alte lucruri şi fenomene; acum e insă târziu să le mai amintesc.

Am călătorit, deci, nu numai fără niciun fel de cunoştinţe utile, dar şi fără niciun plan; îmi croiam drum cu degetul pe hartă, atras adesea de un nume frumos ori de faptul că într-o anumită direcţie trenul pleca abia la ora zece şi nu trebuia să mă scol dimineaţa devreme; dar, pentru că, după Hegel, în mişcarea lumii se realizează Raţiunea Absolută, aceste întâmplări şi capricii m-au condus, prin jocul întâmplării, în aproape toate locurile care „trebuie văzute" în binecuvântata Italie.

În lumea aceasta ar trebui să vedem însă totul; totul merită să fie văzut, orice stradă şi orice om, orice lucru fără importanţă sau celebru. Nu există nimic care să nu merite interes ori măcar o privire. Am cutreierat cu plăcere zone în care baedeker-ul nu indică absolut nimic demn de văzut, şi nu mi-a părut rău nici măcar de un pas făcut, am intrat oriunde mi s-a permis, chiar şi în casa unor oameni cumsecade; uneori am privit monumente celebre, alteori, numai copii, băbuţe, mizeria şi bucuria omenească, animale, sau m-am uitat pe fereastră la oameni. Dar când am vrut apoi să scriu despre cele văzute, a început să-mi fie oarecum ruşiţe să povestesc despre lucruri atât de banale, ori am făcut-o din vanitate sau dintr-o manie personală… pe scurt şi în cele din urmă, am scris numai, şi mai ales, despre tot felul de monumente celebre. De aceea, în loc de introducere, dau un

AVERTISMENT

tuturor celor care vor citi această curte, de a nu o considera un ghid, niciun jurnal de călătorie, nicio călăuză, ci orice altceva vor dori; iar dacă vor pleca undeva, să se bazeze, în afara mersului trenurilor, numai pe soarta deosebită a călătorilor, care le arată mai multe decât s-ar putea scrie ori povesti vreodată.

VENEŢIA

I

Dacă cele ce urmează vor fi oarecum încâlcite şi greu de priceput, nu e vina mea; eu însumi nu mi-am ordonat impresiile. Sunt cam multe; am să le pun în ordine mai târziu, când Ie voi uita; dar acum pot doar să le împart, cât de cât, în două categorii, sub două titluri globale: ce mi-a plăcut şi ce nu mi-a plăcut.

I. Ce *nu mi-a plăcut?* 1. În primul rând. Cehoslovacia, deoarece funcţionarii de la graniţă mi-au reţinut acreditivul pentru banca italiană şi,

politicoşi, m-au lăsat să aleg singur între a mă întoarce acasă ori a merge în Italia fără bani. Sunt un om îndărătnic; am plecat la noroc mai departe, fără acreditiv, blestemând republica [1] vechea Austria şi pe omul proaspăt bărbierit de la graniţă. 2. Mai departe nu mi-a plăcut Viena, deoarece a plăti, să zicem, treizeci de mii pentru o cină e, din punct de vedere matematic, o senzaţie neplăcută; de altfel e un oraş mort, iar populaţia – oarecum deprimată. 3. Mare aglomeraţie de turişti, aici, în Veneţia. Nemţii, cei mai mulţi, au rucsacuri şi haine din loden. Englezii, aparate de fotografiat, americanii îi recunoşti după umori, iar cehii după faptul că arată aproape ca nemţii şi vorbesc mult prea tare, probabil pentru că la noi aerul este mai rarefiat. 4. San Marco. Asta nu e arhitectură, e un pian automat; omul caută orificiul prin care să arunce moneda pentru ca întreaga maşinărie să înceapă a cânta „O Venezia“. Orificiul nu l-am găsit, aşa că pianul nu a cântat. 5. Tinerii căsătoriţi în general, fără explicarea motivului. 6. Veneţiencelc, pentru că, de fapt, sunt rusoaice. Una, brunetă ca un diavol, cu ochi alunecoşi, în şalul tradiţional cu franjuri de un cot şi cu un pieptene înfipt în coc, de cel mai pur tip veneţian, pe care tocmai îl admiram, i-a spus cavalerului său: „Da da, iascăi moi“; şi eu m-am mai lecuit de o iluzie… Aş putea să vă înşir cel puţin o duzină de lucruri care nu mi-au plăcut, dar, înaripat de entuziasm, mă grăbesc spre ceea

II. Ce *mi-a plăcut.* 1. Mai întâi, şi probabil cel mai mult, vagonul de dormit, o frumoasă maşină pentru dormit, plină de tot felul de pârghii de alamă, de butoane, şaltere, întrerupătoare, manete şi diverse aparate. Când apăsaţi ori trageţi de ele, imediat apare ceva confortabil pentru dormit, o invenţie sau o cucerire a tehnicii. Toată noaptea m-am distrat apăsând ori trăgând de obiectele din compartiment; uneori, de exemplu în cazul unor cuiere, fără niciun rezultat, probabil datorită nepriceperii mele. Poate că astfel se realizează iluzia raiului sau ceva asemănător. 2. Jandarmii italieni, chiar de la graniţă. Umblă întotdeauna câte doi, au brodată pe pulpanele uniformei *o* bombă fumegândă, iar pe cap, un fel de bicornuri, din acelea pe care mai demult le purtau profesorii de gimnaziu, numai că puse transversal. Sunt foarte simpatici şi caraghioşi şi îmi amintesc – nu ştiu prin ce – de fraţii Čapek. 3. Străduţele veneţiene fără canaturi ori palate. Sunt atât de întortocheate, încât până acum nici nu au fost cercetate toate; pe unele din ele nici nu a călcat vreodată, probabil, picior de om. Cele mai grozave sunt late de un metru întreg şi lungi de încape pe ele o pisică cu coadă cu tot. Alcătuiesc un labirint în care s-a rătăcit chiar şi trecutul, şi nu

mai ştie pe unde să iasă afară. Eu, care mă mândresc cu simţul meu de orientare, am umblat ieri două ore de jur-împrejur. Mă duceam din piaţa San Marco spre Rialto, o distanţă de vreo zece minute; după două ceasuri am ajuns iarăşi în piaţa San Marco. Străzile veneţiene îmi amintesc, în mod sigur, Orientul, probabil pentru că nu am fost niciodată în Orient, ori Evul Mediu, cam din acelaşi motiv. Însă în tablourile lui Carpaccio, Veneţia arată exact la fel ca şi astăzi, doar că fără turişti. I. Grozav de plăcut e faptul că nu există pe aici niciun fel de maşină, niciun fel de bicicletă, niciun fel de birjă sau de alt vehicul, în schimb există 5. Foarte multe pisici, mai multe decât porumbeii din San Marco, pisici uriaşe, misterioase şi cu ochi strălucitori care se uită, din coridoare. Ironic la turişti, iar noaptea se produc cu un alto demn de toată admiraţia. 6. Frumoşi sunt marinarii regali italieni, nişte flăcăi scunzi, în albastru, frumoase sunt şi vasele de război, şi vasele în general: cu vele, cu aburi, bărci cu pânze de culoarea şofranului, torpiloare cenuşii cu tunuri de toată frumuseţea, vase pântecoase de transport; orice vas e frumos şi merită lin nume feminin. De aceea, poate, pe când eram copil, voiam să mă fac marinar, şi astăzi încă, pe Lido, am urmărit o pânză albă ce dispărea în depărtare, îndreptându-se încotrova spre răsărit, iar pânzele albe m-au atras cu mult, cu infinit mai mult decât hârtia albă din faţa mea, pe care oricum nu voi descoperi pământuri noi.

II

N-aş vrea să scriu prea multe despre Veneţia; cred că o cunoaşteţi cu toţii. Este, într-adevăr, supărător de asemănătoare cu toate acele „souvenirs de Venice“; când am ajuns pentru prima dată în piaţa San Marco, eram absolut dezorientat şi multă vreme nu am putut scăpa de impresia apăsătoare că totul e un vis, un fel de Lunapark, unde urmează să se organizeze o noapte veneţiană. Mă aşteptam să înceapă să murmure chitarele iar gondolierul să cânte cel puţin ca domnul Schütz. Din fericire gondolierul tăcea în mod misterios, însă la sfârşit m-a jefuit, într-un mod de-a dreptul necreştinesc, fluturându-mi prin faţa ochilor un fel de tarif.. Oricum, omul acesta era cu siguranţă autentic şi neprefăcut.

În schimb Canal Grande o să vă dezamăgească probabil. Unii cântă splendoarea palatelor lui, iar alţii melancolia în care agonizează; eu am găsit aici, în primul rând, un gotic destul de nereuşit, care le-a adus nobililor veneţieni doar acea celebră „dantelărie de piatră“ cu care şi-au îmbrăcat faţadele de parcă ar fi un plastron. Din păcate îmi lipseşte simţul pentru acest tip de ceaprăzărie arhitecturală şi pentru întreaga prăvălie de vechituri

a vechii Veneţii. Aici s-a adus mereu câte ceva: coloane greceşti, scorţişoară orientală, covoare persane, influenţe bizantine, brocart, gotic, renaştere; toate erau bune pentru negustori, numai să fie cât mai pompoase. Observaţi, de exemplu, stilul renascentist veneţian, care începe brusc cu un şir Se coloane de Corint, cu balustrade, balcoane şi marmură şi cu întreaga stucatură ostentativă. Nu s-a inventat nimic aici, în afară de, să zicem, logia deschisă în mijlocul faţadei, ceea ce, deşi e un lucru frumos, este cam puţin pentru o arhitectură bună. Un singur talent îl are Veneţia, acela de a deveni baroc. Orientalismul ei, goticul decorativ, stilul greoi renascentist, toate au predestinat-o să devină cel mai baroc oraş de pe planeta noastră; dar când a apărut barocul propriu-zis, Veneţia se afla deja pe scut, dacă nu mă înşală memoria.

Iar acum îmi dau seama de ce sunt atât de înverşunat împotriva frumuseţii Veneţiei. Veneţia are numai palate şi biserici; casa omului obişnuit nu înseamnă, pur şi simplu, nimic. Goală, strimtă şi întunecoasă, neîmpărţită nici măcar de o cornişă, de un portal, de o coloană, cât de mică, mirosind ca un dinte stricat, frumoasă doar ca un coteţ de iepuri, nu dovedeşte nici cea mai mică nevoie de frumuseţe; trecând pe lângă ea, nu vă desfată privirile nici printr-un profil frumos de pervaz, nici printr-o intrare care să vă invite înăuntru; e săracă, însă fără niciun fel de virtute. Ce să mai vorbim, cele o sută ori două sute de palate nu înseamnă cultură, ci bogăţie; nu e o viaţă de frumuseţe, e ceva ostentativ. Şi să nu-mi spuneţi că asta se datoreşte spaţiului insuficient; se datoreşte unei indolenţe fără margini. Aerul din Veneţia este şi în zilele noastre leneş, oarecum demoralizator, îndemnând la visare şi pierdere de vreme.

Da, are şi farmecul ei; cutreieraţi străzile ca în vis; canalele clipocesc, în San Marco cântă o capelă, douăzeci de limbi vorbite se contopesc într-un freamăt nesfârşit; iar dumneavoastră vă simţiţi de parcă aţi avea vată în urechi sau aţi fi înconjurat de un mediu ireal şi ameţitor. Şi odată ieşiţi pe Lido; brusc vă sună în ureche clopotul micuţului tramvai, zdrăngăne o roată, se aud copite tropotind, şi vraja se rupe: doamne-dumnezeule, dar în întreaga Veneţie nu există nici măcar un singur cal viu! Farmecul principal, adevărat, al Veneţiei e de natură olfactivă şi auditivă: mirosul greu al lagunei şi murmurul unic al vocilor omeneşti.

PADOVA, FERRARA

Dacă Veneţia se caracterizează, în primul rând, prin canaluri, gondole şi turişti, Padova se caracterizează prin porticuri şi velocipede, iar Ferrara prin

velocipede, palate din cărămidă şi stil roman. Velocipedele le las la o parte; sper ca, în schimb, şi ele să mă lase în pace. În ceea ce priveşte Padova, aflaţi că a vedea, într-o singură dimineaţă, cele mai frumoase opere ale lui Giotto, Mantegna şi Donatello este un privilegiu deosebit, un dar al lui dumnezeu şi o bucurie de vis. S. Maria dell'Arena e doar o bisericuţă mică şi goală; dar Giotto a pictat-o în interior de jos până sus, nelăsând niciun locuşor liber, umplând-o cu logica sa simplă, splendidă, de pictor şi de creştin, pentru că Giotto a fost un spirit exclusiv raţional, cucernic şi limpede. Şi Mantegna, un desenator de oţel, dur, tăios, nici nu ştiu cum să-i zic: grozav de formalist, însă înfăşurat în vălul dumnezeu ştie cărei melancolii ciudate, fermecătoare şi sobre. Şi Donateilo, întruchiparea tristeţii copleşitoare, o amărăciune oarecum tăcută, înverşunată, a unui spirit prea complet. Toţi trei, dintre cei mai mari bărbaţi printre artişti. E o zi sfântă aceea în care ajungi să-i cunoşti.

Încheind ziua sfântă cu un punct şi apoi cu o cină (numai că nu la Padova, ci la Ferrara), am căpătat, faţă de propoziţia precedentă, o experienţă pe care tocmai vreau să v-o împărtăşesc şi dumneavoastră: în călătoriile prin Italia feriţi-vă de aşa-numitul vin *di paese.* E uşor, la prima vedere inofensiv, şi vi se oferă în nişte butelii al căror volum îl subapreciaţi întâia oară. După ce l-aţi consumat – e formidabil – vă cuprinde un fel de înflăcărare, spirit combativ, chef de cântat, entuziasm şi alte sentimente asemănătoare. Ei, dacă în asemenea momente l-aş avea în faţă pe un anumit… [2], care acolo la voi, în Cehia, scrie numai tâmpenii despre teatru, l-aş da de pământ; în asemenea dispoziţie mă aflu. I-aş mai trânti pe mulţi alţii care scriu despre artă, de exemplu pe…" şi alte personalităţi importante iar apoi, pătat de Sânge şi cântând în gura mare, preamărindu-i pe Giotto, pe Mantegna şi pe Donatello, m-aş duce la culcare şi, înainte de a adormi, mi-ar reveni în minte bisericuţa dell'Arena, altarul din Santo şi capela din Eremitani, m-aş dispreţui singur, m-aş închina măreţiei veşnice a artei şi aş adormi gândindu-mă cu recunoştinţă la vinul *di parse.*

Şi, pentru că nu pot vărsa sângele acelor persoane îndepărtate, nu-mi pot folosi înflăcărarea sacră şi nu vă pot desena frescele pe care le-am invocat astăzi. Azi am trecut prin toate bisericile Padovei şi Ferrarei; nu mă întrebaţi câte au fost. După toate astea, pot afirma că creştinismul a murit, aici, în sud, odată cu stilul roman, iar în nord, odată cu goticul; şi că prin renaşterea târzie, şi mai ales prin baroc, începe ceva nou şi foarte nesimpatic, mă refer la catolicism. Creştinismul poate să ne vorbească numai în limba primitivă,

sobră şi sacră a stilurilor timpurii; e gravă, pură şi oarecum simplistă. Alături da, ea, renaşterea este păgână, iar barocul idolatru, fetişist, pe scurt, catolic; din punct de vedere cultural, e ceva cu mult mai prejos decât puritatea religioasă timpurie. Toată acea pompă maniacală, intarsiile în marmură, brocarturile, stucatura, aurul, altarele crenelate, toată splendoarea aceea rece nu vă spun, *din punct de vedere religios,* nici a mia parte din ceea ce reiese, atât de grav şi de pur, din capela lui Giotto.

Dacă dimineaţa de azi a fost un vis în Eremitani şi în capela lui Giotto, după-amiaza a fost un vis pe străzile Ferrarei. Se zice: să vezi Napoli şi apoi să mori. La Ferrara n-aş vrea să mor, ci să trăiesc câteva săptămâni; să trăiesc în vreunul din palatele de cărămidă, care pe dinafară aduce puţin cu un hambar netencuit, dar a cărui curte se deschide printr-o legie splendidă, liniştită, în superbele grădini din Ferrara. Sub ploaia plăcută de primăvară, peste zidurile de cărămidă, se apleacă arbori cu flori violete şi galbene, pe care nu-i cunosc. Străzi drepte cu obloane colorate; roşu, galben, verde; coloane în stil roman, mici palate roşii, biserici roşii, şi peste tot atârnă, îşi face loc, înfloreşte exploziv verdeaţa proaspătă a primăverii umede. Omul umblă fără niciun scop, deoarece trăieşte în vis. În vis omul nu cere nimic; dar când dă cu ochii, prin logia de marmură, de cea mai frumoasă grădină pe care a văzut-o, şi o va mai vedea vreodată, doreşte să rămână aici, să nu se mai conducă după spaţiu şi timp, să rămână în mijlocul acestui vis.

RAVENNA, SAN MARINO

Ravenna, prin ea însăşi un oraş pe jumătate mort, fără nimic specific; în plus, mai este şi o sărbătoare a fasciştilor, prin urmare „cămăşile negre“ aleargă, cu puşti şi capele, prin tot oraşul, peste tot numai fascii, bunici garibaldişti, muzică, manifestaţii şi întârzieri. În paranteză fie spus, fasciştii în uniformă seamănă mult cu coşarii noştri: au chiar şi o bonetă neagră cu ciucure, şi dinţii le strălucesc; fac o impresie curioasă.

Ravenna actuală nu are, desigur, nimic comun cu Ravenna moartă, cu Ravenna celei mai vechi arhitecturi creştine şi a celor mai frumoase mozaicuri din lume. Dacă voi mai scrie o dată, şi mai amănunţit, despre ceea ce am văzut – dar precis că n-am să o fac – mozaicurile din Ravenna vor constitui pagina cea mai interesantă. Recunosc sincer că nici la mormântul lui Dante n-am fost cuprins de o pioşenie adevărată; însă în San Celso e Nazario îmi venea să cad în genunchi; San Vitale e cel mai frumos spaţiu arhitectonic pe care îl cunosc, San Apollinare în Classe e măreţia întruchipată, dar rotonda Galia Placidia, unde pe bolta întunecată strălucesc

mozaicuri sfinte, de o frumuseţe cu adevărat cerească, este precis una din culmile creştinismului în artă. Dar nici pe voi nu vă pot uita, sfinte fecioare din San Apollinare Nuovo, nici pe voi, oiţele domnului din San Apollinare în Classe fuori; nu te voi uita niciodată, frumuseţe creştină de nedescris, care mi-ai încântat privirile în Ravenna.

Şi tu, Riminj, nu eşti în niciun caz ultimul dintre oraşele italiene. Chiar dacă restul nu e cine ştie ce, ai totuşi templul lui Malateste, de Leon Battista Alberti; faţada e neterminată, interiorul, de Ia jumătate, stricat de baroc, dar ceea ce a rămas din Alberti merită toată admiraţia: şi mă împacă cu renaşterea, care m-a lăsat rece la Veneţia. Istoria îl numeşte pe Alberti „teoreticianul renaşterii timpurii“; însă dacă ştiţi să citiţi urmele şi monumentele lăsate de mina omenească, veţi observa în templul lui Malateste o încordare atât de mare a voinţei, o precizie atât de perfectă şi elegantă a stilului, o asemenea puritate a fiecărui detaliu plastic, incit aţi fi nişte păcătoşi necredincioşi în artă, dacă nu daţi întâietate acestei epave superbe în faţa lui Sansovino şi a altor domni ce aparţin splendidei renaşteri.

Stilul, în primul rând puritatea stilului! Şi lăsaţi-mă în pace cu pitorescul şi caracterul pufos, dacă faceţi arhitectură. Stilul! Acesta e totul, mai mult decât omul; deoarece prin stil omul tinde către absolut.

Şi iată, tocmai pe când meditam asupra stilului şi pitorescului, soarta m-a pedepsit pentru acest pitoresc. Un autobuz încăpător, pe care scria Rimini – San Marino, m-a determinat să merg în această, după cum se spune, cea mai mică republică din lume. Rândurile de faţă le scriu în chiar centrul ei. Mi-au scăpat multe din frumuseţile acestui stat venerabil; pentru că pe drum ne-a prins o ploaie grozavă, ceaţă şi nori; ştiu doar că am urcat foarte mult, mereu mai sus, până în nori, iar acum şed pur şi simplu printre nori, într-un cuib uimitor de piatră, înconjurat din toate părţile de nori şi prăpăstii fumegânde. În loc de străzi, pe aici sunt numai scări, chiar pe vârful stâncii abrupte o cetate, fiecare casă e un bastion pe o terasă de stâncă, pante verticale spre o adâncime necunoscută din care iese în valuri ceaţa – pe scurt, cel mai sălbatic pitoresc vulturesc pe care vi-l puteţi imagina.

Pe când serveam, în hotelul reprezentativ al republicii, un biftec în ulei şi brânză de capră, s-a adunat întregul San Marino ca să mă privească. Un băştinaş, inginer, a intrat în vorbă cu mine; într-o luptă grozavă de cuvinte (el se lupta cu franceza, iar eu cu italiana, ambele limbi opunându-ne o rezistenţă de-a dreptul înverşunată) mi-a explicat că San Marino este într-

adevăr o republică independentă, care în timpul războiului a trimis pe front numai voluntari; că are în total cinci mii de locuitori, pe care îi guvernează cu blândeţe şi fără probleme, signor Gozzi, deşi eu însumi văzusem pe bornele de la marginea drumului inscripţii „evviva“ în cinstea altei mărimi, probabil opoziţioniste. Băştinaşul menţionat a încercat să-mi prezinte şi o schiţă a istoriei republicii San Marino, dar, numai cu mâinile, nu prea a reuşit. Despre cehi credea că sunt din neamul grecilor. Un contact internaţional mai strâns n-am putut încheia, din cauza dificultăţilor de limbă; să-mi continuie altcineva opera, dar să-şi aleagă în acest scop o zi în care să nu plouă fără încetare şi când nu va fi acoperit de nori acel ciudat vârf de stâncă, piscul acela abrupt care este cea mai bine conservată republică europeană.

FLORENŢA

Ultima dată v-am scris, în ploaie şi nori, din unicul, şi deci cel mai bun, hotel al republicii San Marino. Şi iată, dimineaţă cerul s-a milostivit, norii s-au ridicat cu un etaj mai sus şi un peisaj splendid s-a deschis privirilor: marea, cam la treizeci de kilometri de aici, munţi, stânci, o întindere nesfârşită de munţi şi de stânci, iar în spatele lor întreaga Aemilia, şi pe fiecare munte o cetate, sau un turn de observaţie, sali o aşezare omeneasca, îngrămădită, în sensul strict al cuvântului, pe o palmă de loc, iar sub picioare, prăpastia din care se înalţă vertical stânca San Marino. De jos e un pieptene sălbatic, crenelat, şi încă dincolo de Faenza mă mai întorceam să-l privesc, dar apoi am ajuns la Bologna.

Dacă Padova este un oraş al arcadelor şi porticelor, nu mai ştiu atunci cum să definesc Bologna. Numai că aici orice arcadă este înaltă cât o casă cu două etaje de pe la noi; la mijloc, un portal dă într-o sală a coloanelor, unde ar încăpea o gară întreagă, iar sala se deschide, printr-un alt portic, în curte. E de-a dreptul o frenezie de coloane şi de bolţi; casă lângă casă, fiecare un palat al coloanelor; străzi întregi, aproape tot oraşul, numai palate, şi chiar în cartierele cele mai sărace tot există arcade spre stradă ori spre curte, galerii, porticuri, totul într-un încărcat stil renascentist. E un oraş ostentativ şi, cumva, rece; grandoarea lui nu constă în artă, ci în erudiţie şi finanţe. O biserică în stil roman şi un palat del Podestă [3] în formă de castel gotic, are în Italia orice oraş; Bologna mai are în afară de acestea şi două turnuri înclinate, care arată ca nişte nereuşite coşuri pătrate de fabrică.

Iar la Florenţa n-am să vă vorbesc despre artă. E prea multă, de ţi se învârte capul; Ia un moment dat începi să admiri şi o piatră stropită de câini,

considerând-o drept o frescă. Din avalanşa aceea de frumuseţe nepieritoare îţi rămân în minte Giotto şi Donatello, Masaccio şi fratele cel beatificat, Angelicus din San Marco. Giotto, magister Jottus, arc în casă o placă comemorativă, din anul 1490, pe care stă scris: „Hoc nomen longi carminis instar erat“. Se zice că acest nume este egal cu o poezie lungă. Ei, aşa să fie; mi-am notat acest nume ca pe o poezie şi mă bucur că mă voi mai întâlni cu el şi la Assisi.

Altfel, Florenţa este grozav de contaminată de străini. Populaţia locală circulă în special pe velocipede şi mâzgăleşte mai puţin decât în alte părţi zidurile cu „Viva îi fascio“. În ceea ce-i priveşte pe fascişti, strigătul lor este „eiaeiaeia“, iar salutul, o mişcare bruscă, cu mâna care parcă taie aerul, încât te sperii. Dar pentru că, slavă domnului, nu sunt politician, pot să revin la străini. Cel mai mult îi compătimesc pe aceia pe care un ghid plătit îi aleargă prin biserici şi muzee. Fie că ghidul le strigă explicaţiile sale în italiană, şi străinii nu înţeleg nimic, fie că Ic strigă la ureche ceva ce el însuşi considera a fi franceză ori engleză, şi atunci chiar nu mai înţeleg deloc. În tot acest timp se grăbeşte inexplicabil de tare, de parcă tocmai atunci, acasă, i-ar naşte nevasta; aleargă cu pălăria pe ceafă, sare peste trei sferturi din expunere şi are o preferinţă deosebită pentru Canova. Al doilea tip de străini se ţine de baedeker, ca înecatul de pai sau ca un căutător de comori de nuiaua fermecată, îl au mereu în faţă; şi când se apropie de vreo capodoperă, cartea le tremură probabil în mână, pentru că ridică repede ochii, privesc în fugă la capodoperă şi apoi citesc cu jumătate de glas ceea ce baedeker-ul citează despre ea din Crowe şi Cavalcaselle. Al treilea tip sunt noii căsătoriţi pe care, încă de la Veneţia, mi-am pus în gând să-i ignorez. Al patrulea tip este highlife, care circulă mereu în automobile; unde, nu ştiu, deoarece în zece minute puteţi traversa în fugă toată Florenţa. Al cincilea tip îl constituie copiştii. Se aşază în Pitti ori în Uffizi şi copiază operele cele mai cunoscute; se simt neplăcut atinşi, parcă ar fi vorba de o proprietate personală, dacă începeţi să-l priviţi şi dumneavoastră, indiscret, pe maestrul „lor“. Fac miniaturi după Fra Bartolommeo şi după Botticelli; au talentul uimitor de a nu nimeri nici măcar o culoare şi de a mânji tabloul până străluceşte ca o pască. Cei mai mulţi sunt oameni în vârstă şi domnişoare urâte. Dumnezeu ştie, dar nicio copie, nicio copistă nu erau cât de cât frumoase. Astăzi, la Fiesole, trei deodată pictau colonada mănăstirii şi chiparoşi; la câţiva paşi de ele se hârjoneau pe iarbă un copil şi un căţel, alcătuind un tablou atât de frumos, încât am uitat să mai privesc colonadele

acelea, ce îndemnau la visare, şi „splendida privelişte asupra Florenţei şi fluviului Arno“ (cum afirmă baedekerul); însă cele trei copiste mâzgăleau cu gravitate în continuare colonadele şi chiparoşii lor şi niciuna nu şi-a scos ochelarii să privească copilul cu căţelul sau să-şi şteargă ochii.

SIENA, ORVIETO

Siena este un orăşel mic şi neobişnuit de plăcut, e aşezat pe trei coline şi zâmbeşte, fie că îl bate în spate o ploaie caldă, fie că străluceşte soarele; are câteva monumente celebre; dar ea însăşi, în întregime, este un monument de toată frumuseţea. Numai gotic de calitate, echilibrat, din cărămidă, cu doar câteva stafide din renaşterea timpurie; nu este însă goticul posomorit, marţial, nici renaşterea de fortăreaţă, dură, inexpugnabilă a palatului Strozzi; totul e cumva intim, mai vesel şi mai graţios decât în alte părţi. M-am dus de fapt la Siena pentru Duccio di Buoninsegna, un Giotto sienez; dar, spre surprinderea mea, blândul şi plăcut monumentalul Giotto s-ar potrivit mai bine la Siena decât Duccio, mai naturalist şi mai sobru. Cel mai frumos e să rătăceşti pe străzile ce aleargă în sus şi în jos, ca un tobogan plin de veselie, şi să priveşti la fâşia albastră de cer dintre crenelurile roşii ale caselor vechi şi la unduirile verzi ale dealurilor toscane dimprejur. De fapt ţinutul toscan se aseamănă foarte mult cu zonele frumoase din Cehia; numai că aici, în loc de cartofi, creşte viţa de vie şi orice colină este încoronată cu un orăşel plin de turnuri sau cu o veche fortăreaţă. De aici, din Siena, provenea Eneas Silvius Piccolomini, care, la timpul său, a avut de a face cu Jiří de Poděbrady [4], iar mai târziu a ajuns papă; în domul local se află o bibliotecă, pe pereţii căreia Pinturicchio a pictat faptele lui; aerul sfânt din Siena a păstrat frescele atât de bine, de parcă bătrânul Pinturicchio de-abia ieri ar fi terminat ultimul arabesc multicolor din jurul ferestrei. Şi mai există aici o primărie gotică, acoperită în interior de fresce, de sus până jos, şi un dom, căptuşit în exterior şi interior cu marmură colorată, cu o faţadă mult prea împodobită şi cu podeaua în întregime din sgrafito, o frumoasă şi uriaşă piaţă, şi Fonte Gaia, şi Pacea lui Lorenzetti, şi o mulţime de lucruri frumoase şi încântătoare; toate acestea şi încă ceva în plus.

Dar asta nu înseamnă nimic faţă de Orvieto. Orvieto e un orăşel şi mai mic şi, în plus, e aşezat pe placa unui fel de masa de piatră, care se ridică perpendicular în sus până la o înălţime ameţitoare deasupra pământului. Se ajunge sus fie pe serpentine, lucru care l-ar face să renunţe şi pe cel mai înverşunat duşman al acestui orăşel de necucerit, fie cu un teleferic, în care însă o să vă apuce, cu siguranţă, ameţeala. În sfârşit, ajungeţi sus, la o

înălţime de aproximativ 1500 de ani, nicidecum de metri; pentru că întregul Orvieto este nespus de vechi, construit în întregime din blocuri netencuite, din cuburi de piatră goală. O singură podoabă şi-au îngăduit cei din Orvieto şi aceea e domul. Nu mă impresionează în niciun fel dantelăria şi broderia decorativă, în care vechii italieni au adaptat goticul; dar în interior, una din capele este pictată de Luca Signorelli, un pictor mare şi ciudat, posedat de imaginea trupurilor omeneşti. Nu i-a fost suficientă nici judecata de apoi, cu o avalanşă întreagă de musculaturi splendid modelate; a mai şi garnisit toată capela cu medalioane, dintre care fiecare e o ilustraţie pentru Infernul lui Dante, şi a legat totul prin arabescuri, care sunt din nou ghirlande de trupuri omeneşti în cele mai ciudate poziţii şi contorsionări. Face impresia că niciodată nu s-a putut sătura de corpul omenesc în mişcare; beat şi, în acelaşi timp, ciudat de lucid, foarte avântat şi, totodată, exagerat de exact; e un pictor pentru care merită să te abaţi de la traseele italiene obişnuite şi să urci stânca Orvieto. În plus veţi mai vedea şi două mari capele, acoperite în întregime de fresce din quattrocento.

Dacă ar şti cunoscuţii mei ce bucurie le-am făcut băieţilor din Orvieto, când le-am împărţit timbre poştale ceh eşti, mi-ar scrie, desigur, mai mult. Băieţii de acolo m-au înconjurat imediat, cerându-mi francoboli esteri; le-am dat tot ce aveam asupra mea şi atunci au izbucnit cu o bucurie plină de entuziasm: „Cecoslovacchia!“. Când, la vremea mea, strângeam şi eu timbre, aş fi primit cu acelaşi entuziasm un timbru din Afganistan sau din Bolivia; pentru copiii din Orvieto ţara noastră e ceva foarte exotic. Şi dacă tot vorbesc despre ţări îndepărtate, la Orvieto am întâlnit, prima oară în călătoria mea, o femeie de o frumuseţe într-adevăr extraordinară. Era o tânără japoneză. N-am crezut niciodată că japonezele ar putea fi atât de frumoase. Se uita la Signorelli, iar eu mă uitam la Signorelli şi la ea. Apoi ea a plecat şi Signorelli a rămas. E un pictor uluitor; dar nicicând n-aş fi crezut că japonezele pot să fie de o frumuseţe atât de perfectă.

ROMA

Să mă ierte dumnezeu, dar mai multă plăcere mi-ar face să scriu despre Rocca di Papa decât despre Roma. Rocca di Papa e o aşezare mică şi stâncoasă, sus, în munţii albanezi; pe uliţe curge de sus zeamă de bălegar în care se bălăcesc capre negre şi copii şi mai negri, o mulţime grozavă de copii; străzile sunt, de fapt, scări, iar casele ceva asemănător unor cutii negre de piatră, care – uimitor – din depărtare, de exemplu de la ferestrele Vaticanului, arată ca nişte cuburi albe de piatră. Aceasta este Rocca di Papa.

Dar Rocca di Papa nu interesează public pe nimeni, Rocca di Papa nu e o problemă culturală, să ne întoarcem, deci, la Roma.

Machar [5] a găsit la Roma antichitate. Asta-i ciudat. În ceea ce mă priveşte, am găsit în primul rând baroc. Colosseum-ul e baroc. Întreaga Romă imperială e, bineînţeles, baroc. Apoi a venit creştinismul şi a pus, brusc, capăt barocului imperial. Drept urmare, în ceea ce priveşte artele plastice, Roma a adormit; şi s-a trezit cu prima ocazie, când a mai slăbit cureaua rigidă în care o strânsese creştinismul, şi când a putut înflori iarăşi, într-un nou val de baroc, de data aceasta sub semnul papalităţii. Roma papală este, pur şi simplu, continuarea Romei imperiale, cel puţin în ceea ce priveşte arhitectura; acum s-ar putea să scriu nişte gogomănii, dar daţi-mi pace. Aş zice, deci, că aici, în Italia, ar exista două tendinţe de dezvoltare: cea romană, barocă, universală, catolică, urmărind dimensiuni grandioase, fast, dinamică şi aspect de suprafaţă; şi a doua, mai primitivă, mai sobră, mai populară, poate că aş putea spune, la figurat, etruscă, cea care s-a afirmat odată cu creştinismul; a creat mozaicuri, a intrat în catacombe, a simplificat sculptura şi arhitectura, s-a exprimat copilăreşte şi intim. Însă tendinţa barocă mai izbucnea, din când în când; a înfrânt în Italia goticul şi l-a transformat într-un baroc încărcat, plin de dantelării. Renaşterea timpurie este, în schimb, sobră, o reacţie pură, din punct de vedere al formelor, împotriva tendinţei baroce care a învins goticul italian. Dar renaşterea deplină este, de fapt, o nouă \ictorie a ideii baroce. >Şi astfel Roma tinde mereu spre baroc, barocul e limba ei maternă; Roma are, deci, comun cu antichitatea cam tot atât cât are şi calea Mikuláš *.

Fac această expunere pseudoistorică pentru a nu mă mai ruşina atunci când vă spun că, în general, Roma nu-mi place. Nici Forum Romanům, nici marea ruină de cărămidă a Palatinului şi nimic altceva n-au deşteptat în mine sentimente sfinte; dimensiunile maniacale ale termelor, palatelor şi circurilor, pasiunea ciudată de a construi cât mai colosal, cât mai extensiv, aceasta este adevărata nebunie barocă, cea care, mai târziu, l-a făcut pe Paul al V-lea să strice biserica Petru şi Pavel. Catolicismul îşi dă mina cu Roma pagină a Cezarilor; iar creştinismul e un episod pe care Roma l-a ajutat să-l depăşească cât mai repede.

La Roma cele mai frumoase sunt câteva mici bisericuţe: Santa Prassede, Santa Maria în Cosmedin, Santa Saba ori chiar şi S. Climent, unde este îngropat patronul nostru naţional. Chirii. „Tumba di San Cirillo“, ne-a spus sacristanul, arătându-ne un sicriu crăpat din marmură, acoperit cu câteva

pietre ciobite, din subsolul bisericii. Prea simplu pentru un sfânt, mai ales dacă ne gândim la tumbele fastuoase ale papilor din biserica Petru şi Pavel.

Chiar şi pisicile îşi au dumnezeul lor, căruia îi cântă în nopţile cu lună: tu de ce nu l-ai avea? Ah, nu l-ai găsit în fierbintele Helios sudic, nici în recea abundenţă catolică; poate, poate că, totuşi, ţi-a şoptit ceva în curăţenia din templul lui Alberti sau în strălucirea dulce a bisericuţelor din Ravenna, dar nu l-ai înţeles bine. Pentru că, deşi dumnezeu, nu vorbea ceheşte.

POPORUL NAPOLITAN

I

N-am să vă scriu despre Vezuviu, nici despre Peştera albastră. Şi mai ales n-am să vă scriu despre mare; un om cumsecade nu vorbeşte despre frumuseţea dragostei sale, chiar dacă e trecătoare. În afară de natura frumoasă, lucrul cel mai important de aici este poporul originar napolitan.

Poporul napolitan are o tradiţie mai veche decât forul roman. Goethe, deja, scria despre turmele de capre ce alergau dimineaţa pe străzile napolitane pentru a fi mulse pe loc. Dimineaţa, pe la şase şi jumătate, sub fereastra mea e o larmă cumplită; scot capul afară, iar jos paşte o turmă de capre (au nişte figuri de ladies engleze) pe care le mulge, cu zbierete de îmbărbătare „un om; când mă observă, lasă ugerul, întinde mâna şi strigă ceva. Ieşi din casă şi, imediat pe fastuoasa Via Parthenope, stă culcat de-a curmezişul trotuarului un vlăjgan, mâinile sub cap, negru ca un cârnat, încălzindu-şi la soare buricul afumat. Bănuieşti că n-a murit, ci doarme; dar de-abia te apropii de raza gurii lui, scoate o mină de sub cap şi zice: „Signore, un soldo!“ Un băieţel stropeşte în public marginea trotuarului şi, în acelaşi timp, strigă la tine: „Signore, un soldo!“ Dacă s-ar putea câştiga bani strigând, atunci orice napolitan ar deveni un Astor. A vinde ziarele eu grozave răcnete de război, a sări cu ele în tramvaiele şi trenurile ce s-au pus deja în mişcare, ori a şedea încă de dimineaţă pe trotuar, lângă o pereche de şosete, patru şireturi de pantofi, trei lămâi şi un şirag de corali, şi a bate din gură până seara, în larma străzii, este, probabil, meseria cea mai potrivită pentru aceşti oameni. Mergi pe jos, undeva în Pozzuoli; un vetturino îşi pune în minte că trebuie să mergi cu birja lui; renunţă, deci, la orice rezistenţă. Merge pe lângă tine o jumătate de oră, şi strigă, şi răcneşte; mai întâi italieneşte, nu înţelegi; apoi englezeşte, şi te faci că nu înţelegi; pe urmă franţuzeşte, nemţeşte, iar la urmă zbiară: da, da, haraşo, gaspada, otto lire, acht, majher, moşie vera tu, tu compri, otto lire, ser, eit, eit eit. În sfârşit, cedezi acestui fenomen lingvistic şi, cu câţiva paşi înainte de

destinaţie, te urci în rabla lui; atunci scoate un urlet victorios, calul se sperie, vetturino se agaţă de hăţuri şi zbiară, printr-o minune de neînţeles ia o curbă strânsă direct prin şanţ, calul încetineşte puţin, dar după trei paşi se sperie iarăşi, te avânţi într-o prăpastie şi apoi iar în sus, la dreapta, la stângă, îţi încredinţezi sufletul domnului şi… ecco! vetturino priveşte triumfător în jur, ca un învingător la jocurile olimpice; am ajuns la destinaţie. „Cincisprezece lire, signore“, îţi spune calm. Bine, îi dai opt. „Şi bacşişul“, cere acea poamă bună. Ei, îi mai dai o liră; viaţa ta merită atâta. „Şi bacşişul pentru cal“.

Te duci să vezi Solfatara (… nu vă duceţi acolo, fenomenul e ca atunci când se stinge varul pe la noi). Intrarea… şase lire, ia te uită. La intrare ţi se alătură, fără o vorbă, un domn plin de măreţie; are în mână un fel de şomoiog de paie şi fluieră foarte frumos. Din păcate, îţi dai seama prea târziu că domnul cel măreţ este ghidul, care, în apropierea unui fel de găuri, aprinde, pentru zece secunde, mănunchiul de paie, până începe oarecum să fumege. Apoi te conduce în spatele unui fel de barăci; te gândeşti cu uşurare că acolo e closetul. Dar nu e decât un moşneag desculţ, care scurmă nisipul cu o sapă şi te invită să-ţi opăreşti în el mâna; în afară de asta îţi bagă cu forţa trei pietricele fierbinţi în buzunar, cică drept amintire, şi apoi întinde mâna. Domnul cel arătos te conduce afară, scârţâind cu ghetele lui frumoase. „Zece lire, domnule“. Pari puţin surprins. „Cinci lire e taxa mea“, îţi explică el, „patru lire pentru făclie şi o liră pentru vin.“

Eşti la cină într-un hotel acceptabil; dedesubt e marea, deasupra fumegă Vezuviul, ce mai, e frumos, în plus, pe stradă încep să se audă chitare şi un glas care interpretează cunoscutul cântec napolitan „Ce m-am mai zgâriat“. În scurt timp apare un bărbat care îţi înfăţişează pălăria; are în ea, pe un şerveţel, numai monezi de câte cinci lire. Te ruşinezi puţin, pentru că îi dai numai o liră văduvă; însă tenorul cel simpatic clatină cu măiestrie pălăria, lira dispare în şerveţel şi deasupra se văd iarăşi numai câte cinci lire.

Nu sunt un risipitor şi nu dau ceea ce nu sunt obligat să dau; vă rog însă, când mă voi întoarce, nu-mi întindeţi nimeni mâna, ca să nu vă pun în ea din întâmplare un bacşiş. Spuneţi-mi, pentru numele lui dumnezeu: mai există ceva pe gratis în lumea asta?

II

Să spunem adevărul: frumuseţea Neapolului e un fel de înşelătorie. Napoli nu e frumos dacă nu-l priveşti de la distanţă. Din depărtare se vede aurit de soare, marea e atât de albastră cât îţi poţi imagina, în faţă se vede

un coconar de toată frumuseţea, dincolo, aceea albastră e Capri, Vezuviul expiră o bucată de vată albă. Šorrento străluceşte pur în depărtare… dumnezeule, cât e de frumos. Apoi, însă, cade amurgul, totul se întunecă şi încep să apară lumini, se formează un întreg semicerc de scântei, pe mare trece un vas, iar luminile lui, verzi, albastre, aurii, licăresc: doamne, câtă frumuseţe! Dar poftеşte în oraş, omule; cutreieră străzile, priveşte totul cu ochi ceheşti şi bucură-te, pe cât poţi, de pitorescul vieţii de aici; în scurt timp ai să începi să te cam saturi. Poate că străzile sunt pitoreşti; în orice caz, sunt foarte urâte. Treci pe sub ghirlande de rufe murdare, croindu-ţi drum printre tot felul de derbedei, măgari, vagabonzi, capre, copii, maşini, coşuri cu zarzavaturi şi alte lucruri suspecte, ateliere revărsate peste trotuar până la jumătatea străzii, gunoaie, marinari, peşti, birje, răsaduri de marele, vânzători de ziare, fete coafate, copii murdari tăvălindu-se pe jos; totul se înghesuie, zbiară, bate fără milă animalele, strigă, oferă, urlă, plesneşte din bici şi înşală. După câte se pare, ocupaţia preferată a napolitanilor este aceea de a vinde ceva: se ia un scaun, nişte bretele vechi, trei luminări şi o cambulă alterată; apoi, toată ziua, se interpretează deasupra lor un fel de invocare, şi asta înseamnă comerţ cu mărfuri diverse. Ici, un orb nenorocit vinde şapte bastoane; te milostiveşti şi cumperi unul; nefericitul vrea pe el douăzeci de lire, tu îi dai cinci şi pleci; află că te-ai înşelat amarnic. Colo, trece un vlăjgan, duce în spinare un scaun şi, ca să-i fie mai vesel, cântă un marş la trompetă. Am ghinionul că am ajuns la Napoli o jumătate de oră după regele Italiei; era vizibil că se pregătise o primire grandioasă, străzile erau blocate de birje, automobile, căruţe, măgari, de tot felul de hodoroage, care de care mai ciudate; ca să le treacă timpul, vizitiii dau cu picioarele în animale şi plesnesc din bice, şoferii claxonează, toţi urlă înnebunitor, undeva, în port, trag tunurile; de când mă ştiu nu am auzit o asemenea hărmălaie. Şi uniformele italiene de gală, oameni buni, ce mai carnaval! Niciodată n-aş fi crezut că un bărbat poate să se împopoţoneze cu atâtea voaluri, pene, cordoane, ciucuri şi eşarfe, lampasuri, panaşe, curele, fireturi, broderii, canafuri, trese şi ghirlande ca demnitarii, mai mari sau mai mici, ai acestei ţări. Să nu uit, l-am văzut apoi pe rege trecând pe străzi; populaţia entuziastă… îl aplauda pur şi simplu, ca la teatru.

Dar să mă întorc la pasiunea mea. Napoli e un oraş care nu creează absolut nimic; dintotdeauna s-a pictat prost aici şi tot aşa s-a şi construit; aici oamenilor le este suficient cerul albastru şi binecuvântarea dumnezeiască a naturii supraîmbelşugate. Însă într-o biserică (acum nu mai

ştiu dacă a fost S. Gennaro ori S. Chiara sau poate alt sfânt) am găsit tablouri votive în cel mai pur stil popular; sunt câteva sute, iar unele dintre ele – formidabile. De obicei, e o cameră pictată dintr-o perspectivă foarte strictă; pe un pat cu cearşaful scrobit şi bine întins se află un bolnav, câteva femei, în rochii din anii 1870, îşi frâng mâinile şi duc la ochi batiste bine călcate, în continuare, pe perete, e o icoană, iar în faţa ei îngenunchează un bărbat în haine negre, ţeapăn, drept şi plastic ca un sac înfundat până la gură. Probabil că cerul s-a lăsat înduplecat de o rugăciune atât de fierbinte şi l-a vindecat pe bolnav, lucru pentru care i s-au adus mulţumiri în forma acestui îngrijit exvoto. Şi iată, sunt printre acele tablouri unele care au simplitatea gravă a vameşului Rousseau şi altele ce au neliniştea lui Muncii; în felul său e o galerie unică de pictură anonimă.

Toate celelalte în Napoli sunt numai strigăte, harababură şi pitoresc.

PALERMO

Nu prea îmi vine să scriu ceea ce scriu, deoarece mă ruşinez pentru faptul că nu sunt în stare să spun cu precizie, dacă cel mai frumos lucru pe lume este o călătorie pe mare, sau Monreale, ori grădina din San Giovanni degli Eremiti. În ceea ce priveşte Palermo, ieri încă v-aş fi scris că este cel mai curat oraş din Italia; astăzi, după ce am hoinărit în jurul portului Cala, consider că e cel mai murdar dintre toate, inclusiv Napoli şi Rocca di Papa. În schimb, o calitate indiscutabilă a sicilienilor este aceea că nu cerşesc aproape deloc; par, în general, mai sobri şi mai demni decât napolitanii cel cârlionţaţi din nord, poate sub influenţa culturii spaniole. Influenţa spaniolă este, de fapt, ultima; prima e grecească, cea de a doua şi a treia, sarazină şi normandă; renaşterea s-a manifestat aici doar tangenţial. Turnaţi peste aceste, diverse, elemente culturale un soare orbitor, un sol african, o cantitate imensă de praf şi o vegetaţie superbă, şi aveţi Sicilia.

Ba nu, mai există şi cultura indigenă, care se vede pe căruţele tuturor ţăranilor, de pe întreaga Scoică de Aur. Căruţele acestea sunt minunat pictate; numai legende, dueluri cavalereşti, scene istorice, războaie, scene dramatice din viaţa contemporană, totul e redat într-un stil gotic primitiv sau cam în felul vechilor cărţi de joc. La fel este zugrăvit şi tavanul Tribunalului, am impresia că din secolul al XV-lea. Prima căruţă am vrut s-o cumpăr imediat; mi se părea o piesă de muzeu. În două zile am văzut câteva mii, iar printre ele şi adevărate minuni policrome. Dacă există undeva artă populară ce se manifestă din plin, atunci aici este.

Şi acum Monreale, o minune, o arcă ticsită de artă romană; un dom acoperit de sus până jos de mozaicuri de aur, care, deşi n-au frumuseţea grandioasă a mozaicurilor din Ravenna, cu câteva sute de ani mai vechi, sunt poate cel mai strălucit şi mai monumental tezaur de artă decorativă romană, ca şi Capella Palatina de aici, din Palermo, pe care, privind-o, ameţeşti, ca şi colonada, tot din Monreale, sub care puteţi înnebuni din pricina celor aproape trei sute de coloane cu basoreliefuri, în care fiecare capitel este altul şi, în acelaşi timp, alcătuiesc un ghem de nedesfăcut de ornamente, scene legendare, animale şi lucrări în mozaic, şi, în sfârşit, a benzilor încrustate a duşumelelor şi frizelor din Monreale, care depăşesc tot ceea ce îmi imaginam până acum despre posibilităţile ornamenticii pur geometrice. Şi apoi însuşi Monreale, un oraş ciudat, lipit de coasta muntelui în mijlocul unor cactuşi cât nişte copaci, a unor palmieri, smochini şi nu mai ştiu căror arbori şi mai ciudaţi, un oraş plin de gratii spaniole şi sarazine, de un baroc blând şi neînchipuit de pitoresc, de frontoane în stil popular şi privelişti superbe, până spre insulele Liparice – primul oraş care, într-adevăr, mi-a luat ochii.

Şi pe urmă altceva, cu totul deosebit: grădina din vechea – pe jumătate dărâmată – colonadă din San Giovanni degli Eremiti. Bisericuţa propriu-zisă e o veche moschee cu cupole maure; iar pe această palmă de loc, între arcurile frânte în stil maur ale coloanelor, a crescut şi a înflorit tot ceea ce un cer neobişnuit de darnic a turnat în poala Scoicii de Aur din golful Palermo. Câţiva portocali şi lămâi se încovoaie sub greutatea fructelor coapte şi sunt, totodată, plini de flori; curmali, trandafiri, arbuşti cu flori tubulare de un litru, o vegetaţie necunoscută mie, o densitate de flori şi de arome în care te rătăceşti. Pe cerul incredibil de albastru se profilează cinci cupole sarazine roşii, asemănătoare unor globuri ciudate. Doamne dumnezeule, locul acesta a fost, probabil, cel mai frumos dintre toate.

În Monreale există nişte mozaicuri splendide despre facerea lumii; nici Michelangelo, în Capela Sixtină, n-a redat cu mai multă măiestrie crearea luminii şi a apelor, a uscatului şi a corpurilor cereşti şi, mai ales, a uitat ori n-a ştiut să reproducă pe Domnul, care, în ziua a şaptea, „a văzut că este bine“ şi s-a odihnit. Dumnezeul din Monreale se odihneşte, visează ca un gospodar după ce şi-a terminat treburile, cu mâinile în poală… Eh, chiar şi Creatorul a uitat ceva; deşi i-a poruncit lui Adam să dea nume tuturor animalelor şi vieţuitoarelor din apă, nu l-a însărcinat să dea nume la toate mirosurile. Amestecaţi iasomia, peştele alterat, brânza de capră, uleiul

rânced, sudoarea omenească, răsuflarea mării, uleiul de portocali şi mirosul de pisici şi veţi obţine o imagine, diluată de; zece ori, a ceea ce se respiră într-o uliţă din port. Nu uitaţi nici scutecele copiilor, zarzavaturile intrate în putrefacţie, balega de capră, tutunul, praful, cărbunele de lemn şi pomada. Mai adăugaţi putregaiul, lăturile, rufele ude şi uleiul încins. Şi nici asta nu e de ajuns. E ceva ce nu se poate exprima.

Cum nu se pot exprima nici frumuseţile şi ciudăţeniile acestei lumi.

DE LA PALERMO LA TAORMINA

Ar trebui să-mi plătiţi cu aur rândurile care urmează, nu pentru frumuseţea lor deosebită, ci pentru că eu însumi plătesc pentru ele atât de mult. Calculând pentru fiecare stea câte zece centime, o centimă pentru fiecare freamăt adânc al mării, zece lire pentru focuşorul roşu de pe vârful Etna, iar pentru aerul îmbălsămat câte o jumătate de liră pe oră – vedeţi şi dumneavoastră, nu mai pun la socoteală nici imaginile reflectate în mare, nici palmierii, nici vechea cetate, ba chiar nici teatrul grecesc, care, acum, noaptea, nu prezintă nicio atracţie – ei, atunci merită, şi slăvit fie domnul, pentru că m-a trimis pe aceste meleaguri.

Prin puterea sa miraculoasă m-a dus mai întâi de la Palermo, de-a curmezişul Sicii iei, peste o mulţime de dealuri golaşe, bizare şi triste, prin alei de cactuşi şi mine de sulf, la Girgenti, care e un orăşel pe o colină, iar ceva mai departe se află o serie întreagă de temple greceşti. Sunt de tip doric şi prin urmare foarte frumoase. Era tocmai de ziua înălţării la cer, iar băştinaşii se strânseseră de la mari distanţe în aceste, cele mai bine păstrate, monumente greceşti, beau, mâncau şi explicau copiilor că se află în nişte temple greceşti; alţii măsurau grav, cu nişte centimetri de buzunar, fusele şi blocurile de piatră, mândrindu-se vizibil cu templele amintite. Pe drumul de înapoiere s-a întâmplat că mi s-a alăturat un tânăr din Girgenti, vorbind o limbă pe care, probabil el însuşi, o considera franceză; nu mai ştiu cum, dar dintr-o dată mergeam în mijlocul a vreo douăsprezece fete grozav de frumoase, ne urma o ceată de băieţi strălucitori, toţi fund înconjuraţi de o turmă de capre cu părul alb şi mătăsos şi cu coarne răsucite. Şi astfel am călătorit prin praful de aur al apusului, vorbind pe rând ceheşte, italieneşte şi franţuzeşte, ca un conducător al unui fel de procesiune bahică; cine no întâlnea, pe măgar sau pe catâr, îşi scotea pălăria şi privea lung în urma noastră. Cât o să trăiesc nu voi înţelege această întâmplare antică.

În continuare dumnezeu m-a condus, pe nişte căi foarte întortocheate, de la Marea Africană la Marea Ionică. De o parte şi de alta a drumului sunt

iarăşi dealuri, dealuri verzi sau crenelate cu alb, dealuri de sulf ori străpunse de peşteri – ca o roată de caşcaval – şi oraşe ciudate, care s-au căţărat pe piscurile celor mai înalţi munţi, cum ar fi Etna inexpugnabilis ori Castrogiovanni, străpungând norii deasupra unei gărişoare înghesuite aproape în tunel, şi apoi, deasupra spicelor ce se coc, apare Etna cea înzăpezită, pentru a dispărea în nori, urmează după ea nişte mlaştini pline de malarie şi marea cea albastră, şi, în sfârşit, Siracuza, oraşul de pe insulă, un crâmpei al vechii Syracusa. Cea veche se afla însă pe uscat şi avea dimensiuni impresionante, teatru, amfiteatru şi nişte cariere celebre, în care creştinii au săpat catacombe uriaşe. Carierele acelea se numesc latomii şi sunt foarte frumoase; sunt, de fapt, nişte raiuri de vegetaţie, înconjurate de jur-împrejur de pereţi de stâncă; unica intrare este păzită de un custode, căruia i se plăteşte, şi de aceea tiranul Dionisos închidea în amintitele latomii prizonierii. Şi la Siracuza ţăranii au căruţe pictate, numai că în locul imaginilor istorice preferă scene din viaţa claselor înalte; între ele sunt unele piese deosebit de frumoase.

S-ar părea că vorbesc prea puţin despre monumentele antice. Aş putea, desigur, să scriu despre ele mai mult; în ghiduri se indică totul, secolul în care au apărut, grosimea fuselor arhitectonice şi numărul coloanelor. Eu sunt însă, probabil, absolut lipsit de simţul istoriei; impresiile mele despre antichitate sunt mai degrabă cu privire la natură, ca, de exemplu, despre apusul auriu în templele aurii din Girgenti ori arşiţa albă a amiezii în teatrul grecesc, unde aleargă pe bănci splendide şopârle verzi; ori un stingher laurus nobilis lângă o coloană frântă, un uriaş şarpe de casă negru în curtea Casei poetului cel tragic din Pompei, miros de izmă şi begónii… ah, cele mai frumoase şi mai neasemuite nu sunt pe lume lucrurile, ci clipele, momentele, secundele ce nu se pot reţine.

Iar la urmă Taormina, un rai pământesc deasupra mării fremătânde, o insulă de arome şi de flori între stânci, luminiţe pe malul mării, Etna strălucind roşietic… Nu, acum gândeşte-te Ia patrie; chiar dacă aici totul ar fi de o sută de ori mai frumos, gândeşte-te la ţara natală, la ţara apelor curgătoare şi a pădurilor foşnitoare şi la farmecul ei, foarte modest, dar intim.

Nu te poţi rătăci, dacă te întorci cu faţa către casă.

ÎN MÂNA DOMNULUI

Întotdeauna se zice: Dacă te duci undeva, învaţă limba de acolo, ca să poţi înţelege spiritul poporului ori ceva de felul acesta. Ei, într-un asemenea

caz veţi înţelege spiritul poporului cam ca atunci când aţi merge până la Nový Bydžov; veţi înţelege toate prostiile pe care şi le spun oamenii şi le veţi pune întrebări fără niciun rost, ca, de exemplu, cum se numeşte muntele de colo sau câte minute de întârziere are cutare tren.

Călătoresc prin ţara italiană fără a-mi bate capul cu asemenea probleme; aptitudinile mele şi timpul pe care l-am avut la dispoziţie mi-au fost suficiente pentru a învăţa din italiană doar numeralele (de fapt, numai pe cele simple), dar şi aceste cunoştinţe mă deranjează uneori, deoarece întrerup dulcea renunţare cu care m-am lăsat în voia Domnului. Bineînţeles că în hotelurile internaţionale puteţi vorbi în franţuzeşte; există, însă, locuri mai interesante decât toate hotelurile lumii, şi acolo babilonismul cosmopolit nu mai are niciun rost; aici nu mai poţi pune întrebări, nu te mai poţi înţelege, nici nu poţi să ceri ceva de la cineva: aici te bazezi pe faptul că oamenii te vor hrăni şi-ţi vor da de băut, îţi vor aşterne patul şi te vor duce undeva… unde şi cum, asta, desigur, stă în puterea lor, şi nicidecum într-a ta, li te încredinţezi, însă, ca o fiinţă mută şi neputincioasă, inapt să alegi singur, să te aperi şi să înjuri. Şi, ia te uită, îţi dau de mâncare şi de băut, au grijă de tine, te duc la culcare; tu însuţi accepţi toate acestea cu o mulţumire de o mie de ori mai mare decât atunci când ţi le-ai fi comandat în mod autoritar şi amănunţit.

Călătoreşti cu simplitatea sfântului Francise. Pentru că nu ştii să vorbeşti, nu poţi să vrei nimic de la oameni. Da, a vrea cât mai puţin, aceasta este adevărata smerenie şi resemnare în viaţă; a nu cere mai mult de o îmbucătură şi un pat, a accepta totul aşa cum ţi se oferă şi a fi încredinţat că toţi au intenţii bune faţă de tine, aceasta este acea modestă lipsă de griji care trezeşte în tine o serie întreagă de virtuţi; ţi-au dispărut toată aroganţa, trufia, nerăbdarea, toate pretenţiile egoiste şi complicate; eşti în puterea altora şi, prin urmare, în mâna Domnului. Nu poţi întreba dacă vagonul acesta merge numai până la Caldare ori până la Xirbi sau la Bicocca, deoarece nu ştii cum să spui; atunci te aşezi, bazându-te pe faptul că „ei“ ştiu mai bine decât tine şi te vor duce în locurile acelea frumoase şi importante. Nu-ţi alegi nici hrana şi nici patul; primeşti ce-ţi dau alţii şi, ia te uită, îţi dau ce au mai bun. Vrei să plăteşti şi ei bolborosesc o cifră; nu înţelegi dacă au spus o liră şi cincizeci ori cincizeci de lire, aşa că le dai toţi banii, să-şi ia singuri atâta cât consideră. Sunt foarte cumsecade; iau numai o Ură şi cincizeci. În afara unui birjar din Posilipi nu m-a înşelat nimeni;

dar atunci s-a adunat în jurul pungaşului populaţia din Bagnola şi l-a făcut, probabil, cu on şi cu oţet, văzând că eu nu sunt în stare să-l înjur singur.

Uneori apar situaţii complicate, ca, de exemplu, atunci când vrei să afli, la Salerno, dacă circulă astăzi vaporul. Chelnerul de la cafenea nu s-a putut descurca la întrebarea mea; a adunat oamenii de pe stradă, oamenii s-au aşezat împrejurul meu, au comandat cafe nero şi au început să se consulte între ei despre ceea ce aş putea dori eu. Le-am spus că vreau să merg la Napoli; au clătinat din cap, s-au sfătuit şi apoi m-au dus cu toţii la tren, unde a trebuit să le împart, ca amintire, cărţile mele de vizită. Uneori au grijă de mine ca de un copil mic, aşa cum a făcut o bătrânică din Siena, ori discută cu mine în limbajul copiilor, în infinitive, şi cu gesturi aprinse. Relaţiile mele cu ei sunt neobişnuit de bune; nu-i contrazic niciodată, nici ei pe mine.

Credeţi-mă, deci: cu puţină modestie şi răbdare, omul ar putea străbate lumea întreagă. În general – cu puţine excepţii –, se poate avea încredere în oameni; nimic nu întăreşte mai mult optimismul decât o astfel de experienţă. Dac-aş fi ştiut italieneşte, n-aş fi avut plăcerea unei asemenea revelaţii; ba chiar aş fi văzut mai puţine lucruri, pentru că m-aş fi rătăcit mai puţin şi n-aş fi ajuns uneori în locuri despre care baedeker-ul nici nu pomeneşte. Te sui într-un tramvai care merge în partea cealaltă decât aveai intenţia să mergi; şi în loc să ajungi într-un parc oarecare, cu o privelişte superbă te trezeşti într-un cartier de fabrici şi hoinăreşti prin murdăria de nedescris a unei Arenella, mai uluit decât dac-ai admira vegetaţia subtropicală a grădinilor din Palermo. Şi a rătăci, şi a fi mut, şi a fi neputincios în mâna Domnului e o mare plăcere şi un mare avantaj.

ORAŞE SUBTERANE

Am în minte, aici, două feluri de oraşe subterane: oraşele surpate ale unor oameni care au trăit cândva pe suprafaţa pământului; şi necropolele subterane ale morţilor. Pompei, Palatin, Ostia; şi catacombele din Roma, din Napoli ori din Sicilia. Cenuşa vulcanică a acoperit Pompei-ul cu un strat gros de cinci metri; nu ştiu ce a îngropat Ostia sub o depunere de trei metri de argilă cafenie; Palatinul s-a acoperit singur cu propria-i masă de cărămidă. Colina Aventin doarme deocamdată, dar probabil că şi sub ea se află un oraş subteran. Aproape oriunde înfigeţi hârleţul găsiţi un zid, bolţi, blocuri de piatră pentru fundaţii. Apoi acestea se numesc terme sau palat ori teatru al cutărui sau cutărui împărat, şi oamenii se duc să le vadă. Uneori e vorba de dimensiuni impresionante, alteori seamănă cu beciurile noastre;

Pompei şi Ostia vă arată, din când în când, ceva din partea mai însorită a modului antic de a locui, căsuţe frumoase, atriumuri cu bazine de apă, plăcerile soarelui sudic, ale aerului şi ale apei; la Ostia găsiţi pardoseli superbe din mozaic, la Pompei câteva fresce interesante şi fermecătoare, peste tot, însă, fusuri arhitectonice, capiteluri, fragmente de statui, cornişe frumos executate, toiul ea nişte cuvinte fără legătură, ca nişte versuri rupte din limba de marmură, strălucitoare şi formală a antichităţii. În mod obişnuit, aceste oraşe, străzi, aceste case neatrăgătoare pe dinafară erau tot atât de strimte şi insalubre ca şi cele de astăzi, tot atât de pline de strigăte, de purici, de rufe ude, pisici şi capre, mirosuri urâte şi coji de tot felul, ca şi orice ulicioară necunoscută de pe lângă Tibru. Însă în mijlocul acestui furnicar zgomotos, strâmt, sufocant se aflau un forum splendid, un teatru, o bazilică, temple, băi superbe, arcuri de triumf, căzărmi şi alte fundaţii imperiale, clădiri pompoase şi monumente, ca şi acelea pe care, cu o mie de ani mai târziu, le-au construit alţi împăraţi şi papi pentru glorificarea altor dumnezei ori dinastii. Lumea nu se schimbă prea mult; oricum însă, antichitatea a luat-o în multe privinţe înaintea civilizaţiei noastre, de exemplu, prin aceea că a construit străzile în careuri, ca în Chicago-ul de astăzi, ori pentru că a găsit industria tipizată a locuinţelor, ca în America din zilele noastre. De spirit de inventivitate nu se făcea în niciun caz risipă. S-ar zice că spiritul latin era foarte direct şi concret, cu preferinţe pentru confortul particular, chiar dacă era meşteşugăresc, şi cu o cât mai mare ostentaţie pentru clădirile publice; un spirit foarte puţin creator, cu un gust rigid şi tipizat, cu tendinţă spre dimensiunile şi excesele barocului, mai degrabă cantitativ decât calitativ, din punct de vedere artistic deloc impresionant. Şi pentru acest latin sobru şi trufaş făceau grecii Elladei, un fel de stucaturi mai buni, incredibilele lor dantelării cu dalta, în cea mai strălucitoare marmură; ciopleau din ce în ce mai pitoresc, mai desfăşurat, mai baroc, de parcă materialul nu le mai opunea niciun fel de rezistenţă; însă latinul cel plictisit, nesaturat nici de statuile colosale ale cezarilor, nici de gingăşia aerisită a reliefurilor elenistice, începe să cumpere statui egiptene, sobre, ţepene, şi să se închine în templele bizare ale religiei lui Mithra. Fiţi atenţi, în muzeele clin Roma, cât de multe obiecte de artă plastică egipteană au adunat romanii.

Ei, şi în această lume romană apare creştinismul şi îi sfarmă tradiţiile cu o forţă de neînţeles. Mai întâi intră sub pământ şi sapă acolo catacombe; după legendă, ca o consecinţă a urmăririlor… dar n-am citit nicăieri despre

urmărirea creştinilor, de exemplu, în Siracuza siciliana, deşi acolo se află cele mai mari catacombe. Mai degrabă s-a trezit aici o tradiţie subterană cu mult mai veche, aparţinând primilor locuitori; cel puţin în Sicilia există uriaşe necropole în peşteri încă din vremea siculilor [6], necropole care au schimbat masive întregi în adevăraţi faguri de peşteri. Să privim şi catacombele lui Callista ori pe cele de lângă S. Agnese fuori; nu constituie deloc un ascunziş subteran al oamenilor urmăriţi, ci o construcţie complexă a unui instinct de cârtiţă; iar vechile biserici îşi înfig rădăcinile în subteran măcar prin criptele lor. Chiar Şi legendele kabililor afirmă că mama şi tatăl neamului omenesc au venit de sub pământ. E adevărat că arta creştină continuă, la începuturile ei, stilul meşteşugăresc latin; dar acesta se „alterează“ imediat, intră într-o nemişcare sacră, într-o distribuţie arhitectonică, o severă puritate plastică, astfel incit trecerea de la arta latină la cea creştină primitivă are mai degrabă caracteristicile unei cotituri decât pe cele ale unei evoluţii. Parc-ar apărea aici nu un nou element cultural sau social, ci unul de-a dreptul etnic; de parc-ar ieşi din nou la iveală vechiul material popular pe care seaca civilizaţie latină n-a fost în stare să-l asimileze. Aş zice că, odată cu creştinismul, au reînviat un fel de Morlok-i subterani despre care vorbeşte Wells: o naţiune care şi-a adus din subteranele sale plăcerea pentru umbră, pentru spaţiile închise şi liniştite, pentru o intimitate intangibilă, pentru forme nemişcate. Creştinismul le dă un conţinut şi ideile ilustrative; antichitatea aspră le dă elementele formale; iar acest spirit popular primitiv, inepuizabil, care n-avea ce spune în lumea latină, începe acum să vorbească, să creeze, să cânte; alcătuieşte, din pietricele, mozaicuri fermecătoare şi sacre, care sunt o artă a semiîntunericului, îngustează bazilica romană într-o navă închisă, îşi găseşte stilul sculptural propriu şi, imediat ce are ocazia, îşi dă mâna cu barbarii din nord şi primeşte de la ei arhitectura romană.

Iertaţi-mă, sunt un profan şi scriu toate acestea ca pe un roman; poate că pentru specialişti sunt nişte lucruri fără sens ori, dimpotrivă, cunoscute de o sută de ani. Dar trebuie să pun ordine în ceea ce văd; schimbarea pe care o aduce creştinismul în lumea romană mă nelinişteşte şi mă surescită ca puţine fenomene romantice sub soare. Neştiinţa nu este un păcat.

ARTA ANTICĂ

Există oameni care au o anumită atitudine faţă de arta antică (unii au chiar relaţii cu ea) şi alţii care de-abia îşi formează această atitudine. În cel de al doilea caz, lucrurile se întâmplă cam aşa: când intră, pentru prima

dată, într-un mare depozit de antichităţi, de exemplu în Muzeul din Vatican, în cel al Termelor sau în cel din Napoli, rămân, la început, în adoraţie în faţa fiecărei statui şi murmură transportaţi vreun citat clasic, de pildă, „Caesar pontem fieri iussit“. După prima jumătate de oră, iuţesc pe nesimţite pasul. După o oră, trec prin sălile următoare în marş forţat. Iar după alte cincisprezece minute, ar dori să aibă o bicicletă.

A doua fază are loc atunci când vizitatorul vede nouă capete de Socrate, la rând, pe o poliţă, de parcă ar fi borcane cu dulceaţă, şapte Homeri, treisprezece Hadriani şi pe cea de a douăzecea Venus de tipul Praxitèle; atunci începe să priceapă că e nevoie să distingi între meseria de pietrar şi sculptură. Iar după ce a văzut totul, îşi dă seama că nu există niciun fel de artă antică; e vorba numai de nişte cuvinte care denumesc lucruri atât de deosebite cum ar fi, să zicem, Cimabue şi Langhans.

Cel puţin atât de mare este diferenţa între metopele [7] de Seino, ia Palermo, şi un portret al lui Caracalla.

Aşa că, în primul rând, întâia mare diferenţă este între sculptura grecească şi cea romană; însă cuvântul „grecesc“ nu înseamnă absolut nimic, deoarece, pur şi simplu, nu se pot numi cu un singur cuvânt arhaicul Apolo şi barocul din Pergam. Cel care afirmă că adoră antichitatea spune, în felul acesta, că a văzut pietre, şi nu statui. Nu pot fi incluse toate în sfera unui singur gust; trebuie să alegeţi ce vă place, iar faţă de celelalte să vă manifestaţi cel puţin politicos. Faptul că toate sunt din marmură nu înseamnă că sunt şi identice.

Iar când călătorul ajunge la concluzia că nu există o artă antică globală, îşi dă seama, în schimb, de existenţa unei teribile forţe a altor fenomene, foarte interesante. I. În primul rând, există artă arhaică indigenă, mai ales arta etruscă, viguroasă şi greoaie, şi arta siculilor, de pe urma cărora au rămas urne naive foarte frumoase, un fel de case de argilă cu un relief idilic, precum şi adevărata artă dorică a coloniştilor din Sicilia; pe aceasta nu mai consider necesar s-o laud. II. Există apoi importul grecesc, care are comun cu Italia propriu-zisă tot atâta cât are şi cu muzeul Kensington; romanii au importat statui şi sculpturi; statuile şi-au păstrat frumuseţea iniţială, dar sculptorii, în majoritatea cazurilor, au decăzut. Aşa că o să întâlniţi aici stilurile atic, argivian, rhodesian, pergamian, elenistic şi altele, precum şi opere strălucite, copii şi fragmente, pentru care l-aş da pe Laokoon, împreună cu Galul murind şi Taurul Farnese, şi încă aş mai adăuga tot ce am şi mi s-ar mai împrumuta. III. În continuare s-a dezvoltat aici marea

industrie indigenă, greco-romană, a pietrei, în care au intervenit însă şi romanii, sau mai ştiu eu ce alt popor, şi au început să cioplească, de nu se mai vedea de praf; sunt piese groaznice, de duzină, producţie pe bandă, antrenare mecanică, meşteşug, virtuozitate, forţă, realism şi baroc, dar, de asemenea (în mod obişnuit în lapidarii), şi mici opere din care respiră asupra dumneavoastră prospeţimea populară, simplitatea şi satul cu livezile sale, cu măslini, salvie şi fântâni. IV. Apoi e sculptura romană propriu-zisă, dură, naturalistă, cu preferinţă pentru busturi, concretă: împăraţi, luptători, matroane şi animale sălbatice, bronz, marmură colorată, circ, politică şi realitate raţională: o artă materialistă, impunătoare şi sobră, răscoaptă şi aridă. V. Şi în toate astea pătrunde din când în când vreo inspiraţie nouă: de exemplu, atunci când apare posibilitatea de a picta pe pereţi tablouri colorate şi, brusc, alte mâini decât cele care au mânuit dalta, mâini gingaşe, mângâietoare şi fine, pictează frescele străvezii din Pompei, o arhitectură subţire, de vis, peisaje tremurătoare şi vaporoase, precum şi figuri imateriale ca un fluture; sau, dimpotrivă, atunci când vreun trac sau alt barbar a executat puterea uriaşă cuprinsă în mozaicurile lui Caracalla, acele înfiorătoare pachete de muşchi şi capete cârlionţate, reprezentând pe heavy-weights ai circului roman, operă plată şi brutală, clar care, totuşi, în limba sa formală greoaie, arată calea viitoarelor mozaicuri creştine. Dar şi sarcofagele romane, acele căzi uriaşe supraîncărcate de reliefuri dese, greoaie, sfredelite, demonstrează cât ele puţin spirit elen a pătruns prin dura coajă romană. Priviţi reliefurile de pe arcurile lui Severus şi Constantin; un adevărat atavism greoi, se vede cum plesneşte şi cade de pe ele pojghiţa importată a culturii elene. Încă un pas şi ne aflăm în Muzeul Lateran: arta semibarbară trece în primitivismul creştin.

Şi astfel, în loc de artă antică, vizitatorul găseşte tot felul de naţiuni, în locul frumuseţii universale, afirmări spontane şi inconştiente ale unor entităţi etnice; într-adevăr, şi această constatare merită efortul; ba chiar mai mult, deoarece depune mărturie despre marea forţă etnică. Orice ar face, o naţiune revine până la urmă, involuntar şi instinctiv, Ia ea însăşi şi renaşte din ea însăşi.

Puternică şi ieşită din comun este apoi arta în general.

DIN ROMA

Pe cuvântul meu, n-am omis niciun monument celebru, niciun arc de triumf, n-am renunţat la niciun muzeu, la niciun fel de terme, la niciun mausoleu, dar vă voi povesti despre locuri mai modeste; am mania

colindatului şi dacă tot mi-a venit să mă aşez şi să nu mă mai uit la nimic, am stat mai bine lângă S. Lorenzo, fin tina aceea arteziană mică, decât în umbra Coloseului, unde un ghid foarte grăbit explică englezilor impermeabili pe unde curgea apa şi pe unde se introduceau leii aceia istorici.

Am scris deja despre S. Prassede şi S. Pudenziana; îmi amintesc iarăşi de voi, mozaicuri de aur, pentru că am găsit altele, şi mai frumoase, şi mai sacre, în SS. Cosma e Damiano, unde nu se duce nimeni, unde nu se afla nimeni altcineva decât o orgă la care cântau un preludiu nişte mâini nevăzute; între cele douăsprezece oiţe se afla şi a treisprezecea, adică Hristos; oiţa din cartea cu şapte peceţi era el, şi încă o dată el în slava cerească; deoarece, pe atunci, nu se făceau încă, probabil, cruci cu un Hristos mort şi înfricoşător. În schimb sfinţii sunt slabi, cu mâini fine şi cu ochi serioşi, foarte mari; sfinţii Petru şi Pavel îi conduc spre Hristos, care îi primeşte cu o privire tot atât de gravă şi de tristă. Despre S. Maria în Trastevere nici nu ştiu ce să vă spun, deoarece în Trastevere am privit oamenii locului; e un fel de Malá Strana din Roma, o lume a oamenilor obişnuiţi, cu pieţe mici şi copii mici; oamenii şed gravi în faţa porţilor şi de genunchi li se freacă oiţe romane cu ochi blânzi. S. Agnese fuori e prea departe; are catacombe, şi mozaicuri, şi coloane antice, dar cel mai frumos dintre toate e spaţiul interior şi pereţii cu coloane, balcoane şi ferestre aşezate sus de tot, ceea ce constituie o împărţire inspirată şi frumoasă. Şi mai este acolo şi rotonda S. Constanza, cu superbe mozaicuri pe fond alb, în care îngerii culeg, transportă şi storc struguri albaştri; totul este încă plin de tradiţia romană, dar oarecum naiv, copilăreşte riguros, ca şi primele sculpturi creştine, în care, de asemenea, aproape numai ochii vorbesc despre o nouă credinţă a oamenilor.

Iar dacă sufletul vă este trist şi copleşit, dacă e o zi plină de o arşiţă aurie, dacă totul vă este indiferent şi vreţi să vă lăsaţi în voia timpului ori a soartei, duceţi-vă la S. Lorenzo fuori. Nu pentru că se află acolo o biserică frumoasă, de două ori mai mare decât altele, ci pentru colonada mănăstirii, o colonadă mică în stil roman, cu o grădiniţă şi o fântână arteziană. Un bătrân autor de kyteli-uri face în acuarelă un desen nenorocit, un oarecare frater scormoneşte cu un deget pământul, vorbind singur, şi asta e totul. Pereţii sunt acoperiţi cu plăci scoase din catacombe; un fragment de basorelief, un peşte sau un berbec desenaţi de o mină de copil şi mai ales o mulţime de inscripţii funerare. URSUS VIXIT AN XXXXL Un oarecare

Ursus a trăit patruzeci şi unu de ani; iar tu, tu te afli de abia în al treizeci şi treilea. IRENE ÎN PACE. LAVRITIO CONG BENE MERENTI UXOR. Soţia a comandat-o în amintirea meritelor lui Lauritius. Bene merens, asta este toată lauda; a fost bun şi cu merite; oare se poate cere mai mult unui om? Să fii şi tu bene merens. CHERENNIUS VETERANUS. Acesta a trăit, probabil, foarte mult şi a murit în singurătate; nimeni nu i-a făcut nicio dedicaţie. Altă dată e scris numai „copiii şi liberţii“. Ia te uită, sfârşitul splendorii antice; în locul cezarilor şi zeilor apar aceşti bene merentes, aceşti brutari, băcani şi măcelari, care lasă veşniciei numele lor, săpate neîndemânatic pe nişte plăci de piatră. Lauritius n-a fost nici cezar, nici erou, nici consul; a fost doar bene merens; numai simplitatea creştină i-a păstrat numele modest şi merituos pentru vecii vecilor. Şi tocmai în asta văd eu sensul creştinismului, mai mult decât în măreţia păgână a catedralei sf. Petru şi Pavel. De aceea omul se simte atât de bine sub colonadele roşii de la S. Lorenzo.

DULCEA UMBRIE

Nu m-am dus după sfântul Francise, ci după sfântul Giotto; dar, până la urmă, m-a îmbrăţişat un ţinut mai fermecător decât toate celelalte, cu cele mai curate şi mai frumoase orăşele. Ah, Betleem, numele tău este Spello sau Trevi… ori Spoleto sau Narni? Vă spun, coline binecuvântate, că pe fiecare dintre voi i-ar fi plăcut şi demnului să se na<că; şi încă n-am spus numele tuturor şi nici măcar nu ştiu cum se numesc satele, şi cătunele, şi cetăţuile de pe culmile dealurilor domoale. Dumnezeul din Umbria a creat şesul pentru ca pe el să crească vii şi plopi, colinele, pentru ca pe ele să crească dumbrăvi stufoase, chiparoşi şi cătune, şi munţii, pentru ca pe ei să se ridice oraşe cu întărituri etrusce, căsuţe în stil gotic şi un impresionant castel latino-roman. Dumnezeul din Umbria a mai avut apoi o splendidă culoare albastră pentru cer şi alta, încă şi mai frumoasă, cu care a vopsit depărtările şi munţii. De aceea e Umbria atât de minunat de albastră, cea mai albastră dintre toate ţinuturile.

Assisi, întruchipare a liniştii, albăstrime cerească! Este, desigur, o mare şi sfântă sărbătoare să vezi cum Giotto l-a preamărit pe sfântul Francise, pe care îl iubea, probabil, foarte mult; pentru că l-a pictat în lucrări pline de demnitate, suave şi nespus de blânde. Ah, de ce, alături de el, m-a fermecat şi marele, furtunosul Cimabue; şi dacă m-a fermecat, de ce a rămas ascuns, atât de misterios şi fără speranţe, de vălul distrugerii care a acoperit straniile lui fresce! îmi era greu să mă hotărăsc, la San Francesco, între Giotto cel

plin de lumină şi Cimabue cel demn de admiraţie; dar, de-abia ieşit din umbra bisericilor, am fost pierdut; înghiţit de lumină; răpus de albastru; oprit, asurzit de linişte; fermecat de privelişti. Închipuiţi-vă Betleemul în dogoarea amiezii; numai cuburi de piatră netencuită, arcurile gotice ale ferestrelor, bovindouri, bolţi de la o casă la alta, iar între ele, adâncimea albastră a pământului şi a cerului. În umbra densă a coridoarelor cos femeile sau lucrează bene merentes; ca în tablourile lui Giotto. Toate, una peste alta, secolul al paisprezecelea; şi o curăţenie de parcă totul ar fi fost măturat cu veşmintele şi cu crengi de palmier. În stânga şi în dreapta, în loc de străzi, scări cu bolţi; de oriunde puteţi privi direct ferestrele domnului sau, tot direct, în jos, la fermecătoarele câmpii umbriene, pline de arbori, de alei, de cuburi albe şi de albăstrime. Şi de aceea, repede, cât mai repede să plec de aici! Pentru ca totul să rămână un vis trecător, care nu durează.

Unde ai fugit?! Şi Perugia e un vis, o iluzie şi un Betleem între cerul albastru şi pământul albastru; un Betleem ceva mai mare, un orăşel al palatelor şi al caselor-fortăreaţă, al porţilor etrusce şi al priveliştilor superbe. Doamne, ce frumos apune soarele în spatele crestelor albastre de munţi! Şi cum i] orbeşte pe călătorul care se îndreaptă spre fermecătorul oratoriu al lui Duccio! Nu ţi-au plăcut Perugino, nici Pinturicchio, farmecul lor ţi se părea prea dulceag şi visător; acum îţi dai seama că e vorba tocmai de farmecul acestui ţinut blând, fără eroi, al acestei regiuni deluroase, cea mai verde şi cea mai azurie din întreaga Italie, al acestor coline domoale şi blânde; erau umbrieni, iar tu eşti din altă parte, ţara ta e mai aspră, adu-ţi aminte de ea; doamne, lumea e frumoasă în mii de feluri, dar acest ţinut umbrian a fost în mod special binecuvântat. Fie binecuvântat şi de aici înainte, dar acum, mai departe!

Trebuie să mă mai opresc însă şi la Arezzo, ca să mă bucur de frescele finului şi sobrului Pierro délia Francesca. Este un spirit lumesc, dar plin de o nobilă cumpătare; chiar şi scutierii lui luptători se bat cu o expresie calmă şi foarte melancolică. Însă regina din Saaba, cu doamnele ei de onoare, Fecioara Maria cu îngerul, acestea sunt nişte castelane gingaşe, pudice, cu frunţi înalte şi palide, cu mişcări fine şi fermecătoare şi de o demnitate admirabilă; un fel de tristeţe blândă înconjoară aceste lucrări puţin aride, dar deosebit de dragi mie. Drept răsplată pentru vizita făcută în arşiţa grozavă dinaintea furtunii, Arezzo mi-a mai arătat câteva biserici, aproape neatinse de valul înfiorător al barocului catolic, precum şi, într-un mic muzeu, specialitatea sa antică: nişte tablouri foarte imorale, introduse în

nişte vase transparente. La ce serveau, nu ştiu. Dar şi astăzi fetele acelea, cu ochi de şopârlă, sunt frumoase.

TOSCANA

Cazi, ploaie, apă cerească, şi umezeşte inima mea din nord cu răcoare proaspătă. Pentru că aşa îmi place să mă odihnesc.

Oriunde am ajuns în călătoria prin Italia, am căutat cu deosebită grijă monumente etrusce; acest popor etrusc mă cam intrigă. Era un popor de oameni corpolenţi, cu gâturi groase şi cu priviri bovine; făcea vaze negre, de o formă oarecum greoaie, şi pietre funerare bizare, pe care statuile răposaţilor se odihnesc într-o poziţie de limace. Erau, probabil, nişte oameni foarte calmi şi cumsecade; pe mine mă interesează faptul că pe plăcile funevare creştine revine tipul acela de capete pătrate, cu gâtul scurt şi gros şi cu membrele butucănoase. Probabil că pe atunci Toscana era un ţinut trist şi sobru, cum este astăzi, de exemplu, Sicilia; în schimb acum, ei, am nevoie de toate cuvintele care să exprime că ceva e plăcut, plin de bucurie, generos, fermecător, frumos şi încântător! Burckhadt afirmă că Toscana a creat renaşterea timpurie. Eu aş crede, însă, că renaşterea timpurie a creat Toscana: în fundal – munţi albaştri şi aurii, în faţa lor – coline create numai pentru ca, pe fiecare, să se afle o cetate, un castel sau o fortăreaţă, pante plantate cu chiparoşi, dumbrăvi de coconari, dumbrăvi de stejari, dumbrăvi de salcâmi, ghirlande de viţă de vie, împletituri suculente şi albăstrui din atelierul familiei Robbio, râuleţe albastre şi verzi, sălbatice şi încântătoare: exact aşa cum au pictat-o Fra Angelico, Fra Lippi, Ghirlandajo, Botticelli, Pierro di Co. Simo şi toţi ceilalţi, şi credeţi-mă că ei au dat acestui ţinut caracterul fermecător, blând şi pitoresc, şi au făcut din el o carte cu poze, pentru ca noi s-o răsfoim cu bucurie, cu un zâmbet pe faţă, cu ochi veseli… până ne surprinde altceva, Donalello, Masaccio, o omenie misterioasă şi posomorită, sobră şi profundă. Dar aici nu mai vorbeşte ţinutul, ci omul.

Şi, totuşi, această încântătoare Toscana florentină a lup.at mult şi din greu cu toţi vecinii ei: cu Arezzo, cu Siena şi cu Pisa (Am ajuns astfel, în mod fericit, la Pisa). Pisa e chiar un oraş plăcut; înainte cu multe sute de ani a fost port, de aceea pute şi astăzi, încă la Palermo am încercat să descriu caracterul şi complexitatea mirosului dintr-un port; cred că am omis, atunci, unele componente importante, cum ar fi urina, măruntaiele de peşte, mirosul de ars, şi alte diferite mistere ale bucătăriei sudice de care nu îndrăznesc să mă apropii mai mult. Altfel, Pisa e cunoscută în toată lumea datorită turnului ei înclinat; de fapt, mai are unul, la S. Niccola. Cea mai

mare mândrie a Pisei, şi specialitate, e frumoasa arhitectură a coloanelor ei, un fel de manie inspirată pentru arcadele uşoare, care acoperă pereţi întregi cu ritmul lor plăcut; nici în interior cei din Pisa nu s-au putut sătura de coloane şi stâlpi, şi de aceea au făcut cinci nave, iar deasupra, o galerie cu arcade, totul frumos dungat şi scos în relief pentru încântarea ochilor. Dar o şi mai mare mândrie a Pisei este sculptura ei, şi eu recunosc că Giovanni Pisano m-a dat gata. Voi, istoricilor, puteţi să-i daţi prioritate lui Niccola Pisano, care a reînviat muzele antice; eu am fost, însă, cucerit de pătimaşul şi asprul Giovanni, care îmi aminteşte de Donatello, de Giovanni cel profund preocupat de natura umană, cu durerile şi grozăviile ei. Iar dacă tot trebuie să-mi revin după cele ce am văzut, mă duc la Bonannova, mă aşez lângă poarta bisericii şi am să privesc la reliefurile lui sfinte, care sunt atât de creştine şi de blânde ca nimic altceva pe lume (Ca să nu ziceţi că sunt posedat de creştinism, am să vă mai spun şi altceva: aici, la Pisa, la sf. Stefan, se află nişte steaguri musulmane, trofee din războaiele împotriva câinilor de necredincioşi. Printre ele sunt vreo trei sau patru atât de frumoase, încât, în momentul în care le-am văzut, am uitat jumătate dintre celebrele tablouri pe care îmi pusesem în gând să nu le uit niciodată).

Apoi se mai află, la Pisa, Campo Santo, un cimitir acoperit din toate părţile de fresce vechi, frumoase şi instructive. Într-una dintre ele, îngerii şi diavolii scot sufletele din corpurile muritorilor; sufletele sunt bine hrănite, de-a dreptul bondoace, şi de aceea muritorii trebuie să deschidă foarte larg gura, ca sufletul să poată ieşi afară. Şi mai sunt încă multe lucruri de văzut aici: însă Giovanni Pisano m-a fermecat cel mai mult..

GENOVA ŞI MILANO

După numeroase date, aşa-numita Riviera di Levante este un ţinut frumos, aşezat pe litoral şi de-a dreptul celebru, după cum dovedesc, de exemplu, nume ca Rapallo, Sestri, Portofino, Nervi etc. N-aş putea să spun dacă e adevărat, deoarece trenul străbate această zonă paradisiacă exclusiv pe sub pământ, numai prin tunele, până la Genova. La Genova am ieşit, în sfârşit, la suprafaţă şi am găsit, spre surprinderea mea, o zonă deluroasă, care dă străzilor genoveze un caracter neobişnuit de capricios; o luaţi la vale, cu speranţa că veţi da de mare, şi nimeriţi peste o „salita“, ce urcă spre o înălţime misterioasă. În rest, numai trepte, lifturi, funiculare, tunele şi pasaje de nivel, apoi o mulţime de palate care, în loc de curţi şi grădini, au numai porticuri şi scări în sus ori în jos. Ceea ce constituie o specialitate genoveză, şi, în sfârşit, portul, un port grozav, arhiplin, strâmtorat şi demn

de văzut, de care nu vă mai puteţi sătura nici din apropiere, nici de la înălţimea formidabilă a lui Castellacio. E un grajd plin până la refuz, în care vaci de fier şi de lemn, claie peste grămadă, mugesc, elimină apă, rumegă cărbuni şi fier, se înghesuie, gâfâie, se mută de pe un picior pe altul, se îndoapă şi degajă tot felul de substanţe; sunt vaci transoceanice, negre şi roşii, care pocnesc de grase, şi frumoase, mari vase cu pânze, şi tăuni cu aburi, ce se învârt în jurul vacilor celor mari, şi şlepuri pântecoase, asemănătoare unor scroafe dormind, şi bărcuţe-ţânţari, vase pescăreşti cu pânze, pacheboturi albe, strălucind de alamă, catarge, vergi, o aglomeraţie ameţitoare de catarge şi palme, un port îmbelşugat şi primitiv, bogat şi medieval ca întreaga Italie. Iertaţi-mă că ştiu atât de puţine lucruri despre Genova; m-a zăpăcit vederea portului şi mai ştiu doar că jandarmii de aici au caftane foarte lungi, iar în locui bastoanelor de cauciuc, bastoane de lemn, că Genova a avut de-a lungul istoriei o faimă foarte rea şi că în locul cerului există aici numai sfori cu rufe murdare, străzile sunt atât de înguste, încât un om cu un coş pe cap trebuie să strige pentru ca ceilalţi să-i facă loc. Iar palatele acelea de marmură, fie că se numesc Doria, Balbi sau Cambiaso, sunt astăzi ocupate, în general de bănci; n-am să vă spun ce cred despre acest lucru, dar l-am întâlnit peste tot. Aceeaşi soartă aşteaptă, cu siguranţă, şi bisericile; în spatele altarelor laterale, vor şedea de la casieri până la procurişti, în spatele altarului principal – însuşi directorul adjunct; directorul prim va şedea, desigur, şi mai sus, chiar la dreapta Tatălui Atotputernic.

Am văzut mai departe Turnul Babei, în care se împleteau limbile a cinci secole; e vorba de domul din Milano. Din depărtare arată ca o uriaşă bucată de blendă de antimoniu, ori ca o gigantică anghinare de marmură; fiecare ac este un turn sau un turnuleţ, iar dacă îl desfaceţi, este plin pe dinăuntru numai de statui, iar deasupra altă statuie, pe care o vedeţi numai dacă vă urcaţi pe acoperiş: numai pe dinafară sunt 2 030 de statui, după cum indică baedeker-ul, întotdeauna foarte ponderat în privinţa cifrelor, dar cred că n-are în vedere şi figurile de pe basoreliefuri. E una dintre cele mai mari aiureli pe care le-am văzut vreodată, dar ameţeşte pe oricine prin dimensiunile sale; statuile nu sunt prea grozave, bolţile sunt monotone, acele şi turnuleţele lipsite de orice sens, dar totul e într-o asemenea cantitate, incit te uluieşte pur şi simplu prin necumpătarea fantastică, nebunească, îngrozitoare.

Dar mai există şi biserici pline de umbră, venerabile, care îţi umplu inima de bucurie, cum ar fi sf. Ambrogio sau sf. Lorenzo, unde au mai rămas multe lucruri de pe urma longobarzilor cei roşcovani, altele, pictate de fermecătorul Luini, şi altele, frumoase şi în cel mai pur stil bramantesc, însă niciuna dintre ele n-are nimic de a face cu Milanul de astăzi. Milano, cel mai populat dintre ducatele italiene, ţine mult a fi o mică Londră. De aceea sunt aici atâtea birje, automobile, afurisite de biciclete, zgomot, bănci, vânzători de ziare, tramvaie, closete de marmură, reclame luminoase, oameni şi circulaţie intensă, jandarmi cu căşti negre, care arată ca nişte funcţionari de la pompele funebre, magazine, claxoane, grabă şi tot ce mai este posibil; populaţia e fără niciun dumnezeu, nu ţine nicio sărbătoare şi nu respectă nicio tradiţie, cum ar fi lazzaronismul, cerşitul şi bogăţia de culori, nici nu doarme pe trotuar, nu-şi atârnă în stradă rufele murdare, nu bate animalele, nu coase ghete în mijlocul străzii, nu cântă barcarole, pe scurt nu face nimic pitoresc; şi, totuşi, se respiră aici mai uşor, chiar dacă nu e vorba de un aer cu un trecut glorios.

MAREA

Adriatică, Tireniană, Africană, Ionică, Ligurică; albastră, verde, de culoarea oţelului, sidefie, aurie, şi neagră; moartă, adormită, zgomotoasă şi înspumată; nu uita niciuna dintre feţele ei schimbătoare. Nu vorbi, nu încerca să vorbeşti despre jocul valurilor; mai că n-ai plâns pe plaja din Rimini, cât de dor îţi era de toate câte sunt pe lume, când val după val se rostogoleau la picioarele tale şi-şi depuneau spuma în toate culorile curcubeului, spumă din care mai rămânea numai apă şi noroi, iar tu adunai scoici şi-ţi aminteai de toate câte sunt şi câte au fost. Şi apa din Sorrento, care e mai albastră decât orice apă din lume, şi marea din Salerno, care ţi-a străpuns ochii cu strălucirea ei crudă, o spadă uriaşă de flăcări, apa din Genova, care miroase a butoi, şi din Ostia, de un alb vărgat, şi marea multicoloră de jos, de lângă Girgeni, o adevărată şi sfântă mare a Galateei, deoarece tu însuţi ai văzut acolo ceva demn de admiraţie, însă ceva prea departe; strâmtoarea Messina, înconjurată de lumini pe ambele maluri, şi marea de la Arenella, unde sunt stânci aurii şi vacile negre intră în apă, şi lângă Taormina, unde malul face un arabesc atât de ciudat, încât trebuie să-l priveşti ore întregi şi tot nu-l înţelegi, şi locuri pe care nu mai ştii cum să le numeşti şi în care ţi se amestecă un albastru grozav, dogoarea, răcnetul sfâşietor al măgarilor, portocale pe cale de a se coace şi alunecarea vioaie a

şopârlelor într-o impresie aproape dementă, condimentată de mirosul de baligă şi mentă.

Dar asta nu e totul: mai sunt încă pescarii cei bronzaţi, intraţi în apă până la buric şi trăgând după ei năvoadele; alţii care coboară velele vaselor negre şi scot coşuri cu peşte, şi alţii, pe care îi vezi tăind orizontul cu coasa albă a pânzei şi cu care ai vrea să fii împreună; apoi porturile, de la cele mai mari, care duduie ca o fabrică, până la cele pescăreşti, în care apa murdară spală carenele bărboase ale bărcilor cu pânze, aşa cum se întâmplă în frumosul şi urât mirositorul Cala din Palermo, şi până la cele mai mici, minuscule golfuri între stânci, în care se leagănă o singură bărenţă, de ţi se face milă. Şi apoi peştii din piaţă, peşti lucitori şi în toate culorile, sardele argintii, uriaşi peşti de mare, tăiaţi în patru la Palermo, caracatiţe îngrozitoare, care se mănâncă la Napoli, tipări negri, peşti albi ca un braţ de femeie, aurii, albaştri şi roşii, precum şi micile şi splendidele vieţuitoare acvatice pe care le-ai admirat în acvariul din Napoli: anemone de mare, de culoarea şofranului, dansatoare cu văluri, castraveţi nemişcaţi, cu nuanţe în toate culorile curcubeului, tuburi Crookes, ţesute din ceaţă, prin care pulsează un curent multicolor, stele de mare, asemănătoare cu un fund de câine, raci solitari, animale de o cruzime înfiorătoare, cumbale, descriind curbe superbe, monştri şi flori, o faună care dă peste cap toate imaginile tale despre viaţă.

Dar, dintre toate acestea, cea mai frumoasă şi mai demnă de admiraţie este apa care trece prin spatele tău.

VERONA

Daţi-mi acum voie să dau pe faţă tot ceea ce nu-mi place în Italia; e prea mare căldură aici şi prea mare scumpete, prea mulţi escroci şi purici, prea multă zarvă, numai baroc, birjari bandiţi, malarie, cutremure şi alte rele şi mai mari; toate astea vi le destăinuiesc din răzbunare. Nenorocită Mantova, în care s-a născut Vergilius şi unde se află mormântul lui Mantegna! Loc mizerabil, în care m-am dus pentru a vedea frescele marelui, sobrului şi adoratului Mantegna! Este, oare, uman şi creştinesc faptul de a mi se refuza intrarea în mult dorita Camera degli Sposi numai pentru că e o oarecare (nici nu ştiu care) sărbătoare naţională şi patriotică? Afurisi tule de custode, care ai rezistat foşnetului ademenitor al bancnotelor mele! Direttore insensibil, care ai dat din umeri cu o expresie de nemărginită compătimire şi nu te-ai speriat nici de ameninţările mele! Plictisitoare Mantova burgheză, în care Irei băieţi alergau cu un steag, dând viaţă celor mai nesuferite străzi

din această lume! Şi tu, ţară italiană, care, în scurta mea călătorie, m-ai blagoslovit cu cel puţin şase sărbători naţionale, ce m-au alungat de la poarta monumentelor din Ravenna, de la uşile şcolii umbriene din Perugia şi din faţa tuturor frumuseţilor pământeşti din Napoli – ţie îţi spun că tot ce e prea mult strică; iar Mantova a pus capăt răbdării mele. Fie ca niciun picior de străin să nu mai calce prin Mantova! Şi, ca să ştiţi, în plus sunt acolo paturi incomode, mâncare proastă şi oameni nesuferiţi. Răzbunându-mă astfel, pot să îngenunchez din nou în pragul venerabilei biserici a sf. Zeno din Verona. Fala Veronei sunt Paolo Veronese, amfiteatrul roman, Morone, familia Scaliger şi salamul; pentru mine însă, Verona înseamnă doar sf. Zeno, fratele longobard al Monreal-ului normand, un frate mai simplu şi mai sărac, pentru care n-au mai ajuns veşmintele de mozaic, niciun chiostro splendid, nici marele belşug de ornamente din aur sau sculptate, ci numai nişte colonade simple şi melancolice, precum şi un interior sobru şi generos, şi, mai ales, uşile: nişte uşi uriaşe, acoperite de încrustaţi! în alamă şi fixate într-un portal cu basoreliefuri. Au fost, se zice, făcute de nişte oarecare Nicolaus şi Wiligelmus, iar lucrările în alamă ar fi de origine germană; sunt, însă, frumoase ori, mai degrabă, impresionante. Zâmbiţi când le vedeţi şi sunteţi mişcat de efortul mâinii naive care a încercat să vorbească, să povestească biblia, să depăşească nişte dificultăţi enorme, de exemplu, aceea cum să-l plaseze, pentru numele lui dumnezeu, pe Hristos, când spală picioarele celor doisprezece apostoli en face; nu se poate altfel decât a-l aşeza pe Domnul Isus Hristos cu spatele la privitori. În fiecare relief percepeţi efortul cerebral de a face cât mai bine, de a spune cât mai mult, de a organiza şi a reuşi un tot unitar; la Tintoretto, la Tizian, la oricare dintre maeştrii celebri nu simţiţi atât a trudă spirituală, atâta efort de gândire, ca în aceste reliefuri într-adevăr naive. Dar ce să mai vorbim, acolo unde se pune suflet, se vede; iar uşile de la sf. Zeno sunt cea mai frumoasă biblie pe care am citit-o în viaţa mea.

Şi în continuare, peste tot unde există loc, la baza şi pe capitelurile coloanelor, între arcade, unde se poate cât de cât, artistul roman ciopleşte şi încrustează numai animale: câini, urşi şi cerbi, iepuri şi broaşte, cai şi oi, păsări. Sunt cu totul altfel de animale decât cele de pe reliefurile antice; pe acelea e reprezentat mistreţul din Caledonia, delfinul zeiţei Venus ori, în general, ceva din mitologie, sau, altă dată, imagini naturaliste ale animalelor; însă aici e redată natura însăşi, aici e vorba despre o atracţie spre animalele de câmpie şi de pădure, aşa cum au ieşit din mâna

Domnului; relaţia om-animal este aici mai intimă, mai apropiată şi… să zicem, mai omenească decât în întreaga antichitate. Omul are personal de a face cu animalul, în bine şi în rău; Adam, izgonit din rai, trebuie să are, dar (tocmai la sf. Zeno) taie şi afumă porci, zdrobeşte struguri, culege mere, merge călare şi vânează animale; de ce nu şi ursul ori cerbul n-ar putea să-l slăvească pe Domnul pe faţada sfântului Zeno? Da, aici e vorba de o altă privire, mai proaspătă, asupra lumii; şi, credeţi-mă, niciodată nu vom înţelege dispariţia splendidei antichităţi, dacă nu vom găsi suficiente virtuţi în simplitatea epocii care a depăşit-o.

BISERICILE

Dacă pentru fiecare biserică în care am intrat aş primi o indulgenţă, cât de mică, atunci aş putea păcătui până la sfârşitul vieţii, ca şi până acum, şi tot aş ajunge în cer. Au fost printre ele biserici uriaşe, cât o gară, o poştă şi o primărie Ia un loc, de exemplu, sf. Petru şi Pavel, unde te simţi copleşit de spaţiu, ori domul din Milano sau domul din Florenţa, în care am intrat şi noaptea; mirosea a tămâie şi doar câteva luminări tremurau în întunericul vast; şi mai ciudat *a* fost noaptea la Padova, în biserica aceea mare de cărămidă, unde m-au surprins o anxietate metafizică şi paracliserul; la Arezzo chiar m-au închis într-o biserică formidabil de înaltă şi de întunecoasă, până m-a scos un înger sub înfăţişarea unui zidar; totuşi, am văzut acolo nişte reliefuri frumoase, dar nu ştiu ale cui sunt, şi nici îngerul nu ştia, în orice caz datează din perioada de trecere de la gotic la renaşterea timpurie (Am fost, de asemenea, închis în catacombele de la sf. Ana; dar pentru că mă aflam acolo împreună cu trimis?.! papei, lacătul s-a deschis printr-o minune şi noi am scăpat). Apoi biserici mari şi frumoase, ca acelea din Pisa, din Monreale şi din Rimini, multe biserici sfinte şi cu renume, unele goale şi măreţe ca o semilună deasupra unui peisaj sub zăpadă, şi multe în stil baroc, pline de fast, brocart şi marmură, de începe să ţi se facă rău. Ca în cele iezuite din Veneţia şi Napoli; apoi biserici mici, şi mai mici, şi foarte mici, capele celebre, Capela Palatina de aur la Palermo, capela Medici la Florenţa, în care se află acele pietre funerare păgâne, supranaturale ale lui Michelangelo, şi binecuvântata capelă a lui Giotto din Padova, şi capela Sixtină, în care Michelangelo a pictat facerea lumii: însă acest spirit tragic şi înflăcărat n-a fost în stare să-l picteze pe Dumnezeu odihnindu-se în ziua a şaptea. Pe urmă mici capele ciudate, ca moscheea creştină Martorana din Palermo, şi S. Stefano Rotonda din Roma, şi capela ortodoxă din Ravenna, apoi cele mai obişnuite case ale domnului, albe şi

reci ca o pânză curată; dar şi în ele le simţi uneori mai uşurat, om fără credinţă.

Partea umană a bisericilor, acesta este alt capitol. Am ascultat numeroase predici fără a înţelege niciun cuvânt; cel mai mult mi-a plăcut capucinul bărbos din Florenţa care tuna şi fulgera; după câte ştiu, era foarte pornit împotriva adversarilor religiei. Iar oamenii se spovedesc aici până noaptea şi uneori se adună canovnicii, se aşază pe locul corului şi meliţă un fel de responsorii, repede şi plini de fanatism ca dervişii ori de parcă s-ar certa grozav. Multor vizitatori religia din Italia li se pare medievală; mie mi s-a părut mai degrabă musulmană. Există aici atâtea ordine călugăreşti şi atâţia călugări, încât nu s-ar descurca nici Alfred Fuchs; cel mai bine arată fraţii îmbrăcaţi în cafeniu, cei care aleargă în sandale; numai că nu ştiu dacă sub rasă mai au şi pantaloni.

Însă adevăratul stăpân al bisericii este custodele sau paracliserul. Dacă există în biserică tablouri de valoare, le acoperă cu o pânză; dacă există fresce, acoperă măcar frescele, pentru ca, atunci când doriţi să le vedeţi cu orice preţ, să poată trage de şnur şi să vă întindă palma deschisă. Unii însoţesc acest gest cu explicaţii de specialitate, care nu deranjează prea mult dacă nu ştiţi italieneşte. Alţii au opinii proprii în ceea ce priveşte lucrurile interesante din bisericile pe care le au în grijă; de exemplu, la Pisa, vă duceţi să priviţi amvonul din capela de botez a lui Niccola şi domnul custode începe să imite din gură o fanfară, pentru a vă atrage atenţia asupra ecoului; sau în Napoli, la sf. Martin, unde vă duceţi să-l vedeţi pe Ribera, paracliserul se caţără pe coloane şi bate cu cheia în volutele de bronz pentru a vă demonstra că fiecare e acordată pe alt ton. Există şi pisici de biserică, mai mari şi mai susceptibile decât în alte părţi; n-am reuşit să mângâi niciuna.

În concluzie, stilul creştin timpuriu şi cel roman sunt cele mai potrivite pentru biserici; goticul din Italia s-a deschis prea mult în urmărirea unui spaţiu larg şi luminos, părând astfel oarecum sobru şi nesaturat; încearcă să mascheze totul prin faţade atât de încărcate, încât vă apucă ameţeala. Renaşterea timpurie aduce puritate, sobrietate şi o limitare cumpătată; şi dacă tot l-am preamărit pe Alberti, trebuie să mai spun că la Mantova a lăsat în urma sa o biserică demnă şi măreaţă. De asemenea Bramante a fost un om sobru şi onest.

Restul apoi e, în totalitate, baroc.

BOLZANO

în trecut i se spunea „Tirolul fidel“; astăzi face parte din provincia Veneţia şi peste cincizeci de ani va fi, probabil, un ţinut italian sută la sută; rămâi surprins cât de repede prinde aici rădăcini italiana. Copiii gânguresc o propoziţie în germană şi alta în italiană; slujnicuţele sunt înnebunite după flăcăii cârlionţaţi din garnizoana italiană. Altfel, noii stăpâni ai ţinutului manifestă o oarecare toleranţă; le permit nemţilor să-şi păstreze sărbătorile lor naţionale, numele străzilor şi mai ştiu eu ce. În afară de garnizoane, trimit încoace şi excursii şcolare; un fascist de zece ani m-a înjurat, fără niciun motiv, zicându-mi „şubiac“; nu ştiu ce înseamnă asta, dar el avea o înfăţişare foarte eroică şi naţională.

Şi, totuşi, e un ţinut german sută la sută, chiar în cel mai bun sens al cuvântului: curat şi plăcut, îngrijit şi bine administrat; munţii sunt presăraţi cu zăpadă proaspătă şi dotaţi cu teleferice şi birturi curate; în vale se produce un vin uşor, pe orice colină se află o cetate, oamenii sunt sobri şi curaţi, cumpătaţi şi amabili, femeile au dinţi foarte mari, însă cu timpul devin foarte frumoase şi oarecum lăptoase; credeţi-mă, după călătoria prin Italia, e o mare plăcere să întâlneşti din nou ochi albaştri şi limpezi ca apa unei fântâni. În munţi cultivă, în special, locuri cu privelişti frumoase, dotate cu binocluri: îţi plimbi privirile pe ogoarele înzăpezite, măsori, cu o plăcută ameţeală, pantele abrupte şi uneori, la poalele lor, întâlneşti turişti adevăraţi, care tocmai au cucerit vreun munte înalt; au genunchi uriaşi şi bocanci de câte şapte kilograme, vorbesc exagerat de tare şi la pălărie au câte o floare alpină; femeile sunt, de obicei, pătate pe faţă, deloc frumoase şi prea spătoase.

Iar dacă tot vorbesc despre munţi, trebuie să vă mai spun că cele mai frumoase lucruri sunt: mirosul lemnului, apa curgătoare şi luncile. Asta era, călătorule, ceea ce îţi lipsea acolo jos, fără ca măcar să-ţi dai seama. De-abia acum îţi aduci aminte că, pe parcursul întregii călătorii, n-ai călcat aproape niciodată pe o duşumea de lemn, ci pe plăci moarte şi reci de piatră, ai mâncat la mese din metal ori din marmură, ai dormit în alamă şi ai respirat praf de piatră; eu sunt însă dintr-o ţară cu păduri şi îmi place să văd şi să pipăi lemnul, deoarece e un material aproape viu, naiv şi popular, gotic, sobru, neantic şi care poate fi prelucrat în casă. Apa curgătoare constituie şi ea întreaga poezie a nordului; e motivul duhului apelor şi al rusalcelor, opus motivului satirilor. Râuri care nu seacă niciodată, pâraie veşnice, pârâiaşe şi izvoare, şi chiar voi, cele mai subţiri fire curgătoare, oare apa voastră, limpede, cristalină, vie, nu se poate compara cu marea? Ce

groaznică e priveliştea unei albii secate şi a unei stânci aride. „Binecuvântată fie apa, creaţie divină“, stă scris pe apeductul din San Marino; pia creatura, apa curgătoare. Şi lunci, lunci adevărate, nici de astea nu se află acolo, jos; au acolo viţă de vie şi tamarindus [8], măslini şi palmieri şi portocali, dar lunci, luncile umbroase şi mătăsoase, de un verde crud, ale copilăriei mele, nici gând! Doar un fel de arbuşti tari şi noduroşi, mâncaţi de capre. Nici vrăbii n-au pe acolo, nici mierle, nici codobaturi, nici ciocârlii şi sticleţi, nici greieri; ceva îţi lipseşte acolo, mereu îţi lipseşte ceva…

Şi dacă tot mă aflu în partea aceasta a Alpilor tirolezi, trebuie să mă duc să văd Gossensass, Tusculum al lui Ibsen. Se zice că vreme de şapte ani i-a făcut bătrânul Ibsen curte aici unei nemţoaice tinere. Anii aceia sunt înscrişi pe placa memorială a hotelului, şi până în zilele noastre se află în acel hotel o fetiţă, un trandafir alpin atât de frumos, încât şi numai din pricina ei şi tot merită să vii încoace. De jur-împrejur sunt păduri cu lemn mirositor, lunci proaspăt cosite şi ape susurânde; spiritul lui Ibsen se învârte iarăşi în jurul Hildei cea cu ochi albaştri. Faptul acesta e atât de nordic, atât de absolut nordic, deşi ne aflăm încă la marginea noii Italii.

PARALIPOMENA

Recitind acum scrisorile din Italia, mă simt cuprins de o mare tristeţe şi ruşine: văd că n-am spus aproape nimic şi, în plus, am şi uitat să menţionez o mulţime de lucruri interesante şi însemnate. Eu, păcătosul de mine, nici n-am amintit despre, să zicem, Cina lui Leonard din Milano; dar chiar lângă ea se află o colonadă, iar în spatele ei o sală a capitulului, ori aşa ceva, şi înăuntru un frate anonim a pictat pe scaunele canovnicilor peisaje biblice; aş zice că sunt executate de un nespecialist, dar, tocmai de aceea, sunt foarte frumoase; se află printre ele adevărate bijuterii foarte bizare şi gingaşe. În ceea ce-l priveşte pe da Vinci, duceţi-vă să-l vedeţi la Ambrosiana; e un spirit atât de perfect, încât te înfioară; dar la elevii săi, de exemplu, la un anume Salaino, aproape m-am speriat de expresia blând drăgăstoasă şi depravat de dulce a chipurilor. Există expresii pe care nu le puteţi uita; la Botticelli e întotdeauna o expresie uimită şi melancolică de gripă, deoarece făpturile lui angelice trăiesc într-o răcoare de rai; la Andrea del Sarto nişte cearcăne blânde şi întunecate sub ochi, din care vă privesc nişte ochi arzători şi umbriţi de ambiţie; la pictorii umbrieni o moliciune languroasă şi pufoasă, un adevărat salon paradisiac de beauté, în care, apoi, Raffael a turnat un sânge roman, dens. Raffael, da: e un prinţ al pictorilor, un divin

fericit, un favorit al muzelor, tot ce doriţi; trebuie să vedeţi, la Roma, Farnesina şi Stanze şi veţi rămâne uluiţi de ceea ce e în stare să facă. E însă, într-adevăr, un prinţ; nu vă puteţi apropia prea mult de el, vă place cum domină în toată strălucirea sa, dar de înfruntat, vă duceţi să vă înfruntaţi cu Michelangelo, care nu e deloc divin, e însă un supraom, un astfel de supraom, încât, din această cauză, e chiar posomorit şi cumplit, şi nu vă binecuvântează niciodată. Vă binecuvântează, în schimb Giotto, pictorul cel sfânt, iar Fra Angelico vă face pe frunte o cruce; aceştia doi sunt cei mai evlavioşi printre magiştri, dacă nu mai vorbesc de cei mai vechi. Dar la fel de frumoase sunt toate virtuţile acestei lumi: strălucitoarea inteligenţă a lui Mantegna, în primul rând, şi Signorelli, Signorelli! Doamne, fă să fiu şi eu tot atât de exact şi de puternic ca el. Dacă închid însă ochii, îl văd pe Masaccio şi pe nimeni altcineva; vă spun drept, până acum n-am întâlnit încă un spirit mai cumpătat şi mai onest.

Ah, nu mai pot să vorbesc despre toţi acei maeştri modeşti şi demni de laudă, luminoşi şi posomoriţi, pe care i-am admirat; însă la Florenţa se află Hugo van der Goes, splendoarea Nordului, iar la Napoli doi Theotocopuli, înflăcăraţi şi înfiorători, şi fie ca aceste celebrităţi ale unor ţări străine să nu fie trecute sub tăcere în grădina fericită a muzelor italiene.

De trei ori fie slăvit numele lui Donatello! Amărăciune fermecătoare a formelor suple de băieţi, na tură arsă de durere ca de un fulger ce străluminează totul, patimă neliniştită a spiritului! Nu există vreun sculptor care să ne prindă în tablouri mai interiorizate. Michelozzo, Maiano, Rossellino, Verrocchio, Mino da Fiesole şi voi ceilalţi, unde a dispărut farmecul gingaş şi concret ce înflorea în secolul vostru? Snobi ai barocului italian, ce aţi făcut din disciplina severă, pură, a lui Brunelleschi, a lui Alberti, a lui Bramante? Niciodată nu-mi va fi pe deplin clar de ce, în Italia, arta a decăzut în ba^oc, virtuozitate, eclectism şi depravare, în Caracci, Quido Reni, Bernini, specialişti în baroc, stucatură, frize şi naturalism, în monstruozităţi bisericeşti şi lumeşti, iar în cele din urmă în kytch, incapacitate şi plictiseală. Nu ştiu, într-adevăr, ce spun specialiştii despre acest fenomen; am colindat galeriile ca şi cum aş fi trecut pe stradă, fără a mă considera un specialist, şi am găsit frumosul tot aşa cum aş fi întâlnit o aventură. Şi când, acum, târziu şi cu lacune melancolice, încerc să-mi ordonez în minte ce mi-a plăcut cel mai mult şi ce nu, mi se pare că totuşi m-a condus ceva, ceva ce uneşte creştinismul timpuriu cu Giotto, arta antică arhaică cu plastica, de exemplu, romană, etruscii cu primitivii creştini şi

renaşterea timpurie cu preferinţele sufletului meu păcătos. Aceasta înseamnă… înseamnă… ceva absolut popular, făcut în casă şi primitiv de proaspăt; iar în al doilea rând, intensitatea gravă a spiritului care caută, cu stăruinţă, o formă concretă şi legică pentru impresii noi. Fii ori naiv, ori exact; fereşte-te ca de păcat, ca de şarpe şi ca de otrava cea mai tare de rutina, de strălucirea şi de desfrâul în plăceri ale unei arte prea îndemânatice. Fii simplu ori fii posedat de perfecţiunea formelor; există însă şi o a treia cale, cea mai bună, probabil, dintre toate, aceea de a fi o personalitate care, prin orice fragment al operei sale, dă despre sine o mărturie foarte intimă şi unică. Şi asta e totul. Mare este Al ah. Mare este arta.

Arta italiană, prin ceea ce are mai bun, dă un dublu exemplu: să începi mereu şi să înveţi cât mai mult. A începe cu începutul, a căuta, a experimenta, a găsi şi a reînnoi, a încerca şi a rezolva, a evalua posibilităţile şi a îndrăzni; şi, pe de altă parte, a învăţa cât mai mult de pe urma altora şi a ta însuţi, a înfrâna personalitatea viciată şi neglijenţa originalităţii, precum şi pretenţia deplasată de a fi tu însuţi, astea sunt virtuţile artistice ale acestei înfloriri miraculoase.

Şi astfel îmi închei călătoria prin Italia. Am plecat într-acolo fără a mă îngriji de ce şi în ce scop; de aceea sunt mulţumit şi cu puţinul pe care l-am adus cu mine. Poate că m-am făcut de râs cu multe dintre afirmaţiile mele; adesea n-am ştiut cum să exprim ceva şi adesea am uitat o mulţime de lucruri. Am scris noaptea, fără a ţine seama de oboseală şi de purici, şi niciodată n-am uitat să privesc pe fereastră, spre nord. Pentru că la noi, oameni buni, şi la noi e multă frumuseţe: câmpii şi dealuri, păduri şi ape şi tot ceea ce e posibil; şi poate că şi acolo vor fi, cândva, o sumedenie de tablouri şi de statui şi de minuni ale minunilor, pentru că mare este arta, amin.

EXCURSIE ÎN SPANIA

cu ilustraţiile autorului

NORD & SUD EXPRES

Aşa-zisele Exprese internaţionale au căpătat în zilele noastre o mare importanţă, ca mijloace de comunicaţie, atât din motive practice, care ne interesează mai puţin, cât mai ales din motive poetice. În orice moment se năpusteşte asupra dumneavoastră, din poezia modernă, un Expres transcontinental, iar un conductor misterios anunţă staţiile: Paris, Moscova, Honolulu, Cairo; Sleeping-Car-urile scandează ritmul dinamic al Vitezei, iar

pullman-ul ce parcă zboară vă aduce în minte tot farmecul depărtărilor; căci trebuie să ştiţi că fantezia poetică se simte bine numai la clasa întâi.

Prieteni poeţi, permiteţi-mi să depun mărturie despre pullman-e şi sleeping-uri; să ştiţi că arată cu mult mai aventuros pe dinafară, când trec strălucitoare prin vreo gărişoară adormită, decât pe dinăuntru. E adevărat că aleargă cu o viteză ameţitoare; dar nu e mai puţin adevărat că trebuie să şedeţi în ele vreo paisprezece sau douăzeci şi trei de ceasuri blestemate ceea ce, de obicei, este suficient pentru a agoniza de plictiseală. Trenul local din Praga la Repy suflă din greu şi merge, desigur, cu o viteza mai puţin impresionantă; dar, cel puţin, ştiţi că după o jumătate de oră vă daţi jos din el şi puteţi porni în căutarea altei aventuri. Omul din pullman nu goneşte cu nouăzeci şi şase de kilometri pe oră; omul din pullman şade şi cască; dacă îi amorţeşte obrazul drept, se reazemă pe cel stâng. Singura circumstanţă atenuantă este aceea că şade comod. Din când în când, priveşte indiferent pe geam; fulgeră acolo o haltă al cărei nume nu-l poate citi, scapără, un orăşel în care nu poate coborî; niciodată nu va trece drumul acesta străjuit de platani, nu se va opri pe podul care se vede colo – ca să scuipe în apă – şi nici nu va afla cum se numeşte râul; la naiba cu toate astea, gândeşte omul din pullman. Unde suntem? Cum aşa, de-abia Bordeaux? Doamne-dumnezeule, dar mult mai durează!

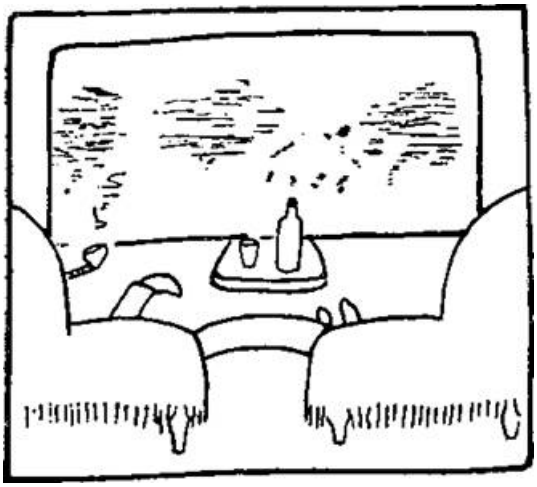

Deci, dacă vreţi să călătoriţi într-un mod cât de cât exotic, urcaţi-vă într-un trenuleţ local care gâfâie de la o haltă la alta. Staţi cu nasul lipit de fereastră, ca să nu vă scape nimic: ici urcă un soldat în uniformă albastră, colo un copil vă face cu mânuţa; un ţăran francez în bluză neagră vă oferă să trageţi o duşcă din vinul său propriu, o tânără mamă oferă sânul, alb ca lumina lunii, copilului, bărbaţii discută zgomotos, fumând un tutun înţepător, un pater cam mahmur bolboroseşte din breviar; ţara se desfăşoară, gară după gară, ca un şirag de mătănii. Apoi vine seara, când oamenii, doborâţi de oboseală, adorm sub luminile clipind, ca nişte emigranţi. Şi în momentul acela duduie pe linia a doua Expresul internaţional, cu toate geamurile luminate şi cu încărcătura sa de plictiseală blazată, cu sleeping-urile şi dining-urile sale…

Cum aşa, de-abia Dax? Doamne, dar mult mai durează!

Am citit, nu demult, un elogiu la adresa Geamantanului; dar nu a geamantanului obişnuit, ci a Geamantanului internaţional, acoperit cu etichete de hoteluri din Ţarigrad şi Lisabona, din Tetuan şi Riga, din St. Moritz şi Sofia; a geamantanului care e mândria şi jurnalul de călătorie al stăpânului său. Am să vă destăinuiesc un secret grozav: aceste etichete se vând la orice agenţie de turism. Pentru un bacşiş moderat, puteţi avea pe geamantanul dumneavoastră Cairo. Vlissinger, Bucarest, Palermo, Athènes şi Ostende. Destăinuire prin care sper că am dat o lovitură de moarte Geamantanului internaţional.

Poate că altul în locul meu, pe parcursul atâtor mii de kilometri, ar fi trăit altfel de aventuri; ar fi întâlnit o Venus internaţională sau o Madonă a vagoanelor de dormit. Nimic de felul acesta nu mi s-a întâmplat; a avut loc doar ciocnirea a două trenuri, dar acesta, într-adevăr, nu din vina mea. Într-o

gară oarecare, expresul nostru s-a năpustit asupra unui tren de marfă; a fost o întâlnire cu şanse absolut inegale şi care s-a terminat ca atunci când domnul Oskar Nedbal s-ar aşeza pe jobenul cuiva. Trenul de marfă a avut de suferit îngrozitor, în timp ce de partea noastră au fost doar cinci răniţi; victoria a fost absolut certă. Când, în asemenea cazuri, pasagerul iese de sub geamantanele care i-au căzut în cap, aleargă mai întâi să vadă ce s-a întâmplat; de-abia după ce îşi satisface curiozitatea, începe să se pipăie dacă a rămas întreg. Asigurându-se că, în linii generale, n-a fost prea mult afectat, începe să contemple, cu o anumită plăcere tainică, modul în care cele două locomotive au intrat una într-alta şi în ce hal am distrus mărfarul: ce să-i faci, nu trebuia să se pună cu noi. Numai răniţi! sunt palizi şi oarecum amărâţi, de parcă ar fi suferit o nedreptate personală. Apoi în incident se amestecă autorităţile, iar noi mergem să ne sărbătorim victoria în ruinele vagonului restaurant. În continuare, pe tot parcursul, ni se face loc; probabil, li s-a făcut frică de noi.

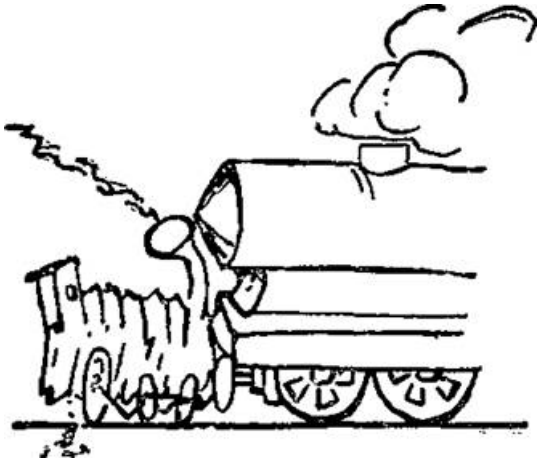

O altă aventură, şi mai complicată, este aceea cum să ajungi în patul de sus al vagonului de dormit, mai ales atunci când în cel de jos doarme ci neva. E oarecum neplăcut să călcaţi pe capul sau pe burta unui om căruia nu-i cunoaşteţi nici naţionalitatea, nici caracterul. Există mai multe metode dificile de a ajunge sus: prin ridicarea în mâini sau prin săritură, prin răsturnare laterală, cu elan, cu binele sau cu forţa. Iar dacă aţi ajuns deja sus, aveţi grijă să nu vă apuce setea sau ceva asemănător, pentru a nu trebui să vă daţi iarăşi jos; lăsaţi-vă în mila Domnului şi încercaţi să dormiţi, precum mortul în sicriu, în timp ce afară trec în goană peisaje necunoscute şi bizare, iar acasă poeţii scriu despre Expresele internaţionale.

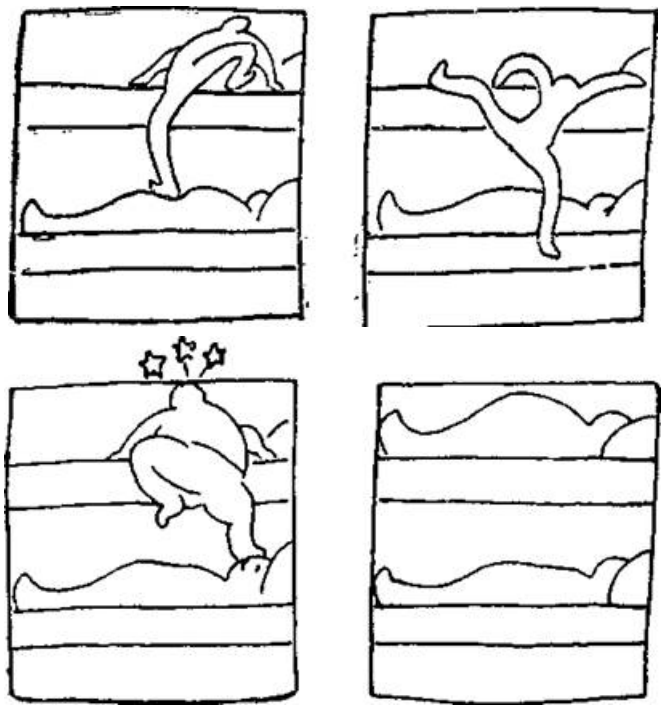

D.R., BELGIQUE, FRANCE

Dac-aş avea destule mijloace şi dacă în domeniul respectiv ar exista piaţa liberă, în mod hotărât mi-aş alcătui o colecţie de state. Am constatat că graniţele statelor nu sunt doar de florile mărului; nu-mi plac deloc vameşii, iar controlul paşapoartelor mă plictiseşte, însă de fiecare dată descopăr, cu o încântare mereu nouă, că, trecând graniţa unui stat, intru într-o lume nouă, unde sunt altfel de căsuţe şi altă limbă, alţi vameşi, altă culoare a solului şi altă natură. După conductorul albastru, apare un conductor verde; peste câteva ore, va fi schimbat de unul cafeniu; ce să mai spun, e ca în O mie şi una de nopţi. După merii cehești, apar pinii de Brandenburg pe terenuri nisipoase, o moară de vânt îşi mişcă aripile de parcă ar alerga încotrova, pământul e perfect întins şi rodeşte mai ales reclame pentru ţigări şi margarină. Asta e Germania.

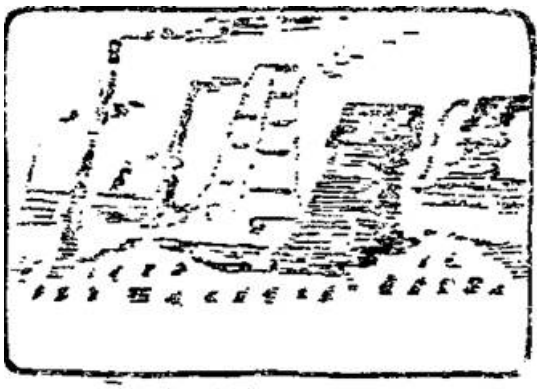

CHARLEROI

Apoi stânci acoperite de iederă, munţi scobiţi prin truda oamenilor, văi adânci şi verzi ale nurilor, uzine siderurgice şi cuptoare de oţelării, schelete de fier ale turlelor de extracţie, munţi de piatră asemănători vulcanilor de curând stinşi, un amestec de natură bucolică şi industrie grea, un concert în care fluierul ciobănesc şi carillon-ul însoţesc sirenele fabricilor: exact ca în Verhaeren, Les Heures Claires şi Les Villes Tentaculaires. Flandra vechiului poet: o ţară care nu şi-a putut expune toate bogăţiile şi le păstrează într-un singur buzunar: dulcea Belgie; o mamă cu un copil în braţe, un soldat adăpând calul, o cârciumă într-o vale, coşuri şi enorme turle industriale, o biserică gotică şi o topitorie, o cireada de vaci între mine; totul este îngrămădit ca într-o veche prăvălie… dumnezeu ştie cum de le mai încap toate.

ORLEANAIS

Aşa, şi acum din nou spaţii mai largi: e Franţa, ţara arinilor şi plopilor, a plopilor şi platanilor, a platanilor şi a viilor. Verdele argintiu, da, verdele argintiu e culoarea ei; cărămizi roz şi şisturi albăstrui; un slab văl de ceaţă, mai multă lumină decât culoare, Corot. Nici picior de om pe câmp; poate zdrobesc strugurii strânşi, vin de Touraine, vin de Anjou; vin de-al lui Balzac şi vin de-al domnului conte de la Fère. Garçon, une demi-bouteille, şi… în sănătatea voastră, turnuleţe de pe valea Loirei! Femei cu părul negru

înveşmântate în negru. Cum aşa, de-abia Bordeaux? Miros de răşină ce respiră în noapte; e Languedoc, ţara pinilor. Apoi alt parfum, iute şi aţâţător: marea.

Hendaye, aici se schimbă trenul! Un jandarm, cu o figură de Caligula tânăr, cu un tricorn strălucitor pe cap, mâzgăleşte pe geamantane un semn magic şi, cu un gest măreţ, ne permite să ieşim pe peron. De-acum gata: sunt în Spania.

Camarero, una media del Jerez. De-acum, gata. O spaniolă drăcoasă, cu unghiile date cu hena. Ei, omule, asta nu-i pentru tine. Dar măcar pe jandarm de l-aş putea duce împăiat acasă!

CASTILLA LA VIEJA

Da, am fost în Spania; pot să jur pentru asta, şi am o mulţime de martori, de exemplu, reclamele de hotel de pe cufăr. Şi, totuşi, ţara spaniolă rămâne pentru mine acoperită de o taină de nepătruns, din motivul foarte serios că am intrat în ea şi apoi am părăsit-o în timpul nopţii; era ca şi cum ne-ar fi trecut cu ochii legaţi peste râul Acheron sau peste Munţii Visurilor. Am încercat să recunosc câte ceva în întunericul de afară; am văzut ceva ce semăna cu nişte pete ghemuite pe povârnişurile goale; poate erau stânci ori copaci, dar puteau fi şi nişte animale mari. Munţii aceia erau de o formă sobră şi ciudată; mi-am pus în minte să mă scol mai devreme, ca să-i văd la lumina zorilor. M-am sculat, într-adevăr; după hartă şi după ceas, ar fi trebuit să fim undeva în munţi, dar în lumina roşie a răsăritului am văzut doar o întindere cafenie, goală şi deprimantă; era ca o mare sau ca o halucinaţie. Am crezut că am febră, pentru că aşa întindere nu mai văzusem până atunci; şi am dormit mai departe, iar când m-am trezit din nou şi am privit pe fereastră, am constatat că n-am febră, ci că mă aflu în altă ţară, şi acea ţară este Africa.

Nu ştiu cum să vă spun; există acolo culoarea verde, dar e altfel decât a noastră; e întunecată şi cenuşie. Există acolo maroniu, dar e altfel decât al nostru; nu e maroniul pământului arabil, ci un maroniu din piatră şi loess. Există acolo stânci roşii, dar roşul lor e, nu ştiu cum, patetic. Şi sunt acolo munţi, dar care nu sunt formaţi din stânci, ci din pământ şi bolovani. Bolovanii aceia nu ies din pământ; arată de parcă i-ar fi adus ploaia. Munţii aceia se numesc Sierra de Guadarrama; Dumnezeul care i-a făcut trebuie să fi fost foarte puternic, pentru că, altfel, de unde atâtea pietre! între bolovani cresc stejari întunecaţi şi apoi aproape nimic, doar cimbrişor şi mărăcini. E un ţinut gol şi grandios, arid ca un pustiu, misterios ca muntele Sinai; nu ştiu cum să vă explic: e alt continent; nu e Europa. E mai sever şi mai teribil decât Europa; e mai vechi decât Europa. Nu e însă pustietate melancolică; e solemnă şi bizară, aspră şi exaltată. Oameni îmbrăcaţi în negru, capre negre, porci negri pe o culme cu fundal maroniu. O viaţă aspră, afumată până la negru, între pietrele fierbinţi.

Pe ici, pe colo, bolovanii aceia goi formează un râuleţ, pietrişul acela golaş e o câmpie, iar aceste ziduri goale din piatră sunt un pueblo castillian. Un turn în patru muchii şi, împrejur, un zid; e mai degrabă o cetate decât un sat. Totul pare ieşit din pământul pietros, aşa cum o cetate pare născută din stânca pe care stă. Căsuţele se înghesuie una într-alta, de parcă s-ar aştepta la un atac; din mijlocul lor ţâşneşte un turn ca un punct de observaţie. Acesta este, deci, satul spaniol. Aşezarea omenească se confundă cu ţara de piatră.

Iar pe coastele maronii şi pietroase, ca o minune: livezi negre-verzui, alei de chiparoşi negri, un parc adânc şi întunecat; un cub uriaş, sobru şi trufaş, din care răsar, ca nişte ţepi, patru turnuri, o sihăstrie monumentală, loc de pelerinaj cu o mie de ferestre pline de orgoliu: El Escorial. Mănăstirea regilor spanioli. O cetate a tristeţii şi a trufiei deasupra regiunii aride pe care pasc măgari umili.

PUERTA DEL SOL

Ştiu, desigur: acum ar trebui să vă descriu o mulţime de alte lucruri, de exemplu, istoria Madridului, panorama văii Manzanares, grădinile din Buen Retiro, palatul regal cu soldaţii de gardă îmbrăcaţi în roşu şi cu o curte plină de copii frumoşi care strigă de-ţi sparg urechile, bisericile şi muzeele şi alte monumente demne de văzut. Dacă vă interesează asemenea lucruri, încercaţi să aflaţi despre ele din altă parte; eu vă ofer doar Puerta del Sol şi, pentru că e vorba de dumneavoastră, mai adaug Caile de Acalá şi Caile Mayor, împreună cu seara blândă şi întreaga populaţie madrilenă.

În Marseille; există Rambla în Barcelona; există Alcalá în Madrid. Dacă le-aţi decupa din mediul înconjurător, le-aţi fierbe, aţi înlătura viaţa din ele, precum şi acel miros local caracteristic, şi apoi le-aţi amplasa în altă parte, n-aţi găsi în ele nimic deosebit; ei, aţi zice, e o stradă foarte frumoasă şi largă, şi ce-i cu asta?

Ce-i cu asta, necredincioşilor! Nu vedeţi că piaţa asta este cunoscută, ba ce spun eu, celebra Puerta del Sol, Poarta Soarelui, centrul pământului şi

buricul Madridului? Nu vedeţi cum braţ, ca un soldat cu poalele mantalei suflecate?

Şi dincoace acest hidalgo spaniol, deghizat în jandarm, cu o pălărie strălucitoare lăsată pe ceafă; un alt caballero, probabil marchiz sau aşa ceva, cu nas vulturesc şi glas de comandant de cruciaţi, strigă El Sooól ori numele nu ştiu cărui alt cotidian; iar aici, un fel de cuceritor, rezemat în mătură, prezintă prin gesturi sculpturale o anumită alegorie, probabil Curăţirea Oraşului. Daţi-le pace, sunt oameni cumsecade; ţărani din Sierra, uscăţivi şi bătuţi de vânturi, care aduc pe măgari zarzavaturi şi pepeni; uniforme roşii, albastre şi verzi, cu care s-ar putea pune în scenă o duzină de piese de efect; limpiabotas cu lădiţele lor…

O clipă: acesta e un capitol separat, care se numeşte făcutul ghetelor. Făcutul pantofilor e o meserie naţională spaniolă; mai exact spus, lustruitul încălţămintei este un dans ori o ceremonie spaniolă naţională. În altă parte a lumii, să zicem la Napoli, un asemenea lustragiu se repede la gheata dumneavoastră cu un fel de furie şi o freacă cu peria de parc-ar fi vorba de o experienţă de fizică ce urmăreşte producerea de căldură sau electricitate prin frecare. Lustruirea spaniolă a pantofilor e un dans care, asemenea dansurilor siameze, se execută numai cu mâinile. Dansatorul îngenunchează în faţa dumneavoastră, în semn că această reprezentaţie se dă în cinstea Înălţimii-Voastre; cu o mişcare elegantă vă suflecă pantalonul, vă întinde cu graţie pe pantoful respectiv o cremă aromată sau aşa ceva, după care cade în transa dansului; aruncă peria în sus, o prinde, o trece din mână în mână de plescăie, atingând cu ea pantoful dumneavoastră cu respect şi consideraţie. Sensul acestui dans este clar; se exprimă prin el un fel de stimă; sunteţi un grand plin de măreţie, care acceptă omagiul ceremonios al unui paj de cavaler; în interiorul dumneavoastră se răspândeşte o căldură demnă şi plăcută, ce urcă de la picioare; aşa ceva merită, cu siguranţă, o jumătate de peseta.

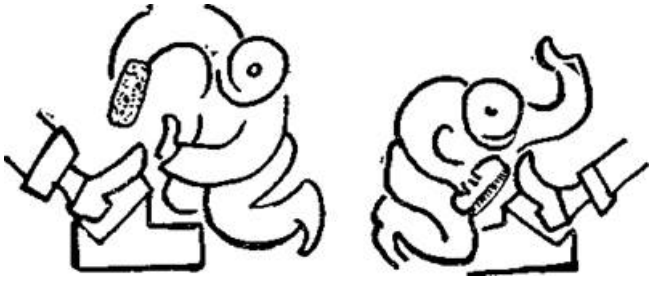

Oiga, camarero, una copita de Fundador. Ascultaţi, caballeros, mi-a plăcut aici; atâţia oameni, zgomotul, care nu e vacarm, politeţea plină de

veselie, totul e fermecător; toţi suntem cavaleri aici, vagabondul şi guardia, eu şi măturătorul de şi radă, toţi suntem nobili, drept care, trăiască egalitatea sudică 1 Madrileňas! Voi, femei frumoase şi năsoase, în mantile negre, cu ochi negri, ce demne treceţi în îmbrăcămintea care vă ascunde doar pe jumătate; seňoritas însoţite de mame cu ochi negri, mame şi niňos ai lor, cu capete mici şi rotunde, ca nişte păpuşi, taţi care nu se ruşinează de dragostea lor pentru copii, băbuţe cu mătănii, oameni cumsecade – dar cu feţe de bandiţi, domni cerşetori, domni cu dinţi de aur, domni vânzători de ziare, numai ea balleros; o mulţime veselă şi zgomotoasă care flecăreşte şi pierde vremea într-un allegro blajin.

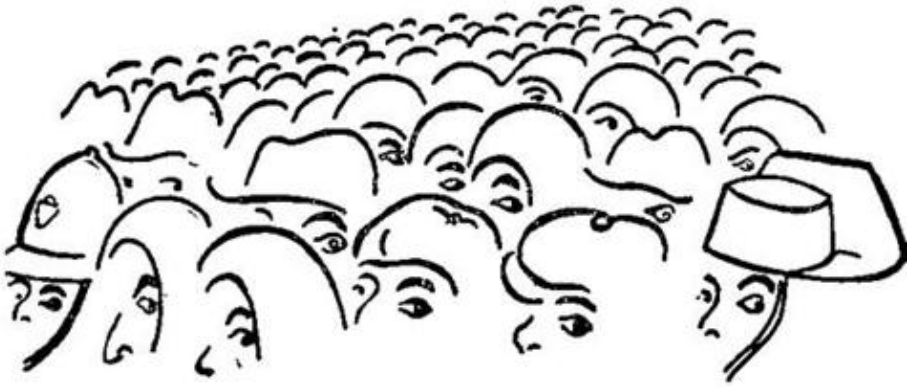

Iar apoi cade seara, aerul e cald şi aţâţător, şi întregul Madrid, care are picioare, se plimbă, se înghesuie şi unduieşte de pe Caile Mayor până pe Caile de Alcală; caballeros în uniforme, caballeros în civil, cu sombrero-uri sau cu şepci, fete cu nume diverse, adică madamisolas, doncellas y muchachas, seûoritas y mozas y chulas, madamas y seňoras, dueňas, dueňazas y dueňisimas, hijas chicas, chiquitas y chiquirriticas cu ochi negri în spatele buze roşii, unghii roşii şi priviri coada ochiului, un Corso unic, o zile obişnuite, o procesiune.

TOLEDO

E un şes cafeniu şi cald, semănat cu sate, măgari, măslini şi fântâni în formă de cupolă; din acest podiş se înalţă pe neaşteptate o stâncă de granit pe care totul este îngrămădit una peste alta; iar jos, în prăpastia stâncilor cafenii, curge Tajo cel cafeniu.

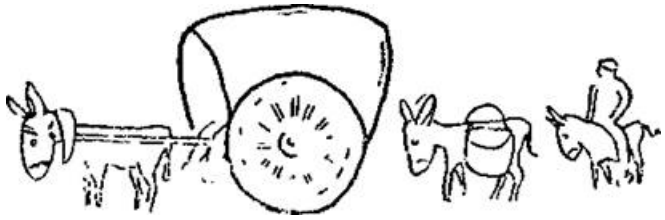

În privinţa oraşului Toledo propriu-zis, nu ştiu, zău, cu ce să încep: cu vechii romani sau cu maurii ori cu Regii Catolici; dar pentru că Toledo e un oraş medieval, am să încep cu ceea ce începeau într-adevăr oraşele medievale, adică cu porţile. Este acolo, de exemplu, o poartă care se numeşte Bisagra nueva, într-un stil asemănător cu cel din epoca Măriei Tereza, cu vulturul hahsburgic în mărime hotărât supranaturală; seamănă cu porţile din Terezin-ul [9] sau Josefov-ul nostru, dar, împotriva tuturor aşteptărilor, se deschide într-un cartier numit Arabâl şi care arată în consecinţă. După care vă aflaţi în faţa unei a doua porţi, care se numeşte Poarta soarelui şi vă face impresia că aţi ajuns la Bagdad; dar, în loc de asta, poarta aceea în stil maur vă conduce spre străzile celui mai catolic dintre oraşe, unde fiecare a treia clădire este o biserică cu un Isus însângerat şi cu un retabul extaziant al lui El Greco. Şi treceţi prin ulicioare arabe întortocheate, priviţi printre zăbrele în curţile maure, care se numesc patios şi sunt împodobite cu faianţă de Toledo, vă feriţi de măgarii ce transportă vin sau ulei, admiraţi frumoasele grilaje de harem ale ferestrelor şi, în general, păşiţi ca într-un vis. Ca într-un vis. Aţi putea să vă opriţi la fiecare al şaptelea pas: aici e o coloană vizigotă, iar dincolo un zid mozarabic; colo, Fecioara Maria făcătoare de minuni, care poate să însoare sau să mărite pe oricine, iar dincoace un minaret în stil mudejar şi un palat în stil renascentist, asemănător cu o fortăreaţă, şi ferestruici gotice şi faţade împodobite în estilo plateresco, şi o moschee, şi o ulicioară atât de îngustă, încât abia ar putea trece prin ea un măgar cu urechile ciulite; deschideri spre curţile umbrite de majolică, unde susură o fântână arteziană printre ghivece de flori; deschideri spre străduţele înguste dintre zidurile goale şi ferestrele zăbrelite; deschideri spre cer; deschideri spre bisericile împodobite febril cu tot ceea ce se poate ciopli, tăia, turna, aplica, bate, picta, coase, transforma în filigran, auri şi încrusta cu pietre scumpe. Vă puteţi, deci, opri la fiecare

pas, ca într-un muzeu; sau puteţi păşi ca în vis, deoarece toate acestea lucrate într-o mie. De ani, însemnate cu litera de foc a lui Alah, cu crucea lui Hristos, cu aurul incaşilor, zei, culturi şi rase diferite, se constituie, în cele din a stâncii toledane! Şi apoi, într-una din cele mai înguste ulicioare, de la fereastra zăbrelită a unei cuşti omeneşti, vă apare Toledo din perspectivă aeriană: un singur val de acoperişuri plate sub cerul albastru: un oraş arab strălucind pe stâncile cafenii; grădini pe acoperişuri şi patios încântătoare, îmbiind la lenevie, pline de viaţă familială şi fermecătoare.

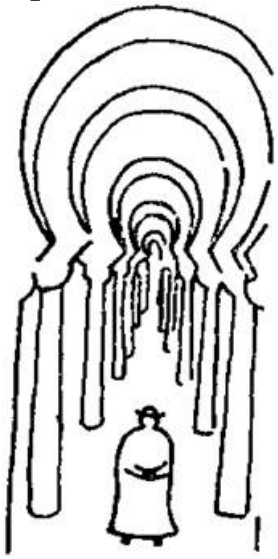

Iar dac-ar trebui să vă iau de mână şi să vă conduc să trece pe lângă măgăruşi ce tropăie pe pavaj cu copite graţioase, am vedea patio-uri deschise şi scări de majolică şi, în general, am întâlni oameni. Poate că aş regăsi şi capela în stil mudejar, albă şi rece, cu frumoase arcade în formă de potcoavă; puţin mai departe e acea stâncă ce se termină chiar în Tajo şi de pe care se deschide o privelişte sobră şi splendidă; şi sinagoga del Transite, acoperită cu ornamente maure fragile, uluitor de fine. Şi biserici: de exemplu, aceea cu înmormântarea contelui de Orgaz de El Greco; sau aceea cu o splendidă colonadă maură, de ţi se pare că visezi. Şi azilurile au nişte curţi ca de palate, linul e chiar în faţa porţilor, sunt acolo călugăriţe sărace, au pe cap bonete cu nişte colţuri uriaşe, şi o mulţime de orfani mici, care se ţin pe după umeri, formând un şarpe uriaş, se îndreaptă cu paşi mărunţi spre biserică şi cântă „Antoníne“ ori „Santo niño“ sau aşa ceva; se mai află acolo o veche farmacie, cu ulcioare şi vase frumos smălţuite pe care scrie Divinus Quercus ori Cae. Tisa, Sagapan sau Spica Celtic, leacuri vechi şi verificate. Şi catedrala, despre care nu sunt prea sigur; am fost acolo, dar deoarece înainte degustasem vinuri de Toledo, vin din câmpia Vega, un vin atât de

fluid încât alunecă singur pe gât, şi un vin gros ca un ulei medicinal, nu pot garanta că nu mi s-a părut sau nu mă încurc. Prea am văzut multe; ştiu că erau acolo miniaturi superbe şi ciborii de-a dreptul înnebunitoare, grilaje ce atingeau cerul, retabule sculptate, cu mii de statui, balustrade de matostat, scaune pentru canovnici – sculptate pe deasupra, pe dedesubt, pe părţile laterale şi în spate – tablouri de El Greco, o orgă sunând într-un spaţiu necunoscut, canovnici graşi sau uscaţi ca un peşte afumat, capele încărcate cu marmură, capele pictate, capele negre, capele aurite, steaguri turceşti, baldachine, îngeri, luminări şi odăjdii, gotic pasionat şi baroc pătimaş, altare în stil plateresc, în stil Churriguero, o pancartă umflată nebuneşte sub o boltă grandioasă şi întunecoasă, un amestec de lucruri fără sens, dar uluitoare, de vâlvătăi de lumini şi întuneric înfricoşător – ei bine, poate că numai mi s-a părut; poate că a fost doar un vis groaznic şi încâlcit pe un scaun de paie într-o biserică; poate că nici nu-i posibil ca vreo religie să aibă nevoie de toate acestea.

Deci du-te, caballero, şi aeriseşte-te, în urma acestui exces de arte plastice, pe străduţele din Toledo. Voi, ferestruici încântătoare, arcuri gotice şi ajimez-uri maure, voi, rejas-uri forjate, case cu creneluri, patio-uri cu copii şi palmieri, curţi de azulejos, ulicioare ale maurilor, evreilor şi creştinilor, caravane de măgari, tu, lenevie la umbră, eu cred că în voi, în multele lucruri mărunte, există tot atâta istorie cât şi într-o catedrală; cel mai bun muzeu e o stradă cu oameni vii. Mai că ai zice că ţi se pare că te-ai rătăcit în alt secol; dar nu e adevărat. Adevărul e, însă, şi mai ciudat: nu există alt secol; ceea ce a fost, este. Şi dacă acest caballero ar fi încins cu spadă, iar paterul de colo ar propovădui cuvântul lui Alah şi fata de dincolo ar fi o evreică toledană, acestea n-ar fi lucruri cu nimic mai ciudate şi mai îndepărtate decât zidurile ulicioarelor din Toledo. Dac-aş ajunge în alt veac, n-ar fi un alt veac; ar fi doar o aventură extraordinar de frumoasă, de neuitat. Ca şi Toledo. Ca şi ţara spaniolă.

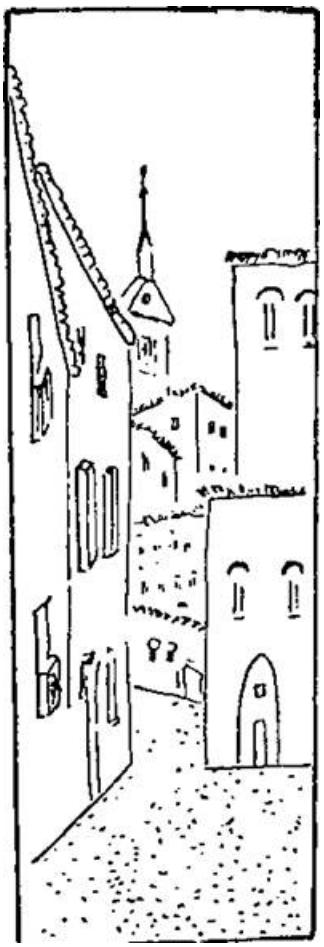

POSADA DEL SANGRE

Cârciuma „La sângele“. Aici a locuit Don Cervantes de Saavedra, a băut, a făcut datorii şi a scris „Nuvelele exemplare“. La Sevilla există o altă cârciumă, unde de asemenea a băut şi a scris, şi o închisoare la care a stat din cauza datoriilor; astăzi, bineînţeles, închisoarea a devenit cârciumă. Pe baza cercetărilor proprii pot să demonstrez, oricui se interesează de această problemă, că, în timp ce la Sevilla bea manzanilla şi ronţăia la ea langostine, la Toledo servea vinuri toledane şi muşca dintr-un chorizo ardeiat, din jamon serrano, adică dintr-o şuncă neagră şi crudă, sau din alte specialităţi care stârnesc setea, talentul şi elocvenţa. Şi astfel, până astăzi, la posada del Sangre se bea din ulcioare vin toledan şi se mestecă chorizo, în timp ce, în curte, caballeros deshamă măgarii şi şuguiesc cu fetele, aşa cum făceau şi în timpurile lui Don Miguel. De unde se vede genialitatea fără moarte a lui Cervantes.

Şi dacă tot suntem deja la cârciumă, oiga, viajero: trebuie să mănânci şi să bei în multe ţări ca să ajungi să le cunoşti; şi cu cât aceste ţări sunt mai îndepărtate, domnul fie lăudat, cu atât mai mult trebuie să bei şi să mănânci. Îţi vei da atunci seama că toate popoarele lumii, până la saşi şi brandenburg!, au căutat, pe diferite căi şi prin diferite metode, ca şi cu ajutorul diferitelor condimente sau al unor reţete speciale, să realizeze raiul pe pământ; s-au apucat, deci, să coacă, să prăjească şi să afume tot felul de bucate pentru a atinge fericirea timpurie. Orice popor îşi are limba sa, ba chiar limba sa de gurmand. Cunoaşte-i limba; mănâncă mâncărurile lui şi bea vinurile lui. Deschide-te larg armoniei peştilor şi brânzeturilor lui, uleiului, afumăturilor, pâinii şi fructelor. În acompaniamentul orchestral al vinurilor lui, care sunt atâtea câte instrumente muzicale. Pentru că există vinuri pătrunzătoare ca fluierele basce, aspre ca vendas, profunde ca nişte quitarre; cântaţi-i, deci, călătorului, voi, vinuri pline de căldură şi sonoritate! A la salud de usted. Don Miguel! După cum vedeţi, sunt străin aici; ca să ajung, am mai trecut prin trei ţări, dar poate că m-aŞ împrieteni cu voi. Rine, mai turnaţi-mi. Ştiţi, voi. Spaniolii, aveţi multe lucruri comane cu noi; de exemplu, aveţi acelaşi č ca noi, şi un frumos, expresiv, ca şi noi, şi vă plac diminutivele ca şi nouă; a la salud de usted. Ar trebui să veniţi la noi, domnule Cervantes; v-am închina cu bere cu spumă albă şi v-am umple farfuria cu altfel de bucate, pentru că, deşi fiecare popor are limba sa, se

înţelege cu altele în cazul lucrurilor bune şi esenţiale cum ar fi o cârciumă bună, realismul, arta şi libertatea spiritului. A la salud.

VELAZQUEZ Ó LA GRANDEZA

Pentru Velăzquez trebuie să mergeţi la Madrid, pe de o parte, pentru că acolo se găsesc cele mai multe tablouri ale lui, iar pe de altă parte, pentru că tocmai acolo arată aproape natural în mijlocul vieţii de orgoliu, încadrată într-o ramă de sobrietate, între ostentaţia monarhică şi larma poporului, în oraşul acela fierbinte şi rece totodată. Dac-ar trebui să definesc Madridul pe scurt, aş zice că e un oraş al fastului de curte şi al averselor revoluţionare; observaţi cum îşi ţin oamenii de pe aici capul: pe jumătate grandeza şi pe jumătate încăpăţânare. Dacă am într-adevăr vreun simţ pentru oraşe şi pentru oameni, aş zice că în atmosfera Madridului există o tensiune uşoară şi oarecum enervantă, în timp ce Sevilla huzureşte fericită, iar Barcelona miriei pe înfundate.

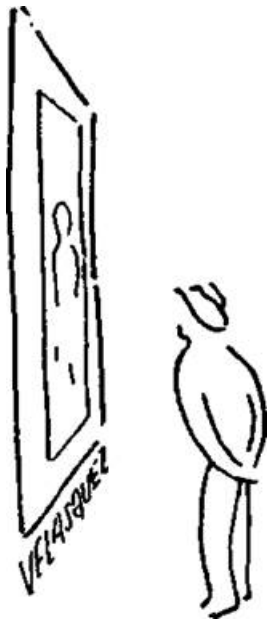

Deci Diego Velăzquez de Silva, cavaler din Calatrava, mareşal şi pictor al curţii acelui palid, rece şi straniu Filip al IV-lea, aparţine ele Madridul regilor spanioli din două motive. În primul rând, este ecran, încât mai mult nici că se poate. Dar aici nu e vorba de măreţia pufoasă, aurită a lui Tizian; aici e o răceală tăioasă, un spirit de observaţie fin şi de neclintit, o siguranţă crâncenă a ochiului şi a creierului care conduce mâna. Cred că regele nu l-a făcut mareşal pentru a-l răsplăti, ci pentru că se temea de el: îl nelinişteau probabil, ochii ficşi şi pătrunzători ai lui Velăzquez; că n-a mai putut suporta această egalitate cu un picior şi de aceea l-a ridicat la rangul de grand. Şi atunci cel care-l picta pe regele palid cu pleoape obosite şi ochi reci, sau pe infantele gălbejite cu obrajii vopsiţi, păpuşi nenorocite, strânse în şire sau piticii de curte, cu capete nebunii din palat, cu un aer de demnitate grotescă, avort nenorocit şi idiot al poporului, ce caracterizează, parcă involuntar, măreţia curţii. Regele şi piticul său, curtea şi măscăriciul ei; confruntarea aceasta Velăzquez a făcut-o prea distinct şi consecvent, pentru a nu avea un anumit sens ciudat. Mareşalul regelui ar fi putut fi cu greu determinat să picteze servitorimea curţii, dacă n-ar fi vrut-o el însuşi. Dacă toate acestea nu spun nimic altceva, spun, totuşi, un adevăr crud, care-ţi taie respiraţia: acesta este regele şi lumea lui. Velăzquez era un pictor prea independent pentru a servi doar pe alţii; şi prea mândru, pentru a picta doar ceea ce vedea. Vedea prea bine pentru ca prin ochii lui să nu privească întreaga sa raţiune limpede şi suverană.

La grandeza

EL GRECO Ó LA DEVOCION

Pe Domenicos Theotocopuli, numit El Greco, căutaţi-l la Toledo; nu pentru că locul i se potriveşte mai mult decât oricărui altcuiva, ci pentru că e plin de tablourile lui şi pentru că în Toledo nimic nu poate să vă surprindă; nici El Greco. Grec de origine. Veneţian prin culoare, gotic prin artă, a ajuns, prin fantezia istoriei. În plin baroc înfloritor. Închipuiţi-vă verticalismul gotic peste care a suflat viforul barocului; e înspăimântător; linia gotică se încovoaie. Iar barocul clocotitor ţâşneşte şi se alungeşte prin erupţia verticală a goticului; uneori ai impresia că tablourile vor plesni sub tensiunea celor două forţe. E o asemenea ciocnire, încât deformează feţele, frânge corpurile şi aruncă asupra lor veşminte în falduri grele şi furtunoase: norii se strâng ca cearşafurile fluturând în uragan, iar prin el străbate o lumină neaşteptată şi tragică, aprinzând culorile cu o intensitate anormală şi înfiorătoare. Parc-ar fi ziua judecăţii de apoi, când apar vedenii în cer şi pe pământ.

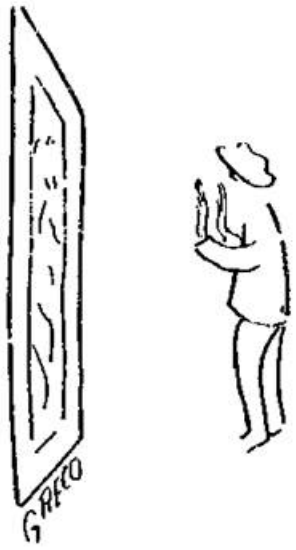

Şi tot aşa cum în El Greco se intersectează şi se frâng două lumi, percepţiei în tablourile lui ceva despărţit în jumătăţi, care se incită reciproc până la limita maximă: imaginea simplă şi pură a Domnului, care a sfinţit arta până la gotic, şi alături misticismul răscolit prin care se exalta catolicismul baroc, foarte omenesc. Vechiul Hristos nu era Fiul Omului, ci însuşi dumnezeu în toată splendoarea guverna cu măreţie, inaccesibil şi oarecum năpustea, din mijlocul balcoanelor sale cu îngeri, până la pământ, pentru a-l înşfăca pe credincios şi a-l aduce în cercul său grandios, plin de splendoare. Bizantinul El Greco a revenit din bazilicile tăcerii sacre în bisericile vibrând de orgi şi ale procesiunilor exaltate; aş zice că asta a fost cam prea mult pentru el; pentru ca în această zarvă să nu-şi piardă rugăciunea, a început şi el să strige cu glas grozav şi nenatural. Creşte în el ceva, o frenezie a credinţei; larma aceea laică şi materială nu-l sazează până la extaz şi îl deposedează de umanismul musculos şi durduliu. Cu cât e mai bătrân, cu atât dezumanizează mai mult figurile, alungeşte corpurile, macerează feţele cu slăbiciune de mucenici şi le întoarce ochii holbaţi în sus. Mai sus! Spre cer! Desprinde culorile de realitate; întunericul lui şuieră, şi culorile lui se aprind, străbătute parcă de un fulger. Mâinile prea slabe şi imateriale se ridică în uimire şi groază, cerul întunecat se deschide şi vechiul dumnezeu primeşte jeluirea tânguitoare a groazei şi a credinţei.

La devocion

Vă spun, grecul acesta a fost un geniu extraordinar; unii afirmă că a fost nebun. Orice om care priveşte cu atâta febrilitate Ia vedeniile sale proprii e uşor nebun; sau, cel puţin, e manierist, pentru că, în viziunile sale, apelează numai la formele şi materialele din sine însuşi, nu din altă parte. La Toledo se arată străinilor la Casa del Greco; nu cred că acea căsuţă fermecătoare, cu o grădiniţă încântătoare şi îmbrăcată în majolică, a aparţinut acelui grec ciudat. Căsuţa aceea e prea omenesc zâmbitoare; şi prea bogată. Se ştie că El Greco nu i-a lăsat fiului său altă moştenire decât două sute

GOYA 0 EL REVERSO

Învăluit până acum în niciun cântec popular, ca o moaşă seguidilia; e un mişcare atât de bruscă şi viguroasă, largă, să înşface epoca sa şi s-o descrie pe faţă şi pe dos; Goya nu e realism, Goya e un asalt; Goya e revoluţie; Goya e un pamfletist înmulţit cu Balzac.

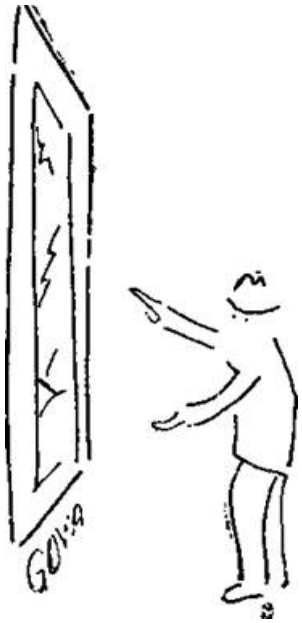

Cea mai gingaşă operă a lui: schiţele pentru goblenuri. Un iarmaroc la ţară, copii, săraci, un dans în aer liber, un zidar rănit, un beţivan, fete cu ulcioare, culesul viitor, o furtună de zăpadă, jocuri, o nuntă populară; viaţa însăşi, cu bucuriile şi necazurile ei, scene vesele şi triste, un spectacol sobru

şi, totodată, plăcut; atâta viaţă obişnuită nu s-a dez un ciclu pictural. Sună ca iota săltăreaţă, ca o fructe de rococo, dar devenit deja popular; totul e pictat cu o gingăşie aparte, cu o plăcere care surprinde la acest pictor cutremurător. Aceasta este poziţia lui faţă de popor.

Portretele familiei regale: Carlos al IV-lea, buhăit şi indiferent, asemănător unui funcţionar arogant şi timp; regina Maria Luisa, cu ochi furioşi şi iscoditori, o bârfitoare urâtă şi o târfă rea; familia lor, plictisită, impertinentă şi nesuferită. Portretele de regi ale lui Goya sunt un fel de insultă. Velăzquez nu măgulea; Goya, însă, le râde măriilor lor în faţă. Au trecut zece ani de la revoluţia franceză şi pictorul, fără nicio reticenţă, încheie socotelile cu tronul.

După câţiva ani însă, altă revoltă: poporul spaniol se aruncă, cu unghiile şi cu dinţii, asupra cuceritorilor francezi. Două uluitoare tablouri ale lui Goya; atacul disperat al spaniolilor împotriva mamelucilor lui Murat şi execuţia rebelilor spanioli. În istoria picturii nu există un reportaj mai genial şi mai patetic; în acelaşi timp, ca din întâmplare, Goya a realizat o compoziţie modernă, la care Manet a ajuns de-abia peste şaizeci de ani.

Maja deznuda: o descoperire modernă a sexului. O goliciune mai goală şi mai sexuală decât toate de până acum. Sfârşitul minciunii erotice. Sfârşitul minciunii alegorice. Este singurul nud de mina lui Goya, dar e în el mai multă dezgolire decât în tone de carne pictate de pictori cu pregătire academică.

El reverso

Tablourile din casa lui Goya: cu acest Sabat înfricoşător şi-a împodobit pictorul locuinţa. Sunt, aproape în exclusivitate, picturi alb-negru aruncate cu înfrigurare pe pânză; ca un iad luminat de un fulger albastru. Vrăjitoare, schilozi şi monştri: omul în toată întunecimea şi bestialitatea sa. Aş zice că, aici, Goya întoarce omul pe dos, i se uită în nări şi în gâtlejul larg deschis, curbată hidoşenia lui mutilată. E ceva ca un fluture de noapte, ca un strigăt de groază şi de protest. Nu cred că în felul acesta Goya se distra: mai degrabă se apăra cu furie de ceva. Am avut sentimentul apăsător că din acel

infern isteric răsar coarnele diavolului catolic şi glugile inchizitorilor, în acea vreme fusese abolită în Spania Constituţia şi reînnoit Santo Oficio; din zvârcolirile războaielor interne şi cu ajutorul plebei fanatizate fusese instaurată reacţia întunecată şi sângeroasă a despotismului. Camera groazei a lui Goya e un strigăt plin de ură şi de revoltă. Niciun politician revoluţionar nu i-a azvârlit lumii în faţă un protest atât de febril şi plin de fiere.

Schiţele grafice ale lui Goya: foiletoane ale unui jurnalist fără pereche. Scene de viaţă din Madrid, sărbători şi obiceiuri populare, chulas şi cerşetori, viaţa însăşi, poporul însuşi; Los Toros, luptele de tauri, cu cavalerismul lor, cu frumuseţea lor picturală, sânge şi cruzime; inchiziţia, o mască drăcească a bisericii, pagini sarcastice şi înverşunate ale unui pamflet patetic; Desastres de la guerra, o cutremurătoare acuzare a războiului, un document fără moarte, o compasiune furioasă şi cumplită în sinceritatea ei înflăcărată; Caprichos, râsul sălbatic al lui Goya şi, totodată, suspinul, pentru fiinţa nefericită, oribilă şi fantastică care-şi atribuie un suflet nepieritor.

Ascultaţi-mă, oameni buni, ascultaţi-mă: lumea încă nu-l merită pe acest mare pictor, pe acest cel mai modern dintre pictori; încă n-a învăţat să-l înţeleagă. Strigătul acela aspru şi agresiv, omenia aceea înflăcărată şi patetică; niciun fel de spirit academic, niciun fel de zorzoane artistice; să vezi pe deasupra şi pe dedesubt, să vezi oamenii, să vezi viaţa, să vezi atitudinile; ascultaţi-mă pe mine, să vezi într-adevăr astfel, înseamnă a acţiona, a lupta, a judeca şi a aţâţa. La Madrid e revoluţie: Francisco Goya y Lucientes ridică în Prado baricade.

Y LOS OTROS

De-acum nu mă mai poate surprinde nimic: după ce l-am cunoscut pe Goya nu mă mai opresc uluit în faţa maeştrilor de lumină sau de umbră. Ribera face parte dintre cei de umbre, şi sobri; îmi plac bătrânii lui costelivi şi bărbaţii vânoşi cărora le dă nume de sfinţi şi de mucenici; dar dincoace e un maestru mai sacru, pe jumătate pământean şi pe jumătate sfânt, negru ca o rasă călugărească şi alb ca o stolă, şi aceasta este Zurbarin; are un nume întins şi lat în umeri ca şi pictura lui. Toată viaţa a pictat numai frateri; bărbaţi vânjoşi sau uscaţi, dar întotdeauna sculptaţi în lemn tare; se vede la ei câtă disciplină bărbătească, câtă bărbăţie adevărată şi sobră era în călugăria lor. De vreţi să vedeţi preamărirea bărbatului în structura lui osoasă şi zbârlită, în stadiul lui aspru şi prost bărbierit, nu căutaţi portrete de

comandanţi militari sau de regi, ci de călugări ai decentului şi piosului zurbarin.

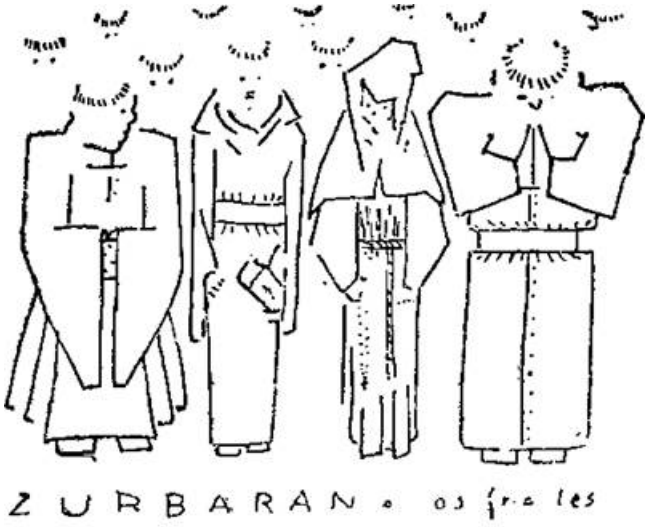

Iar pentru Murillo, cel mai bine este să mergeţi la Sevilla; veţi vedea că lumina lui este gingăşia dragostei sevillane. Sfintele lui Fecioare în lumină blândă şi caldă, doar acestea sunt blajinele sevillaneze, fecioare pline de demnitate şi de farmec; şi a preamărit simpaticul Don Esteban cerul, prin faptul că l-a găsit în Andaluzia. A pictat şi băieţi frumoşi şi cârlionţaţi din Triana sau din cine ştie ce alt barrio: tablourile băieţilor sunt răspândite prin muzeele lumii, dar băieţii au rămas în Spania până în ziua de azi şi se ţin de ştrengării prin toate acele paseos şi plazas cu mare şi grozavă larmă; iar când observă vreun străin ce caută tipul de copii al lui Murii lo, se îngrămădesc în jurul lui cu strigăte de război şi-i pretind pesetas şi perros, cu tupeul tradiţional şi linstt de scrupule al copiilor din sud.

Şi dacă fac acum bilanţul artei spaniole; dacă îmi aduc aminte de Hristoşii de ceară şi de statuile policrome cu toate accesoriile trupului chinuit şi spetit de muncă: de pietrele de mormânt care dau o senzaţie de descompunere pe care aproape o simţi cu mirosul: de portretele monstruoase şi rigide: doamne-dumnezeule. Ce mai panoptic! Arta spaniolă depune toate eforturile pentru a-l arăta pe om aşa cum e. Foarte insistent şi aproape patetic: Uite-l pe Don Quiiote! Uite-l pe rege! Uite un infirm! Iată omul! Poate e vorba de o negare catolică a cornului nostru păcătos şi muritor: poate e vorba…

Staţi puţin, vă voi vorbi şi despre mauri. Habar n-aveţi ce mari artişti erau; tapiseriile lor, culorile lor, dantelăriile şi bolţile lor arhitectonice, minunile şi strălucirile, ce fineţe, ce creativitate febrilă, ce cultură plastică! Dar Coranul le interzicea omul; n-aveau voie să reprezinte omul, nici să facă idoli după asemănarea lui. De-abia recucerirea Spaniei de către creştini a adus, odată cu crucea, şi figura Omului. Poate că de atunci, poate pentru că a fost înlăturat blestemul coranului, chipul omului a pasionat arta spaniolă atât de mult şi uneori atât de grozav. O ţară atât de pitorească, Spania n-are, până în secolul al nouăsprezecelea, niciun peisagist: numai chipul omului, al omului pe lemnul crucii, al omului la putere, al omului infirm, al omului mort şi în descompunere… până la democraţia apocaliptică a lui Francisco de Goya y Lucientes.

ANDALUCIA

Recunosc sincer că, atunci când m-am trezit în tren şi am privit mai întâi pe fereastră, am uitat de-a binelea unde sunt; am văzut pe lângă calea ferată ceva ca un gard viu, în spatele lui un şes cafeniu şi întins, din care, pe ici, pe colo, se înălţau un fel de arbori rari şi piperniciţi. Aveam impresia, puternică şi liniştitoare, că mă aflu undeva pe traseul dintre Bratislava şi Nové Zámky şi am început să mă îmbrac şi să mă spăl, fluierând din toate puterile „Kysúca, Kysúca“ şi alte cântece adecvate. Deabia după ce mi-am epuizat tezaurul de cântece populare am observat că ceea ce crezusem a fi un gard viu, era un tufiş des de nopal de doi metri, aloe înfoiate şi palmieri închirciţi, foarte probabil Chamaerops, iar copacii aceia piperniciţi, nişte curmali; şi că şesul cafeniu, arat, este, după toate probabilităţile, Andaluzia.

Pe unde, toate ar semăna cu cele de pe lângă Kolín [10] sau Břeclav [11]. Diversitatea naturii este infinită; în ceea ce-i priveşte pe oameni, aceştia se deosebesc prin părul lor, prin limbă şi prin mii de obiceiuri de viaţă; însă munca ţăranului e peste tot la fel şi schimbă faţa pământului prin aceleaşi brazde regulate şi drepte. Altele sunt casele şi altele sunt bisericile; chiar şi stâlpii de telegraf sunt în fiecare ţară altfel, numai câmpul arat este oriunde acelaşi, pe lângă Pardubice ca şi pe lângă Sevilla. Ceea ce constituie ceva măreţ şi oarecum monoton.

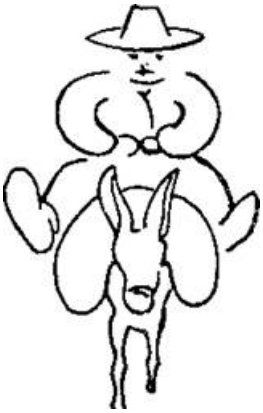

Dar, ca să ştiţi şi dumneavoastră: ţăranul andaluz nu păşeşte greoi şi apăsat ca al nostru; ţăranul andaluz merge călare pe un măgăruş, având o înfăţişare foarte biblică şi caraghioasă.

CALLES SEVILLANES

Pun rămăşag pe o sticlă de aljarafe, sau de care vreţi dumneavoastră, că orice ghid, orice ziarist, ba chiar orice domnişoară turistă nu va denumi Sevilla altfel decât „zâmbitoare“. Unele fraze şi adjective au proprietatea dezgustătoare şi enervantă de a spune adevărul. Puteţi să mă daţi de pământ, puteţi să mă înjuraţi că sunt amator de kitsch-uri şi de vorbe deşarte, dar Sevilla e zâmbitoare. Împotriva acestei realităţi nu se mai poate face nimic;

ba chiar nici nu mai poate fi numită altfel. Pur şi simplu este zâmbitoare; la coada ochilor şi în colţul gurii îi joacă un zâmbet vesel şi duios.

Şi poate că acest lucru se datoreşte faptului că, de exemplu, străduţa aceasta este atât de strimtă şi de curată, de parc-ar vărui-o în fiecare sâmbătă. Şi pentru că din fiecare fereastră, din fiecare grilaj scot capul flori, muşcate şi cerceluşi, mici palmieri şi tot felul de plante înfoiate şi înfloritoare. Au rămas aici încă din vară pânzele întinse de la un acoperiş Ia altul, străpunse de azur ca de un cuţit albastru; iar omul, trece nu ca pe stradă, ci ca pe un coridor plin de flori al casei în care merge în vizită; poate că dincolo, la colţ, cineva, îi va strânge mâna şi îi va spune: „Ce bine ne pare că aţi venit la noi“ sau „Que tal“ ori ceva tot atât de primitor. Şi e atâta curăţenie casnică aici, miroase a flori şi a ulei încins, orice poartă cu grilaj dă într-o mică grădină a paradisului, care se numeşte patio, dincoace e o biserică cu cupola numai din majoiică şi portalul atât de împodobit, de parc-ar fi o mare sărbătoare, iar deasupra tuturor acestora pluteşte strălucitorul minaret Giralda. Ulicioara asta îngustă şi strimtă se numeşte Sierpes, pentru că se înconvoaie ca un şarpe; pe aici curge viaţa se viliană, dens şi încet: cluburi şi birturi, prăvălii pline de dantele şi mătăsuri înflorate, caballeros cu sombrero-uri andaluze deschise la culcai e, o străduţă pe care n-au voie să treacă vehicule, pentru că sunt prea mulţi oameni care beau vin, stau de vorbă, cumpără, rid şi, în cele mai diverse moduri, nu fac nimic. Mai este acolo o catedrală plantată într-un cartier vechi, între case şi patios, încât din orice parte se vede din ea numai câte o bucăţică, de parc-ar fi prea mare ca ochiul unui muritor s-o poată cuprinde toată. Şi iarăşi o bisericuţă de faianţă, mici palate cu faţade încântător de albe, arcade şi balcoane, şi grilaje din fier forjat, un zid crenelat, din spatele căruia se înclină palmieri şi plante cu frunze mari; mereu câte ceva, mereu câte ceva frumos, un colţ de lume în care te simţi bine şi pe care ai vrea să nu-l uiţi niciodată. Să-ţi aminteşti, deci, de crucea de lemn din piaţeta albă şi liniştită ca o chilie de fecioară la mănăstire; de încântătoarele şi liniştitele barrios cu cele mai strimte ulicioare şi cele mai frumoase locuri din lume…

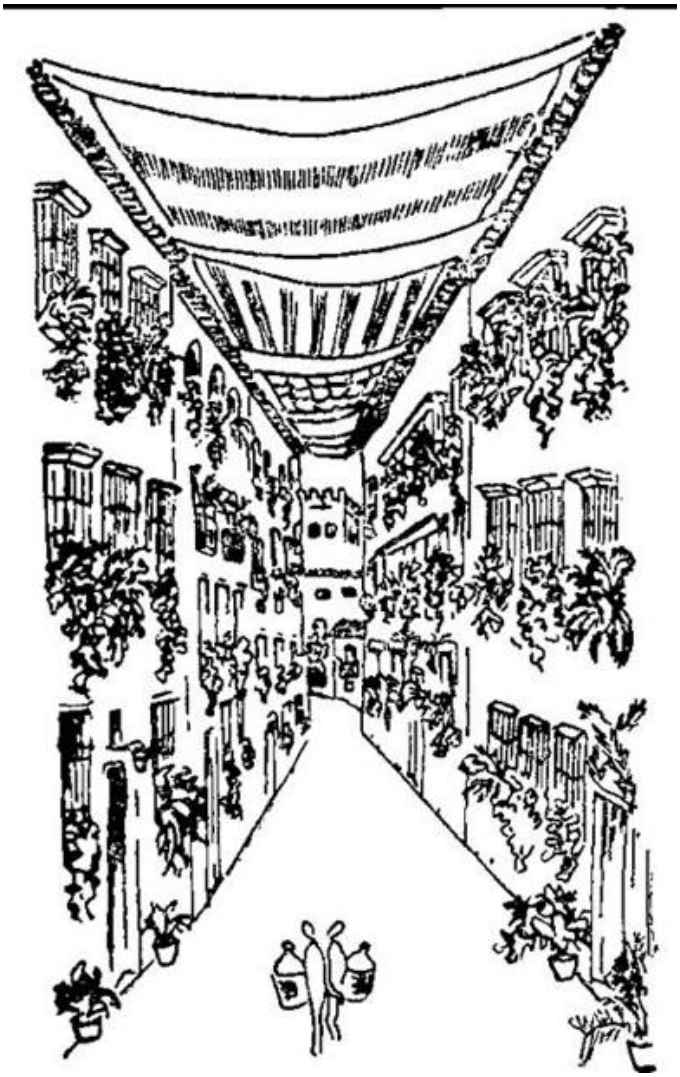

Da, acolo s-a întâmplat, era în amurg şi copiii dansau pe stradă sevillana după o flaşnetă îngerească; pe acolo, pe undeva, e Casa de Murillo – doamne, dac-aş locui acolo n-aş putea scrie decât lucruri frumoase şi plăcute; şi tot acolo e cel mai frumos loc din lume, se numeşte Piaza de Dona Elvira sau Plaza de Santa Cruz; nu, sunt două locuri diferite şi eu nu mai ştiu care e mai frumos, şi nici măcar nu mi-e ruşine că îmi venea să plâng de atâta frumuseţe şi oboseală. Faţade galbene şi roşii, şi o grădiniţă verde la mijloc; o grădiniţă din faianţă, merişor, mirt, copii şi leandru, cruce din fier forjat şi dangăt de seară al clopotelor; şi eu, păcătosul, în mijlocul tuturor acestora, spunându-mi copleşit: Isuse Hristoase, totul este un vis ori o poveste!

Şi apoi omul nu mai zice nimic, furat de frumuseţea fără seamăn. Şi el ar trebui să fie chipeş şi tânăr; ar trebui să aibă o voce încântătoare şi să alerge după o fată frumoasă în mantilla, şi nimic mai mult. Există, însă, mai multe feluri de frumuseţe; printre ele graţia sevillană este deosebit de plăcută şi încântătoare, intimă şi gingaşă; este feminin de caldă, cu o cruciuliţă la piept, emană un miros de mirt şi tutun şi se odihneşte într-o poziţie decentă şi senzuală. Parcă n-ar fi străduţe şi piaţete, ci coridoare şi patios într-o casă de oameni fericiţi: treceţi aproape pe vârfuri, dar nimeni nu vă întreabă, ce vreţi aici, caballero indiscrete.

(Există acolo un palat în stil baroc, cafeniu, mare şi bogat ornamentat; am crezut că este palatul regal, dar nu e decât o fabrică de stat pentru prelucrarea tutunului, chiar aceea în care făcea ţigări Carmen. Carmen e salariată acolo în număr mare până în zilele noastre, poartă la ureche o floare de leandru şi locuieşte în Triana, pe când Don José a devenit un jandarm cu tricorn; iar ţigările spaniole sunt şi astăzi grozav de negre şi de tari, probabil din cauza. Acelor fete brunete din Triana.)

REJAS Y PATIOS

Deci dacă străzile sevillane arată ca nişte coridoare şi curţi, ferestrele locuinţelor omeneşti arată ca nişte colivii de păsărele agăţate pe pereţi. Aflaţi că sunt, în general, prevăzute cu gratii şi ieşite în afară; gratiile acelea se numesc rejas şi uneori sunt atât de reuşit lucrate în fier, în spirale, palmete şi vergele, îndoite şi încrucişate în toate felurile, încânt desigur s-ar

cuveni să cântaţi sub ele serenade despre sus ojitos negros sau despre mi triste corazón (m-brumbrum, m-brumbrum, cu acompaniament de chitară). Oiga, niňa:

Para cantarte mis penas hago
Ha ablar mi guitarra;
Si no entiendes lo que dice-e
No digas que tienes alma (m-brum).

Pentru că habar n-aveţi ce mult câştigă o asemenea nitâa, dacă se află în dosul gratiilor ca o pasăre rară.

În general, după câte se pare, gratiile de fier forjat constituie o artă naţională spaniolă; niciodată n-aş reuşi să forjez şi să confecţionez din cuvinte ceva asemănător grilajului unei biserici, iar în privinţa gratiilor laice – fiecare casă are, în loc de uşă, un grilaj splendid, ferestrele vă privesc printre gratii, iar din balcoanele închise de gratii atârnă liane de flori; drept urmare întreaga Sevilla arată ca un harem de femei, ca o colivie, ba nu, staţi puţin: arată de parc-ar fi acoperită de strune, pe care cântaţi cu ochii un acompaniament de îndrăgostit pentru încântarea dumneavoastră. Gratiile din Sevilla nu sunt gratii care închid, ci care încadrează; e o ramă decorativă care deschide vederea spre interiorul casei. Ah, oameni buni, vederile acelea încântătoare spre patio-urile sevillane, spre vestibulurile albe, îmbrăcate în faianţă, spre curtea deschisă, acoperită de flori şi palmieri, spre micul paradis al familiilor omeneşti! Casă după casă respiră asupra dumneavoastră umbra răcoroasă a patio-ului lor; chiar dacă e vorba de o casă din cele mai sărace, şi tot este acolo îngrămădită, pe pardoseala de

cărămidă, o mică jungla verde, formată din ghivece, câteva aspidistre, leandru, mirt, veronica şi sângele domnului ţâşnitor, şi nu mai ştiu ce zarzavaturi ieftine şi paradisiace; în plus, pe pereţi mai atârnă glastre cu telegraf, asparagus şi cordiline, şi mei, şi colivii cu păsărele, iar în curte, într-un fotoliu de paie, se odihneşte o bătrânică; dar există şi patio-uri înconjurate de arcade încântătoare şi pavate cu majolică, în care susură câte o fântână arteziană din faianţă şi-şi întind evantaiele latania şi palmierii pitici, se boltesc frunzele lungi de cocotieri, de kentaia şi phoenix, din frunzişul des de filodendron, aralia, olivia, şi iucca, şi salbă-moale, precum şi ferigi, barba-caprei, begónii şi camelii, şi alte frunze înfoiate, ascuţite, penate şi exuberante ale raiului pierdut. Iar toate acestea sunt expuse în ghivece, într-o curte de o palmă, şi fiecare casă vă uimeşte ca un palat, când priviţi prin grilajul splendid în patio-ul ei, care aminteşte de paradis şi înseamnă cămin.

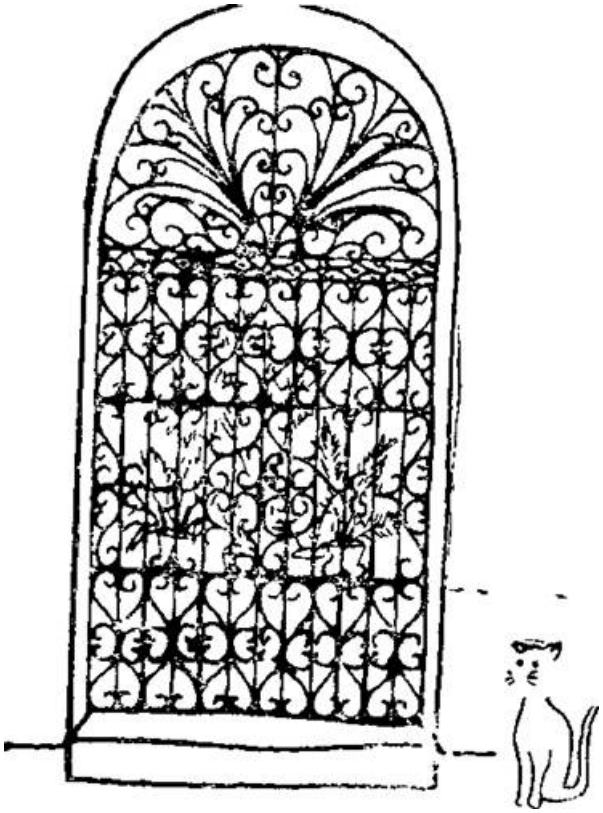

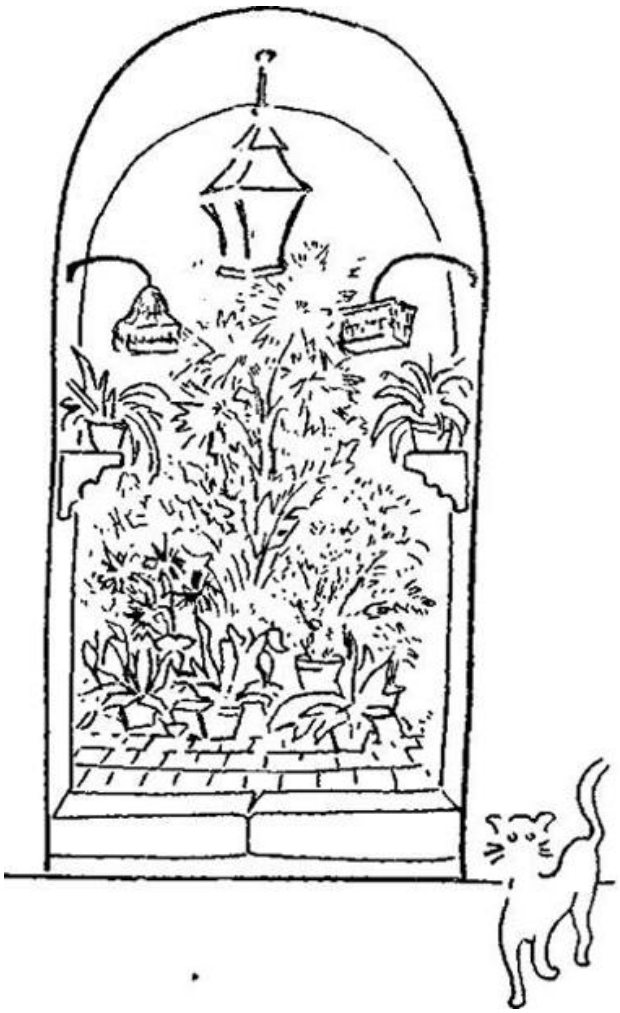

Căminul şi familia. În toată lumea există case şi locuinţe, dar numai în două margini ale Europei oamenii şi-au construit căminul cu un simţ deplin, tradiţional şi poetic. Unul dintre aceste locuri este vechea Anglie, înecată în iederă, cu cluburile, fotoliile şi cărţile sale; al doilea loc este Spania, cu o splendidă privire printre gratii în imperiul femeii, al vieţii de familie, al inimii înfloritoare a casei. Ţara aceasta fierbinte şi primitoare n-are căminul casei; are patio-ul de familie, în care le vedeţi oamenilor lui dumnezeu odihna, copiii, sărbătoarea de zi cu zi. Iar eu aş pune rămăşag că aici e bine să fii femeie, deoarece e încoronată de stima şi măreţia patio-ului familiei în aureola de palmieri, de lauri şi de mirt. Eu cred că frumuseţea căminului este o sărbătoare deosebită şi impresionantă a femeii; că îi proclamă rangul, îi preamăreşte demnitatea şi îi protejează tronul. Nu mă gândesc însă la tine, ochioasă muchacha, ci la mama ta, la femeia bătrână şi mustăcioasă, din fotoliul de paie, în cinstea căreia scriu toate acestea.

GIRALDA

Giralda este semnul de recunoaştere al Sevillei; e atât de înaltă, încât o puteţi vedea de orişiunde. De v-aţi rătăcit în lume şi vedeţi deasupra acoperişurilor galeria şi turnul Giraldei, ei bine, să ştiţi că vă aflaţi la Sevilla şi să mulţumiţi bunilor djini şi tuturor sfinţilor. Deci Giralda e un minaret maur cu clopote creştine; e acoperit cu toate frumuseţile ornamentalisticii arabe şi tocmai sus de tot poartă statuia Credinţei, în timp ce jos este clădit din blocuri romane şi vizigote. În privinţa aceasta se aseamănă cu însăşi Spania: are bază romană, lux maur şi sens catolic. Aici Roma a lăsat puţin din civilizaţia sa urbană, dar a lăsat ceva cu mult mai durabil: pe ţăranul latin; asta înseamnă limba latină. Şi în această provincie latină îndepărtată a intrat cultura maură, foarte avansată, luxoasă, aproape decadentă. În felul ei era o cultură paradoxală; şi în forma ei cea mai avansată îşi păstrează caracterul nomad. Acolo unde maurii au clădit castele şi palate, recunoaşteţi în ele pe cei care au trăit iniţial în corturi. Patio-ul maur este un ecou nostalgic al oazei; fântâna arteziană, cu susurul ei, dintr-o curte spaniolă, constituie, până astăzi, visul din pustiu despre fântâna cu apă rece; grădina de ghivece este o grădină portabilă. Locuitorul cortului şi-a împachetat locuinţa şi tot confortul pentru a-l putea pune pe măgar; de aceea locuinţa sa este din material textil, iar luxul său este filigranat. Cortul lui – castelul lui; este pompos şi plin de ostentaţie, dar e o ostentaţie care se poate duce în spinare; e ţesută, şi brodată, şi legată cu lină de capră sau de oaie. Palatele

nomazilor sunt făcute din fire colorate; iar arhitectura maură a păstrat frumuseţea extraordinar de fină şi netedă a unei ţesături. Deci un asemenea maur va construi ogive dantelate, tavane brodate şi pereţi acoperiţi de ornamente. Şi pentru că nu poate împacheta şi transporta Giralda pe asini, îi acoperă pereţii cu modele de covoare şi desene fine, de parc-ar fi ţesut-o şi brodat-o şezând cu picioarele încrucişate. Iar când, mai târziu, ţăranul latin şi războinicul vizigot l-au alungat, cu sabia şi cu crucea, pe vrăjitorul oriental, n-au scăpat niciodată de acest vis cu ţesătură bogată; estilo floride gotic, estilo plateresco renascentist, estilo churrigueresco baroc, toate sunt doar ornamentaţie arhitectonică, şi broderie, şi ceaprazărie filigranată, şi dantelărie care înfăşoară şi acoperă ca într-un vis pereţii de piatră, transformându-i în minunate şi fluturătoare draperii. A dispărut un popor, dar cultura lui a rămas. Această, cea mai catolică, ţară n-a încetat niciodată a fi maură. Toate astea, şi încă multe alte lucruri, le-aţi putea vedea cu ochii dumneavoastră în Giralda din Sevilla.

De pe Giralda se vede toată Sevilla, albă şi strălucitoare de-ţi ia ochii, roză de acoperişurile plate din ţiglă, întreţesută de cupole de faianţă, şi clopotniţe, şi creneluri, palmieri şi chiparoşi; şi tocmai jos, în depărtare, acoperişul uriaş, aproape monstruos, al catedralei, o erupţie de coloane, turnuleţe, contraforturi, nervuri şi turle, iar de jur-împrejur, cât poate cuprinde privirea, şesul verde şi auriu al Andaluziei, strălucind prin albeaţa

caselor omeneşti. Dacă aveţi însă ochi buni, veţi vedea şi mai mult; veţi vedea familiile în fundul patio-urilor, grădiniţele de pe balcoane, şi de pe terase, şi de pe acoperişurile plate, amplasate în orice loc în care se poate pune vreun ghiveci, şi femeile care udă florile sau dau cu var deschis la culoare cubul alb al casei lor; ca şi cum întreaga suflare nu s-ar gândi decât la frumuseţe.

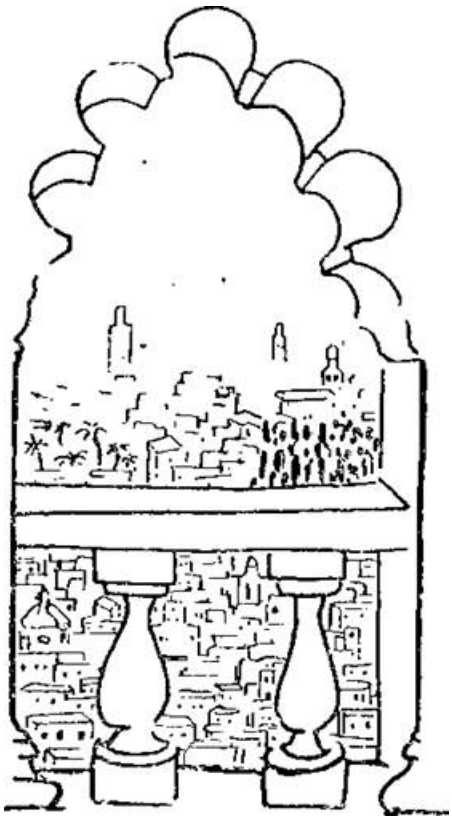

Şi dacă tot avem în faţă întreg oraşul, să facem un pelerinaj în două locuri deosebite şi împodobite cu lucrări măiestre şi strălucite. Primul loc este catedrala. Orice catedrală adevărată are o dublă funcţie. În primul rând, e aşa de mare că depăşeşte cu mult toate aglomerările de locuinţe; se înalţă dintre ele ca un elefant sfânt între oi, singuratică şi străină, pisc sacru ridicându-se din viermuiala omenească. Iar în al doilea rând, de cum pătrundeţi în ea, e un singur spaţiu uriaş şi liber în măruntaiele oraşului, o suprafaţă mai mare decât a unei pieţe; venind din ulicioarele, curţile şi cămăruţele strimte ale vieţii obişnuite, vă simţiţi aici ca pe vârful unui munte; bolţile şi coloanele de aici nu închid spaţiul, ci îl deschid cu o mişcare amplă, fac o deschidere largă şi înaltă în înghesuiala oraşului medieval. Aici poţi să respiri, suflete; în numele domnului, răsuflă liber şi uşurat.

Dar ce este înăuntru, nu vă mai spun. Altare de alabastru şi grilaje uriaşe, piatra de mormânt a lui Columb, Murillo şi sculpturi în lemn, aur şi podoabe, marmură şi baroc, retabule şi pupitre, şi încă multe alte lucruri catolice pe care nici nu le-am văzut; pentru că mă uitam la ceea ce era deasupra tuturor acestora, la cinci mari nave verticale, adevărate transatlantice ale lui dumnezeu, la această flotă impresionantă ce plutea peste strălucitoarea Sevilla; cu toată arta şi cu tot cultul îngrămădite între bordurile ei a mai rămas încă foarte mult spaţiu liber şi sfânt.

Al doilea loc este ayuntamiento sau primăria. Cea din Sevilla este, în întregime, brodată pe dinafară cu reliefuri şi cornişe, festoane şi medalioane şi ghirlande, coloane, cariatide, embleme şi măşti; iar în interior, de sus până jos, acoperită de sculpturi în lemn şi baldachine, poleială de aur, faianţă, stucaturi şi tot harnaşamentul pe care l-au putut imagina meşteri din toate breslele. Felul în care o astfel de localitate îşi dă importanţă este ostentativ şi aproape naiv; aminteşte oarecum de. Demnitatea plină de bonomie a regelui de cupă şi a celui de ghindă. Primăriile acestea vechi mă impresionează întotdeauna prin insistenţa cu care afişează bunăstarea şi strălucirea aşezării; aş zice că în ele vechea democraţie orăşenească şi-a construit propriul tron şi l-a împodobit ca pe un altar; sau ca pe o reşedinţă regală.

Ca să vezi: dacă democraţia din zilele noastre este în stare să ridice vreun palat, acesta e o bancă sau un magazin universal. În timpuri mai puţin moderne, era o biserică sau o primărie.

ALCAZAR

Pe dinafară e doar un zid medieval, crenelat, din blocuri de piatră goală; dar pe dinăuntru e un castel maur, acoperit cu versete din coran şi învăluit de la bază până la fronton în toate jongleriile şi farmecele incredibile ale orientului. Aflaţi că acest castel din O mie şi una de nopţi a fost ridicat de arhitecţii mauri pentru regii creştini. Era în anul domnului 1248 (ca să vorbesc în stilul autorilor de romane istorice) când, în ziua de sf. Climent, regele creştin Ferdinand a intrat în Sevilla maură cucerită; dar în această faptă creştinească a fost ajutat de către un oarecare Ibn al Ahmar, sultan al Granadei, de unde se vede că întotdeauna religia a avut contact cu politica. Imediat regele creştin a alungat din Sevilla trei sute de mii de musulmani cu sufletul vândut diavolului, din motive, desigur, religioase şi culturale; dar încă trei sute de ani după aceea au înălţat meşterii mauri, pentru regii creştini şi ai lor hidalgos, palate ai căror pereţi i-au împodobit cu ornamentele lor subtile şi cu sure [12] din coran în scrierea kufică. Fapt ce aruncă o lumină aparte asupra luptei de veacuri dintre creştini şi mauri.

Iar dac-ar trebui să descriu prin cuvinte patiourile, sălile şi încăperile /dcăzar-ului, aş proceda ca un zidar; mi-aş procura mai întâi materialul, piatră şi majolică, stuc, marmură şi lemnărie rară, precum şi o grămadă din cele mai frumoase cuvinte pentru amestecarea mortarului stilistic; apoi, ca şi zidarii, aş începe de jos, de la pardoseala de faianţă; aş înălţa pe ea coloane subţiri de marmură, fiind atent la soclurile şi capitelurile lor, însă o grijă deosebită aş acorda pereţilor acoperiţi de extraordinare plăci de majolică, învăluiţi în stucaturi dantelate, coloraţi într-o policromie desăvârşită, gingaşă şi tremurândă, perforaţi de ferestre, arcade, ajururi, colonade, ajimez-uri şi galerii în forme înnobilate de potcoavă, de arc frânt,

de cerc, de lob; după care, deasupra tuturor acestora, aş întinde bolţile şi tavanele din stalactite, dantelării de stucatură şi reţele, stele, casetoane, faianţă, aur, culori, gravuri şi, după ce aş face toate acestea, m-aş ruşina de munca mea grosolană de cârpaci; pentru că astfel nu se poate descrie totul.

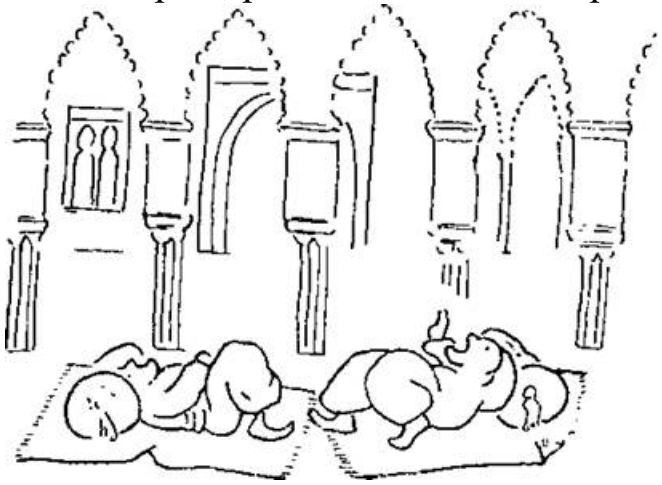

Mai bine luaţi un caleidoscop şi răsuciţi-l până vi se va învârti capul de toată acea geometrie infinită; uitaţi-vă la încreţirea unei ape până veţi simţi că ameţiţi; drogaţi-vă cu haşiş' până ce toate în jurul dumneavoastră se vor transforma în imagini ce se schimbă şi se intersectează la nesfârşit; adăugaţi tot ce e ameţitor, halucinant, opalescent şi încântător; tot ce învăluieşte simţurile; tot ce se aseamănă cu dantelele şi brocartul, cu filigranul şi bijuteriile, cu comoara lui Aii Baba, cu ţesăturile bătute în pietre scumpe, cu un dom carstic sau pur şi simplu cu un vis; şi toate aceste lucruri schimbătoare, fantastice, aproape nebuneşti, pieptănaţi-le dintr-o dată într-o armonie neasemuit de gingaşă, de suavă şi de strictă, o disciplină mută şi contemplativă, într-o renunţare visătoare şi blinda, care expune comorile acelea de basm într-o suprafaţă aproape imaterială şi ireală, ce pluteşte pe nişte arcade uşurele. Luxul acesta, care nu poate fi redat prin cuvinte, este atât de dematerializat prin suprafaţa sa, încât devine aproape numai o iluzie proiectată pe pereţi. Cât de materială, grosolană şi greoaie, mai mult palpabilă decât optică, este arta noastră faţă de cea a straniilor mouri; noi ţinem cu amindouă mâinile şi pipăim ceea ce ne place; pipăim cu brutalitate şi strângem de parc-ar fi proprietatea noastră. Dumnezeu ştie ce descătuşare, ce spiritualitate orientală cutremurătoare i-a condus pe arhitecţii mauri la această vrajă pur optică, la aceste edificii de vis, imateriale, ţesute din dantelării, strălucire, ajururi şi imagini de caleidoscop; această artă pur lumească, senzuală, fermecătoare, a desfiinţat materia şi a transformat-o într-un văl de vrajă. Viaţa e un vis. Şi atunci veţi înţelege că

ţăranul latin şi creştinul roman au trebuit să măture această rasă prea gingaşă şi prea ornamentală. Materialitatea şi spiritul tragic european au trebuit să reconsidere senzualismul spiritualizat al uneia dintre cele mai avansate culturi.

De fapt, ca să vorbim pe scurt, diferenţa dintre edificiile europene şi arhitectura mudejară constă deja în faptul că goticul, ba chiar şi barocul, sunt pentru privitori, care stau în picioare sau în genunchi, pe când arhitectura maură a fost, probabil, creată pentru sybariţi spirituali, care, stând culcaţi pe spate, admirau toate acele arcuri fermecate, tavane şi frize, şi nesfârşita ornamentaţie în arabescuri, care li se bolteau deasupra capului în vederea unei contemplări visătoare şi fără sfârşit.

Şi deodată, pe neaşteptate, în acele fantastice, gingaşe patio-uri, închise între ziduri crenelate, coboară un stol de porumbei albi; atunci vă daţi seama cu uimire de sensul adevărat al acestui fermecător stil arhitectonic; este lirismul absolut.

JARDINES

Grădinile Alcăzar-ului sunt, în felul lor, tipice pentru grădinile spaniole; sunt acolo o mulţime de lucruri care nu mai există în altă parte, de exemplu, bănos sau camera boltită de baie a donei Maria de Padilla, iubita regelui creştin Petru cel Crud. Se spune că politeţea de pe atunci cerea ca domnii cavaleri de la curte să bea apa din baia ei; dar mie nu prea îmi vine să cred, pentru că am văzut puţini caballeros din Sevilla bând apă.

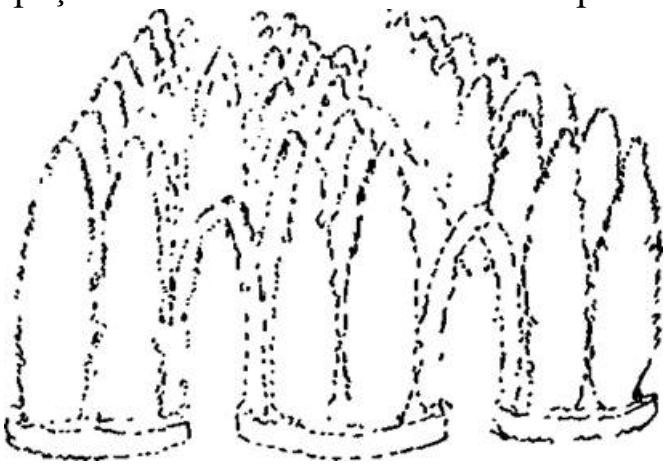

Am încercat, aşadar, să desenez din memorie cum arată o asemenea grădină spaniolă; dar pentru că nu mi-a încăput totul pe o singură foaie de hârtie, a trebuit să fac trei desene.

1. Grădina spaniolă se compune în primul rând din chiparoşi, merişori tunşi, mirt, lemn-câinesc, câteva soiuri de laur, caprifoi şi o mare diversitate

de arbuşti în toate formele, piramide şi sfere, din care se tund, se leagă şi se formează şiruri, alei şi culoare, bolţi şi arcuri, parapete de verdeaţă, ziduri şi liziere, garduri, ferestre, culise şi labirinturi, întreaga arhitectură artistică, geometrică, a vechii şi severei şcoli de grădinărit; şi de-abia în ţara aceasta însorită omul pricepe că, de fapt, nu e vorba de o grădină de vegetaţie, ci de o grădină de umbră.

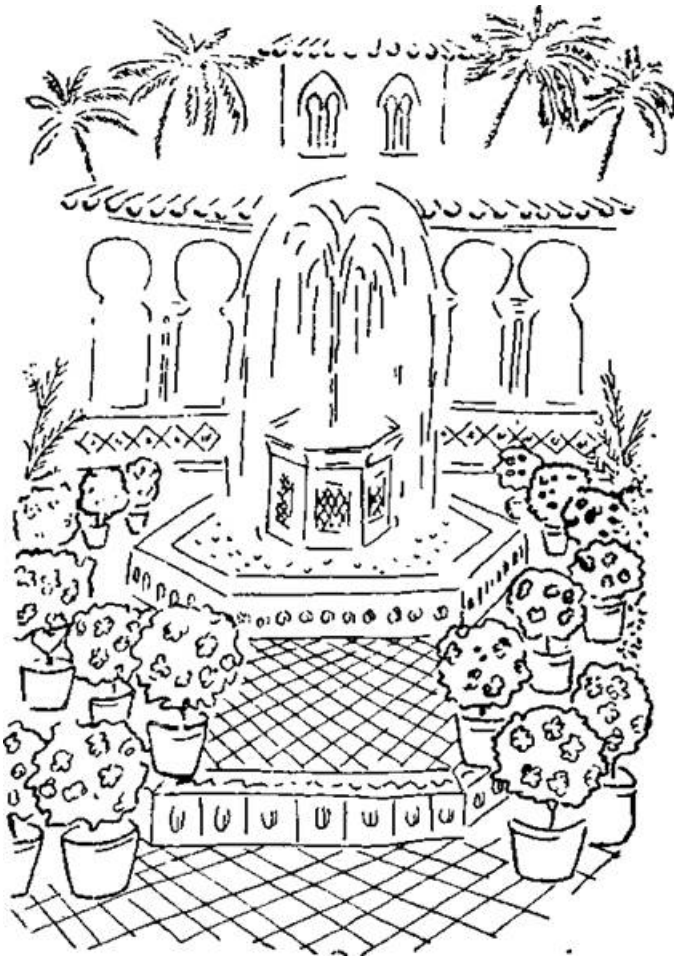

2. În al doilea rând, grădina spaniolă se compune în principal din dale, cărămizi şi glazuri, din scări de majolică, ziduri de faianţă, ronduri şi bănci; apoi din bazine de majolică, fântâni arteziene, rezervoare, cascade şi fire susurânde de apă curgătoare; din pavilioane de faianţă, chioşcuri, pergole şi balustrade; iar majolica amintită e împărţită cât mai frumos în carouri negre şi albe, reprezintă reţele, linii, modele sau este pictată cu ocru, indigo şi roşu de Veneţia; în această lume de faianţă sunt expuse numai ghivece: ghivece cu camelii, ficuşi, azalee, pristolnic, begónii şi urzicuţe, crizanteme şi astre; alei întregi şi grupuri de ghivece frumos arse; ghivece pe pământ, pe ghizdurile fântânilor, pe terase şi pe scări.

3. În al treilea rând, grădina spaniolă se compune în principal din cea mai luxuriantă vegetaţie de junglă, din vegetaţie tropicală, din mijlocul căreia ţâşnesc palmieri, cedri şi platani înfăşuraţi în liane de bughenvilee, curpen, mărul-lupului, catalpă, apoi din nişte lăstari cu frunze mari şi cu flori asemănătoare celor de volbură, plantă care aici se numeşte „campanilla“, din alţi lăstari care au flori ca şi ciumăfaia, şi pe care cei de aici îi numesc tot „canapanilla“, şi din altă plantă agăţătoare, cu flori ca ale curpenului uriaş, numită de asemenea „campanilla“; apoi din sângele-dracului şi curmali, palmieri pitici, mimoze, phoenix şi… pentru dumnezeu, de unde să ştiu cum se numesc toate plantele astea! Dac-aţi vedea ce fel de frunze au! Frunze lucioase şi pline, penate ca penele de struţ, drepte ca un paloş, fluturânde ca un steag; ce să vă mai spun, dacă Eva se acoperea cu oricare dintre aceste frunze, n-o făcea din pudoare, ci ca să se dichisească şi să ia ochii. În această pădure paradisiacă nu este loc pentru floricele sau pentru iarbă; poate că pe aici iarba se cultivă numai în ghivece.

Toate astea eu vi le-am redat în trei desene; în realitate, însă, totul creşte laolaltă, ceea ce nu se poate desena. Grădina spaniolă este, în acelaşi timp, arhitectură de grădină tunsă, înţesată de fântâni arteziene din faianţă, de terase, ronduri şi trepte, acoperite de ghivece şi completată de jungle de palmieri şi de liane; şi toate acestea încap uneori pe numai o palmă de loc, străbătută de fântâni arteziene şi jgheaburi; în viaţa mea n-am văzut grădini atât de concentrate ca în Spania. Parcul englezesc e un peisaj înnobilat; grădina spaniolă e un rai artificial. Parcul franţuzesc este o lucrare monumentală; grădina spaniolă este un vis intim. În colţurile ei blânde de

umbră, de apă susurânde, de majolică răcoritoare, de arome ameţitoare şi frunzişuri tropicale, se aud până astăzi paşii moi ai unei alte rase, mai amatoare de plăceri; şi pe aici au trecut maurii.

MANTILLAS

Toate cele ce urmează sunt spuse spre cinstea şi lauda sevillanezelor. Sunt mărunţele şi brunete, cu părul negru, cu ochi negri şi lunecoşi, iar marea lor majoritate se îmbracă în negru; au mâini şi picioare mici, aşa cum cere vechea poezie lirică a cavalerilor, şi arată de parc-ar merge chiar acum la spovedanie, adică nişte sfinte cu unele păcate. Dar ceea ce le dă un aer de demnitate deosebită şi de ceremonie este peineta, un pieptene înalt din carapace de broască ţestoasă, care o încoronează pe orice sevillaneză; un pieptene bogat şi triumfal, asemănător unei coroane sau unui nimb. Această suprastructură ingenioasă o schimbă pe orice chiquita brunetă într-o doamnă distinsă şi plină. De demnitate; cu o asemenea podoabă pe cap trebuie să păşeşti cu trufie, să ţii capul ca pe sfintele taine şi să arunci priviri în toate părţile, ceea ce, de altfel, sevillanezele şi fac..

Un alt obiect de ceremonie, şi mai important, al sevidanezelor este mantilla, un văl de dantelă gri sau albă, asemănătoare feregelei musulmancelor, glugii pocăitului, mitrei unui mare preot sau caschetei unui cuceritor; mantilla, care serveşte, în acelaşi timp, pentru a încorona femeia, a o ascunde şi a o dezvălui în modul cel mai seducător. În viaţa mea n-am văzut la femei ceva mai demn şi mai rafinat ca această combinaţie de mănăstire, harem şi văl de curtezană.

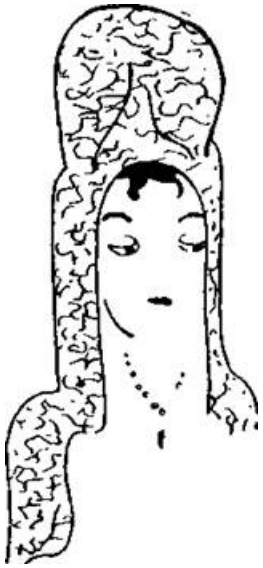

Dar permiteţi-mi să mă opresc şi să preamăresc femeile din Sevilla. De câtă încredere în sine, de câtă mândrie naţională este nevoie ca aceste

chulas brunete să premodă veche, peineta şi mantilla faţă de toate atracţiile modei mondiale. Sevilla nu este un sat oarecare; Sevilla e un oraş vesel şi bogat, în care până şi aerul aminteşte de dragoste; iar dacă sevillanezele lor din vechime; dar mai ales le stau bine.

Dacă nu e încoronată, sevillaneza e măcar încununată; are la ureche, în părul negru, un buchet întreg ori măcar un trandafir roşu, o camelie sau o floare de leandru; iar pe umeri şi pe braţe are aruncat un şal de mătase cu mari trandafiri brodaţi, cu franjuri grei şi cu un nod la piept; sau un mantón de Manilla, ceea ce înseamnă un fel de pelerină de mătase, un şal sau odăjdii presărate cu trandafiri brodaţi şi franjuri, dar asta trebuie să ştii cum s-o porţi. Se aruncă în falduri pe umeri şi pe spate, se strânge mult, o mână se pune în şold, se scoate fundul în evidenţă, iar jos se ţăcăne cu tocuri de lemn; după cum vă spuneam, a purta un mantón este o adevărată artă a dansului.

Am avut impresia că femeile spaniole au reuşit să-şi păstreze două importante privilegii feminine: iobăgia şi stima. Spaniola e păzită ca o comoară; după vecernie nu mai întâlneşti o fată pe stradă; am văzut chiar şi femei uşoare însoţite de dueňas, probabil pentru a le apăra onoarea. Am auzit că orice bărbat din familie, de la unchiul de grad îndepărtat până la nepot, are dreptul şi obligaţia de a veghea, am putea spune cu spada în mână, asupra cinstei de fecioară a surorilor, verişoarelor şi celorlalte rubedenii ale sale. Desigur, în asta există şi un oarecare spirit de harem; dar, în acelaşi timp, există şi o mare stimă pentru demnitatea proprie a femeii. În timp ce bărbatul se mândreşte cu rangul său de cavaler şi de protector, femeii i se acordă cinstea şi prestigiul unei comori păzite ca ochii din cap; fapt prin care ambele părţi primesc satisfacţie în ceea ce priveşte onoarea.

E, într-adevăr, o naţiune demnă de toată admiraţia; tineri cu largi pălării andaluze, femei în mantiile, fete cu flori după ureche şi ochi negri sub pleoapele pudic plecate; cum mai umblă în pas de dans, ţanţoşi ca nişte porumbei, cât sunt de politicos! unii cu alţii, câtă patimă şi decenţă e în veşnicul lor petit! însăşi viaţa e aici plină de sonoritate, dar fără larmă; în toată Spania n-am auzit o singură ceartă sau un singur cuvânt grosolan, poate şi pentru că ceartă înseamnă cuţit. Noi, cei din nord, ne certăm mereu, pentru că nu agităm cuţitul; nu vă supăraţi pe mine că n-am să vă spun care din aceste două lucruri se află mai sus pe scară socială.

TRIANA

Triana este un barrio de ţigani şi muncitori al Sevillei, pe celălalt mal al Guadalquivir-ului; în afară de asta, Triana este un soi aparte de dans, şi un soi aparte de cântec, tot aşa cum Granadinas sunt cântece tipice pentru Granada, Murcianas pentru Murcia, Valencianas pentru Valencia, Cartageneras pentru Cartagena şi Malagueňas pentru Malaga. Închipuiţi-vă că Zižkov-ul ar avea dansul său tipic, iar Dejvice poezia lor populară; că Hradec Králové s-ar deosebi mult prin ansamblul său muzical de Pardubice şi că, de exemplu, Čáslav s-ar remarca printr-un dans deosebit de focos şi de fantastic. După câte ştiu, Čáslav n-a reuşit încă să se remarce în felul acesta.

Bineînţeles că am alergat să mă uit la ţigăncile din Triana; era o seară de duminică şi eu mă aşteptam să danseze acolo Gitanas la fiecare colţ de stradă, în sunete de tamburină, să mă atragă în tabăra lor şi să mi se întâmple ceva groaznic; m-am lăsat, deci, în voia soartei şi m-am dus în Triana. Nu s-a întâmplat, însă, nimic; nu că n-ar fi acolo ţigani şi ţigănci, sunt o mulţime, dar nu există niciun fel de tabără; sunt doar nişte căsuţe mici, cu patio-uri curate, unde există într-adevăr o mulţime ţigănească de copii, mame alăptând, fete cu ochi migdalaţi şi cu o floare roşie în părul negru-albăstrui, ţigani supli cu un trandafir în dinţi, o populaţie liniştită care se odihneşte duminica pe prispă; şi ni am odihnit şi eu printre ei, aruncând priviri migdalate după fetele de pe acolo. Depun mărturie că, în cea mai mare parte, sunt de tip indian, pur şi frumos, altele, cu ochi puţin alungiţi, cu pielea măslinie şi cu dinţi puternici; şi că se îndoaie de la mijloc şi mai elastic decât fetele din Sevilla. Asta trebuie să vă fie de ajuns; şi mie mi-a fost în noaptea caldă din Triana.

Şi pentru că m-am mulţumit cu puţin, dumnesune castanietele şi pe uliţa din Triana, tras de boi, a apărut, plutind, un car înalt, acoperit de cununi şi de o mulţime de perdeluţe de tul, baldachine, volane, volănaşe, draperii, văluri şi tot felul de alte lucruri în falduri, iar coviltirul acesta strălucitor era pe dinăuntru plin de fete, care pocneau din castaňuelas şi cântau cât le ţinea gura, aşa cum se cântă în Spania. Domnul să-mi fie martor, dar carul acela împodobit, luminat de un lampion roşu, arăta straniu şi voluptuos ca un pat nupţial plin de fete. Una după alta începeau o seguidilla sonoră, în timp ce altele zornăiau în tact castanietele, băteau din palme şi chiuiau. Iar dinspre alt colţ de cu fete gătite, care ţipau şi pocneau din castaniete.

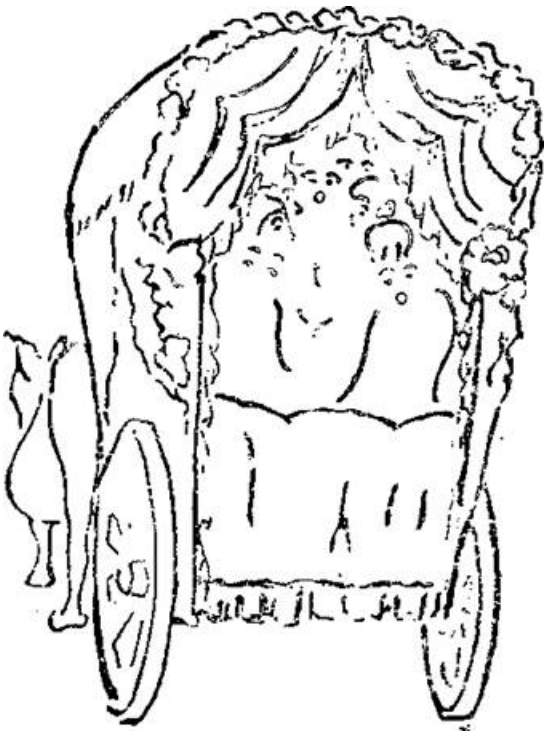

Şi o trăsură trasă de cinci perechi de măgari şi ca târi, condusă de caballeros cu sombrero-uri andaluze. Şi alţi caballeros, pe cai ce mergeau în pas de dans. I-am întrebat pe cei de faţă ce înseamnă toate astea; mi-au spus că e vuelta de la romeria, sabe? Deci, ca să ştiţi şi dumneavoastră, romeria e un fel de pelerinaj la vreun sfânt de prin împrejurimi, unde se adună, pe jos sau în căruţe, populaţia din Sevilla, mai ales populaţia de ambe sexe; iar fetele au pe rochii volane late, sau cum se vor mai fi numind, şi ciripesc ca o căruţă plină de vrăbii.

Şi când acea veselă romeria s-a pierdut, în ţăcănit de castaniete, pe uliţele Trianei, mi-am dat seama de marele secret al castaftuelelor: amintesc, în acelaşi timp, de cântecul privighetorii, de ţârâitul cicadelor şi de ţăcănitul copitelor de măgăruş pe pavaj.

CORRIDA

Din întâmplare, în timp ce scriu cele de faţă, mi s-a urcat în poală o pisică şi toarce din toată inima. Recunosc deci că, deşi animalul mă încurcă şi nu pot scăpa de el, n-aş fi în stare să-l ucid nici cu espada, nici pe jos, nici a caballo. Nu mă consideraţi, aşadar, nici setos de sânge, nici crud, chiar dacam asistat la uciderea a şase tauri şi am plecat de-abia la al şaptelea, şi încă nu din motive morale, ci mai degrabă pentru că începusem să mă plictisesc. În parte, a fost o corrida slabă; mă refer mai ales la faptul că taurii prea erau plini de viaţă.

Dacă vreţi să ştiţi, sentimentele mele în timpul luptelor cu taurii au fost foarte diverse; au existat momente uluitoare, pe care nu le voi uita niciodată, dar şi clipe penibile, când aş fi vrut mai degrabă să mă înghită pământul. Cel mai frumos moment este, desigur, intrarea fastuoasă a luptătorilor în arenă; dar ar trebui să vedeţi nisipul acela galben sub cerul albastru, piaza de torus rotundă, înţesată de oameni, în care strălucesc şi răsună fanfarele, iar apoi în arenă intră alguazilii plini de fireturi, şi în urma lor, în cămăşi strălucitoare şi pelerine cusute cu aur, în tricornuri şi pantaloni scurţi de mătase, apar matadorii, espados, banderilleros şi picadores pe mârţoagele lor, şi chulos şi echipajul de patru catâri împodobiţi cu clopoţei; cu toţii păşesc cu atâta măreţie, în pas dansant, încât în nicio operă din lume ansamblul n-ar fi în stare de aşa ceva.

În ziua aceea era, însă, în program un punct extraordinar: întrecerea „frente a frente“, faţă în faţă, a doi matadori-solişti, care menţin vechea tradiţie a corridei aristocratice călare. Aceştia erau căpitanul de cavalerie din Cordoba, Don Antonio Cafiero, îmbrăcat à la andaluza, şi rejoneador-ul portughez Joao Branco Nuncio în veşminte albastre rococo. Mai întâi a intrat dansând în arenă, pe un armăsar andaluz, Don Antonio, i-a salutat cavalereşte pe infantă şi pe preşedinte, a prezentat cu calul şi cu sombrero-

ul un salut rotund pentru toată lumea; apoi porţile s-au dat de perete şi în arenă s-a năpustit un pachet negru de muşchi, un taur cu pieptul şi grumazul ca nişte bolovani, s-a oprit, orbit de strălucirea soarelui, a plesnit din coadă şi, cu un fel de veselie, a luat-o la goană spre unicul adversar, care, cu o suliţă subţire în mână, îl aştepta pe cal în mijlocul arenei. Aş vrea mult să vă descriu, pas cu pas, ceea ce a urmat; dar de unde să iau cuvintele pentru acest dans al taurului, al şale ca o bailarină, se înalţă pe arcurile sale; bolovanul de muşchi, negru ca de smoală, se unduieşte şi porneşte într-un atac cumplit, coarnele la pământ, cu o viteză de proiectil şi cu elasticitatea neaşteptată a unei mase de gumă. Recunosc că, în clipa aceea, de frică mi s-au umezit palmele, ca odată, mai demult, când mi-a alunecat piciorul în munţi. Dar a fost doar o secundă; două sărituri, şi calul dansator, într-un trap decent şi ridicând sus picioarele, se roteşte în urma spatelui osos al taurului. Aplauzele, izbucnite ca nişte împuşcături, au oprit tancul de gumă în plin elan înverşunat; se pare că l-au înfuriat pe taur; plesnind din coadă, a pornit-o la trap spre cal. Numai că tactica taurului este atacul în linie dreaptă; tactica călăreţului şi a calului este de a se învârti în cerc. Taurul, cu coarnele aţintite, se aruncă pentru ca, printr-o lovitură cumplită, să-l prindă şi să-l răstoarne pe adversar; deodată se opreşte uluit şi oarecum tâmp, când în faţă nu mai are nimic altceva decât arena goală. Dar tactica lui nu este numai de a împunge, ci şi de a rupe printr-o cumplită zvâcnire laterală; chiar şi atacul lui precipitat se poate întoarce uneori, printr-o mişcare bruscă într-o parte, direct asupra vintrelor calului; şi eu nu vă pot spune cine-i ghiceşte mai întâi mişcarea vicleană, omul sau calul, dar ţipam şi băteam din palme cu o infinită uşurare când, în secunda imediat următoare, superbul cal îşi executa piruetele cu cinci metri mai departe. Cred că şi calul pune în acest joc inima şi nervii săi, deoarece, după fiecare cinci minute, rejoneador-ul se retrage în spatele barierei şi revine pe alt cal.

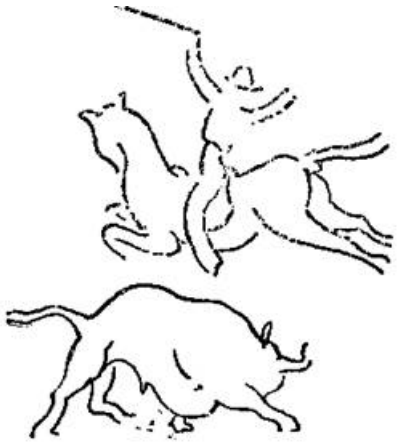

Dansul acela e atât de frumos şi de captivant, încât am uitat aproape să vă spun că în timpul lui se mai şi ucide; ca să nu mint, prima oară am uitat de asta şi în arenă. Văzusem cum, la un atac, rejoneador-ul şi-a proptit lanza în grumazul taurului, dar acesta s-a scuturat doar şi a trecut mai departe; parcă era o joacă. A doua lanza a rămas în grumaz, vibrând, ca atunci când v-a căzut condeiul şi s-a înfipt în podea. Taurul încearcă, cu desperare, să scuture obiectul care l-a muşcat de gât, dă din cap, se cabrează; dar suliţa este prea bine înfiptă în masa aceea de muşchi. Atunci taurul se opreşte, scurmă nisipul cu picioarele, de parc-ar vrea să se îngroape, şi mugeşte de durere şi de furie; din bot i se preling bale, poate că ăsta e plânsetul taurului. Dar din nou în faţa lui pluteşte, uşor şi degajat, calul cu adversarul. Taurul rănit încetează a mai mugi, pufneşte, se ghemuieşte şi ţâşneşte într-un atac turbat. Am închis ochii, deoarece mă aşteptam ca din asta să rezulte doar un ghem de picioare şi de corpuri sfărâmate şi rupte în nisipul arenei. Când i-am deschis, taurul stătea cu capul sus, în grumaz i se clătina lanza ruptă, iar în faţa lui, în paşi de balet, tropotea calul; numai pe urechile plecate se citea groaza de care era cuprins. Ce inimă curajoasă are un asemenea cal; cât curaj, câtă eleganţă are călăreţul superb care conduce calul din genunchi şi-şi aţinteşte ochii în ochii taurului; dar ce erou excepţional este, de la natură, acest taur care e în stare să plângă, dar nu e în stare să dea înapoi! Pe cai îl conduce omul, şi pe om ambiţia; taurul, însă, nu vrea nimic altceva decât să fie singur în arenă: cine se pune între mine şi toate vacile lumii? Uite-l, înclină capul şi porneşte din nou, cu masa lui grozavă, împotriva acelui unic rival care ţopăie prin arenă; se catapultează ca un bolovan, dar sunt momente când ligamentele picioarelor lui cedează deodată ca de o ameţeală. Se clatină? Nu, asta nu-i nimic. Înainte! Uraa, pentru onoarea taurilor! Dar a treia lanza a coborât ca un fulger. Taurul s-a poticnit, apoi şi-

a revenit; deja i se încordează muşchii pentru un nou atac, dar, brusc, se culcă liniştit ca o vacă ce rumegă. Omul şi calul se rotesc în jurul luptătorului care se odihneşte. Acum taurul se îndreaptă, de parc-ar vrea să sară, dar apoi se răzgândeşte: ei, Să mai stau puţin. Călăreţul face cu calul un ocol şi iese la trap din arenă, într-un tumult de aplauze şi de strigăte. Taurul şi-a lăsat capul pe pământ: doar puţin, numai o clipă de odihnă… Şi, deodată, corpul i se moaie, apoi se încordează, picioarele se întind ţepene şi ies ciudat, aproape anormal, din grămada neagră a trupului său. Rigor morţiş. Pe poarta din faţă, sunând din clopoţei, intra atelajul de catâri; în câteva clipe trag la galop, în pocnete de bici, taurul mort şi greu prin nisipul arenei.

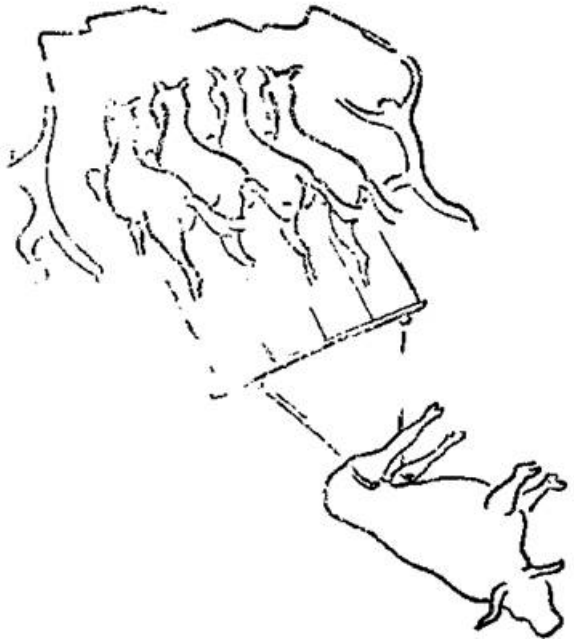

Ei bine, nu v-am ascuns nimic din cele petrecut. E frumos sau e crud? Nu ştiu ce am am văzut a fost mai degrabă foarte frumos. Dar dacă stau şi mă gândesc acum… Ar fi fost marb ca taurul acela superb, curajos, să moară la abator de pe urma unei lovituri de ciomag în cap? Ar fi fost mai uman decât să cadă în luptă, aşa cum se cuvine, pe potriva inimii lui aprinse şi combative? Nu ştiu; dar m-am simţit uşurat când am putut privi o clipă arena goală, de un galben aprins sub cerul albastru, în mijlocul spectatorilor gălăgioşi şi entuziasmaţi.

Apoi în cercul acela a intrat în goană portughezul albastru şi strălucitor, a înconjurat la galop arena, s-a întors, a salutat cu pălăria; calul său era şi mai bun dansator, ridica picioarele şi mai sus, după regulile înaltei şcoli de călărie. Taurul negru care s-a năpustit pe poartă era o bestie rea şi

îndărătnică; stătea ghemuit, coarnele pregătite pentru atac, dar nu se lăsa provocat; de-abia atunci când calul, tremurând de groază, tropotea la câţiva paşi de el, s-a repezit ca aruncat din catapultă. Era aşa de sigur pe el încât, în locul în care se aştepta să întâlnească pieptul calului, mai că n-a venit peste cap; dar, în aceeaşi clipă în care se pusese în mişcare masa cea neagră, a ţâşnit şi calul, s-a întors, condus de genunchii călăreţului, a zburat ca o săgeată pornită din arc şi, în galop rapid, a revenit pentru ca, în pas de gavota [13], să se îndrepte din nou la trap spre taurul ce răsufla greu. În viaţa mea n-am văzut un asemenea călăreţ, atât de perfect sincronizat cu calul; călăreţ care stă în şa ca turnat, chiar la galop sau la salturi, care întoarce calul într-o fracţiune de secundă, îl opreşte, îl porneşte iar, îl trece de la galop la pasul înalt, la pasul încrucişat şi la alte figuri de balet, despre care nici nu mai ştiu cum se numesc; şi în tot acest timp ţine frâul uşor, cu o singură mină, de parc-ar fi un fir de păianjen, iar cu cealaltă, acul ucigător al lanzei. Şi închipuiţi-vă că tot acest dans ecvestru, păpuşa aceea rococo îl execută în faţa coarnelor taurului înfuriat – e adevărat, în cazul de faţă, în vârful coarnelor erau înfipte nişte bile de alamă; că fuge, sare şi atacă, zboară ca o săgeată şi se întoarce de parc-ar fi de gumă, înţeapă din zbor taurul cu suliţa, rupe lemnul şi, neînarmat, urmărit de bestia ce gâfâie, galopează spre barieră pentru o nouă lanza. Trei suliţe a implântat din galop şi apoi, fără a se mai interesa de taur, a ieşit dansând din arenă; animalul mugind a fost doborât cu spada, iar la urmă un puntillero l-a isprăvit cu pumnalul. Ceea ce a fost o adevărată căsăpire.

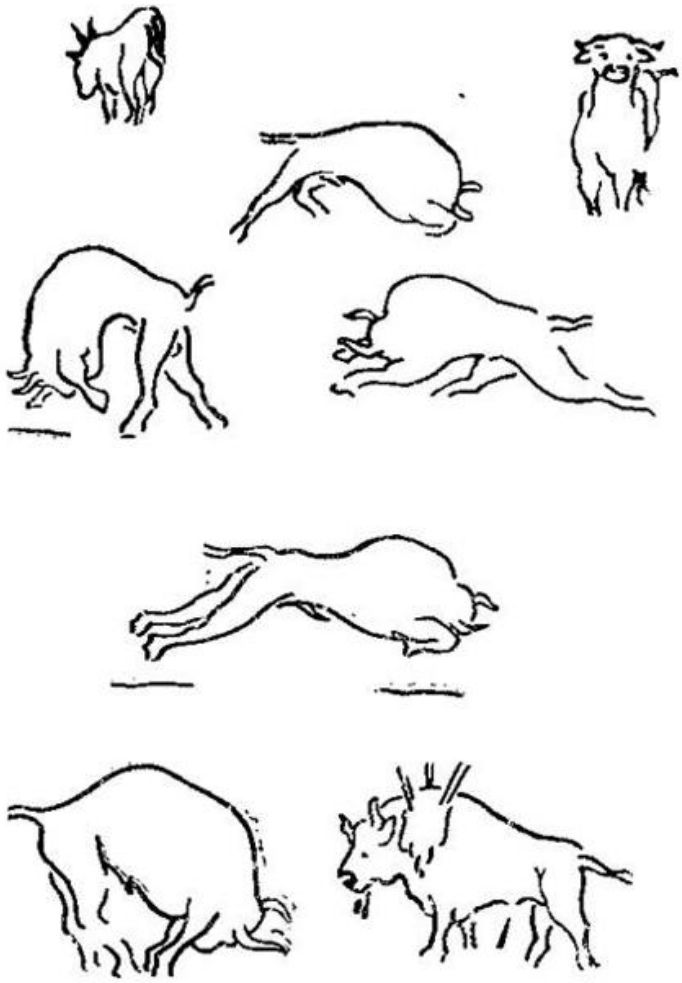

Al treilea taur a fost introdus pentru ambii concurenţi. Prima suliţă a avut-o portughezul; în timp ce juca în faţa coarnelor descoperite ale taurului, andaluzianul bătea pasul pe loc, împreună cu armăsarul său, gata de a intra în joc. Dar cu acest taur nu era de glumă; agresiv şi fantastic de iute, n-a încetat să atace din momentul în care, în nori de nisip, a intrat în arenă. Un atac urma după altul; taurul era mai rapid decât calul şi-l fugărea pe călăreţ prin toată arena; dintr-o dată, s-a repezit asupra andaluzianului care aştepta. Andaluzianul întoarce calul şi fuge; taurul, încăpăţânat, după el, şi-l ajunge. Acesta este momentul în care, pentru a se apăra pe sine şi pe calul său, rejoneador-ul foloseşte pentru prima oară suliţa, ca să oprească taurul; însă lanza era a portughezului. Andaluzianul apleacă suliţa, nu ştiu prin ce efort fereşte cu calul într-o parte şi fuge într-un tumult de aplauze şi de urale; spaniolii ştiu să aprecieze aşa ceva. Portuântors pe un alt cal şi priveşte. Se pare că taurul acesta are o anumită strategie: îl fugăreşte pe andaluzian spre barieră, atacându-l din partea stângă. Deodată, spectatorii

emoţionaţi se ridică în picioare, taurul aproape l-a ajuns pe călăreţ pe partea stângă, cea fără acoperire; atunci păpuşa rococo a ţâşnit direct în faţa taurului, calul s-a ridicat în două picioare şi a sărit în lături, taurul ia poziţie în faţa noului adversar, care se retrage însă; mie mi s-a pus un nod în gât; desigur de groază, asta se înţelege de la sine, dar cred că şi de admiraţie. Pentru prima dată în viaţă văzusem ce înseamnă cavalerismul, aşa cum scrie la carte: cu arma în mână, faţă în faţă cu moartea, cu riscul vieţii pentru regula jocului. Oameni buni, nu mi-o luaţi în nume de rău: există în asta ceva măreţ şi frumos.

Dar nici măcar a treia suliţă nu l-a răpus pe taurul acela fanatic; din nou a trebuit să intervină omul cu pumnalul… şi apoi au venit alţii şi au greblat arena, care se aşternea curată şi galbenă în dimineaţa albastră sevillană.

LIDIA ORDINARIA

Partea a doua a corridei a constat în întâlniri în stilul obişnuit, care sunt mai dramatice, dar şi mai penibile. Nu vreau să apreciez luptele de tauri în funcţie de ele, pentru că n-a fost o zi prea fericită. Chiar întâiul taur, când a recepţionat primele banderillas, s-a înfuriat şi a început să atace cu încăpăţânare; însă publicul gălăgios nu dorea să fie mai întâi „obosit“ şi de aceea au sunat trompetele, arena s-a golit şi espada Palmeňo, strălucind de aur, s-a prezentat pentru a estoca taurul. Însă animalul era încă prea iute; chiar de la primul atac l-a prins pe Palmeňo în coarne, l-a aruncat peste cap şi apoi s-a repezit asupra trupului neputincios. Văzusem mai înainte cum taurul scos din sărite rupsese şi călcase în picioare pelerina rămasă pe jos. A fost un moment în care, într-adevăr, inima a încetat să-mi mai bată.

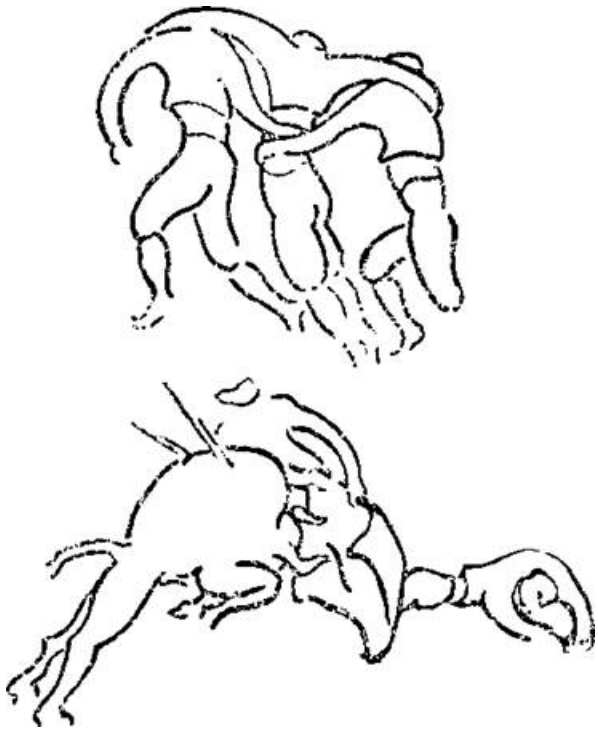

În aceeaşi clipa a apărut un torero cu o pelerină, a aruncat direct spre coarnele faurului, i-a acoperit ochii cu ea ŞI airas după sine; între timp doi cliulos l-au ridicat pe nefericitul Palmeño, frumos chiar şi în leşin, şi l-au scos în fugă din arenă. „Pronóstico reservado“ – au scris a doua zi ziarele despre accidentarea lui.

Dac-aş fi pigca „ruas cu una dintre ele. Asta întâmplare, aş fi răviaţa mea: cum cronice impresii dintr-un anonim, al cărui nume ziarele nu-l citează, îşi expune abdomenul coarnelor taurului ^pentru a-l atrage de lângă matadorul rănit; cum fără nicio şovăială provoacă taurul înnebunit de furie şi de-abia în ultima clipă îl evită printr-o săritură; şi cum apare imediat un alt torero, care atrage cu pelerina taurul asupra sa, pentru ca primul să-şi poată şterge, cu mâneca brodată în aur, sudoarea de pe frunte. Apoi amândoi anonimii s-au retras deoparte şi alt espada, cu sabia în mână, a luat locul maestrului rănit.

Matador-ul sobresaliente era un bărbat cu o faţă prelungă. Şi tristă; era, se vedea, nepopular şi prelua un taur dintre aceia cărora li se spune ucigaşi. Din acel moment corrida s-a transformat într-un măcel cumplit, în care publicul sălbăticit îl arunca, prin strigăte şi fluierături, pe nenorocitul espada direct în coarnele animalului turbat; omul, cu dinţii strânşi, a încercat, cu o mână destul de nesigură, să estocheze taurul. Taurul i-a smuls din mână spada, care a rămas înfiptă în rană clătinându-se. Mulţimea îi îndeamnă prin strigăte furioase: vrea, orice ar fi, o moarte cavalerească pentru taur. Matadorul cel palid încearcă din nou, cu sabia şi cu muleta, să ucidă conform regulilor jocului; însă taurul s-a încăpăţânat şi stă cu capul sus, cu grumazul plin de ţepii banderillelor şi parcă acoperit cu o pelerină de sânge. Espada îi înclină capul cu vârful săbiei, pentru a-i putea străpunge ceafa, dar taurul stă pe loc şi mugeşte ca o vacă. Toreros aruncă pelerine pe banderillele înfipte în grumazul lui, pentru ca durerea răscolită să-l scoată din nemişcarea aceea îndărătnică; taurul însă geme, se udă de durere şi scurmă cu picioarele de parc-ar vrea să intre în pământ. În sfârşit matadorul îi înclină capul şi cstochează animalul nemişcat; însă nici această lovitură nu e ultima, un puntillero se azvârle ca o nevăstuică pe grumazul taurului şi-l străpunge cu pumnalul.

În râsetele batjocoritoare şi strigătele a douăzeci de mii de spectatori, matadorul cel lung, strălucind de aur, cu o coadă de păr negru la ceafă, iese,

aşa cum cere tradiţia. Ochii, adânc înfundaţi în orbite, fixează pământul. Nimeni nu-i strânge mâna în spatele barierei; iar acest condamnat mai are de doborât încă trei tauri.

Şi din nou se desfăşoară corrida în toată frumuseţea şi grozăvia ei strălucitoare, asemănătoare cu un coşmar. Din nou strălucesc toreros în pelerine şi bluze aurite, apar picadores auriţi cu mârţoage nenorocite, ca să aştepte la locurile lor taurul pe care, deocamdată, îl întărită, cu pelerinele, săriturile şi retragerile lor, toreros. E mărunt, dar iute ca o pisică turbată. Toreros îl atrag spre picador, care-şi întinde lunga-i suliţă, în timp ce mârţoaga lui, cu ochii legaţi, tremură de groază şi s-ar ridica în două picioare dac-ar mai fi în stare. Deci taurul acesta s-a lăsat convins şi s-a repezit direct asupra picadorului; a lovit cu grumazul în coada lăncii, mai că nu l-a aruncat pe picador din şa, s-a scuturat doar şi se repede în continuare, prinde calul cel costeliv, cu tot cu călăreţ şi-l izbeşte de scândurile barierei. Astăzi, la ordinul dictatorului, gloaba picadorului trebuie să aibă pântecele şi pieptul acoperite de o pernuţă din păr de cal, încât, de obicei, taurul o aruncă sau o doboară, dar foarte rar îi rupe coastele „aşa cum se întâmpla mai demult; totuşi rolul picadorului e crud şi prostesc; nu e nicio plăcere să vezi cum calul acela istovit tremură de groază, să-l îndemni să primească lovitura cumplită a taurului, să-l pui iar pe picioare şi să-l mai mâni o dată împotriva coarnelor; pentru că de la cei doi picadori taurul trebuie să primească trei lovituri de suliţă boantă, ca să piardă ceva sânge şi să fie „castigado“.

Lupta poate fi frumoasă; dar frica, oameni buni, frica animalului, ca şi frica omului, e o privelişte desperată şi înjositoare. Iar când calul, călăreţul şi suliţa se zvârcolesc într-o singură grămadă, intervin los toreros cu pelerinele lor şi îndepărtează taurul ce pufneşte şi care câştigă întotdeauna această primă ciocnire… cu preţul unei răni adânci între omoplaţi.

Apoi picadorii se îndepărtează, taurul se înverşunează un timp împotriva căptuşelilor roşii de mătase ale pelerinelor, şi în arenă intră în fugă

banderilleros. Sunt, pe cât se poate, şi mai strălucitori decât ceilalţi şi au în mâini suliţe subţiri, ori mai degrabă nişte săgeţi lungi de lemn, împodobite cu fâşii de hârtie şi panglici, ţopăie în faţa taurului, îl întărită, dau din mâini şi se reped asupra lui ca să-l determine să atace orbeşte, razant, cu capul aplecat şi cu grumazul încordat. În clipa în care taurul porneşte, banderillo se ridică în vârful picioarelor şi, cu banderillele aţintite în mâinile ridicate, aşteaptă. Nu ştiu ce o să credeţi despre mine, dar poziţia aceea, lejeră, de dans, a omului în faţa animalului turbat este superbă. În ultima fracţiune de secundă, ambele banderille coboară ca un fulger, banderillo sare într-o parte şi fuge, în timp ce taurul încearcă, prin sărituri fantastice, să scape de cele două suliţe care i se clatină înfipte în grumaz. Un moment mai târziu, i se înfige a doua pereche de banderille învăluite în panglici, iar banderillo cel sprinten se salvează printr-un salt peste barieră. Acum taurul sângerează deja puternic, grumazul lui vânjos e acoperit de pete mari de sânge; cu banderillele acelea zbârnâitoare aminteşte de inima celor şapte patimi a Fecioarei Maria.

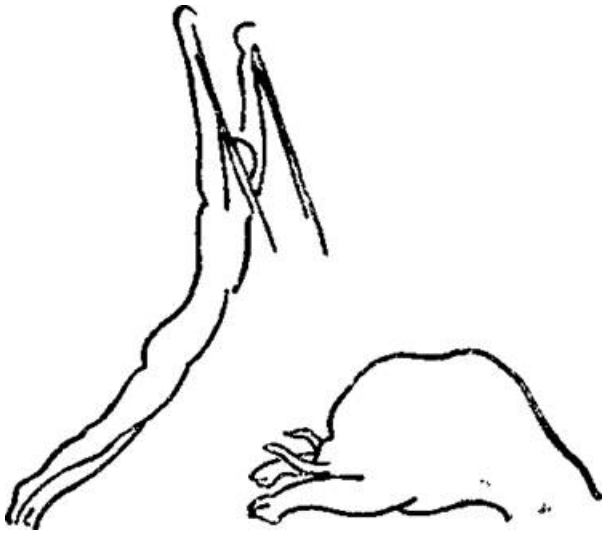

Şi din nou intră în fugă chul os pentru a întărită şi a obosi, în acelaşi timp, taurul cu pelerinele lor, deoarece taurul nu trebuie să devină flegmatic. Agită în faţa lui căptuşeala roşie; taurul se aruncă orbeşte împotriva suprafeţei mai mari, adică împotriva pelerinei, în timp ce torero evită coarnele numai printr-un pas. Însă taurul acesta a încercat să înveselească mulţimea; s-a repezit împotriva toreadorilor atât de iute şi de aprig, încât toţi săreau peste barieră mai ceva ca nişte purici. Dar taurul a plesnit o dată din coadă, a trecut dintr-un salt peste barieră după ei şi a început să-i fugărească pe intervalul dintre barieră şi public. Întreg salvat

fugind în arenă; taupe culoar şi s-a reîntors în să-l ovaţioneze. Din nou au sărit chulos, ca să-l mai obosească puţin. Mulţimea a izbucnit în urlete; dorea să-l trimită pe espada împotriva animalului în plinătatea puterii sale formidabile. Espada, strălucitor de aur, cu ochii adânc înfundaţi şi cu buzele strânse, stătea în faţa lojei preşedintelui, muleta roşie în mâna stângă şi spada aplecată în mâna dreaptă; se vedea că totul îi este indiferent; aştepta un ordin, însă preşedintele şovăia. Toreros înconjuraseră taurul care-i fugărea îndeaproape. Mulţimea se ridicase ameninţătoare şi striga. Espada în aşteptare îşi plecase capul cu coada neagră şi preşedintele a făcut un semn; au răsunat trompetele, arena s-a golit într-o clipă, iar espada, cu sabia ridicată, cu faţa cât de piatră, a promis moartea turului. Apoi, agitând muleta, a intrat în arenă, singur faţă în faţă cu taurul.

N-a fost o corrida bună. Espada îşi risca viaţa cu un curaj desperat; dar taurul nu l-a lăsat să estocheze şi a început să-l fugărească prin nisip; i-a smuls cu coarnele muleta şi l-a fugărit pe matadorul nesprijinit de nimeni, până ce acesta s-a salvat peste barieră, pierzându-şi şi spada. Uneori dansul acesta al omului şi animalului este superb; espada, cu muleta în faţă, încearcă să atragă animalul; taurul se aruncă asupra cârpei roşii, omul îl evită într-o parte şi, cu ochii adânciţi în orbite, caută pe grumazul lui un loc de străpuns. Totul nu durează nici măcar o secundă; şi din nou un atac, o evitare şi o lovitură care nu-şi atinge ţinta. Lupta aceasta dintre taur şi om vă pune atât de mult la încercare nervii, încât în curând deveniţi insensibil. De câteva ori au intervenit chulos pentru a-l schimba pe espada cel epuizat, dar publicul i-a alungat cu urlete; atunci espada a dat uşor din umeri şi s-a

îndreptat iarăşi spre taur. S-a aşezat bine în faţa lui, dar a estocat rău. De-abia după a cincea lovitură de spadă taurul a căzut; era ceva înfiorător; espada a ieşit ca bătut cu pietre, fluierat de întregul amfiteatru; şi mie îmi era cu mult mai mult mila de el decât de taurul care murea.

Al şaselea taur era uriaş şi alb, cu picioare slabe şi pasiv ca o vacă; mai că n-au trebuit să-l împingă pentru a porni împleticit spre calul picadorului. Toreros cu pelerine îl trăgeau de coarne, pentru a se pune cel puţin în mişcare; iar banderilleros săreau în faţa lui ca ieşiţi din minţi, dădeau din mâini, îl întărâtau şi-l aţâţau, pentru a-l provoca la un atac lent şi greoi. Mulţimea vuia întărâtată; dorea ca taurul să lupte, ceea ce a dus la intensificarea chinurilor animalului acoperit de sânge şi care mugea. Am vrut să plec; dar oamenii se ridicaseră, ameninţau cu pumnii şi strigau; nu puteam să trec şi de aceea mi-am acoperit ochii şi am aşteptat să se termine totul. Când, după un timp nesfârşit, am deschis ochii, taurul mai trăia, clătinându-se pe picioarele slabe.

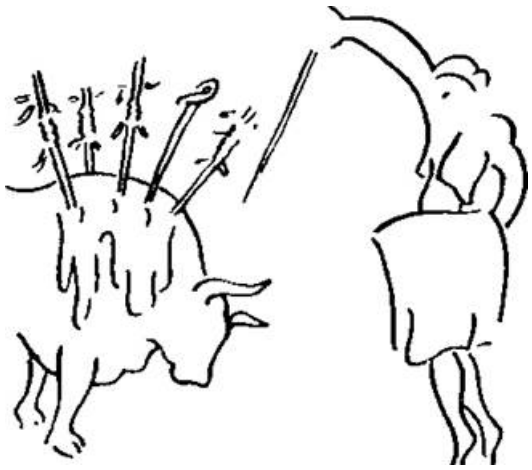

De-abia la al şaptelea taur mi-am făcut loc şi am ieşit afară şi am început să hoinăresc pe străzile din Sevilla; capul îmi era greu, într-o oarecare măsură îmi era ruşine, dar nu ştiu bine dacă pentru cruzimea sau pentru slăbiciunea de care dădusem dovadă. Acolo, în amfiteatru, începusem la un moment dat să strig că totul e o cruzime; lângă mine şedea un inginer olandez, stabilit la Sevilla, care s-a mirat de spusele mele. „Asta este cea de a douăzecea corrida a mea“, mi-a zis el, „dar numai prima mi s-a părut crudă“. „Asta-i o corrida slabă“ „m-a consolat un spaniol, „dar ar trebui să vedeţi un espada bun“. Poate; dar cu greu aş mai vedea vreodată un espada mai tragic decât acest lungan strălucitor, cu faţă de văcar şi ochii adânci şi trişti, care ducea în spate aversiunea a douăzeci de mii. Dac-aş fi cunoscut suficient de bine spaniola, m-aş fi dus după el şi i-aş fi spus: Juan, câteodată nu no merge; amară mai este plinea succesului.

Un lucru nu-mi iese din gând: în Spania n-am văzut, de fapt, pe nimeni să biciuiască un cal sau un catâr; câinii şi pisicile de pe stradă sunt blânde şi prietenoase, ceea ce dovedeşte că omul se poartă frumos cu ele. Spaniolii nu sunt cruzi cu animalele. Corrida e o luptă între om şi animal, în esenţă veche de când lumea; are toate frumuseţile luptei, dar *are* şi durerile ei. Probabil că spaniolii sunt în stare să vadă atât de bine frumuseţea şi lupta, încât nu mai văd cruzimea, care le însoţeşte. E atâta spectacol în ea, atâtea mişcări splendide de acrobaţie, atâta pericol şi curaj strălucitor… dar altă dată n-aş mai merge la o corrida.

Însă un glas ispititor şopteşte în adâncul inimii mole: – Doar dac-ar apărea în arenă un espada perfect.

FLAMENCOS

„Flamenco“ înseamnă flamand; din întâmplare, însă, flamenco n-are absolut nimic flamand, ci mai degrabă ţigănesc şi maur, ceva pe jumătate oriental şi pe jumătate chefliu; nimeni n-a fost în stare să-mi explice de ce se numeşte flamenco, însă spaniolilor din nord nu le place tocmai pentru că e ceva din Orient. Flamenco se cântă, se dansează şi se zdrăngăneşte la chitară; se bate din palme, se zuruie din castaniete, se bate din tocuri de lemn şi în plus se mai şi strigă. Iar Flamencos sunt cântăreţi, dansatori, bailarine şi chitarişti care, începând cu miezul nopţii, se produc în localurile de noapte. Un astfel de cântăreţ popular se numeşte de obicei Pepo din Cădiz sau Şchiopul din Malaga, Cârnul din Valencia ori Băiatul din Utrera; în mod obişnuit e ţigan, iar faima lui se lărgeşte peste graniţele provinciei respective în funcţie de felul în care ştie să scoată triluri. Nu ştiu, zău, cum să încep pentru a vă prezenta totul; am să prezint în ordine alfabetică.

Alza! Ola, Joselito! *Bueno, bueno!*

Bailar. Dansurile andaluziene sunt, în majoritatea lor, pentru soliști; chitarele atacă un preludiu iute și zornăitor, prin mulțimea șezând trece parcă un curent electric, bat tactul cu piciorul, bat din palme, încep să agite castanietele, dintr-o dată pe unul dintre ei muzica îl azvârle în sus, mâinile

se ridică şi picioarele încep să tropăie un dans vioi. Ar trebui să combinaţi odzemek-ul* cake-walk-ul negriloor, tango de rêve, kozáčka [14], dansul apaş, un acces de furie, destrăbălarea ostentativă, şi alte mişcări frenetice, să le înfierbântaţi până la alb şi să le combinaţi cu zuruitul castanietelor şi cu chiote; apoi ar trebui să înceapă să se răsucească, aşa cum se dansează flamenco, cu opriri pătimaşe melodice şi în dans, în ritmul asurzitor al castanietelor. Spre deosebire de dansurile nordice, dansul spaniol nu se dansează numai cu picioarele, ci cu întreg corpul contorsionat, şi mai ales cu mâinile ridicate, trosnind din castaniete, în timp ce picioarele joacă pe pământ, tropotesc şi dansează. Aş zice că picioarele doar acompaniază dansul, care se execută din şolduri şi din umeri, din arcul întins al întregului corp ce unduieşte între castanietele sunând sălbatic şi încep o introducere zăngănitoare, presărată de averse pizzicato, încetiniri şi întreruperi; cântăreţul începe să cânte ça un canar, cu ochii mijiţi, cu capul sus şi cu mâinile în poală. Îşi dă drumul într-adevăr ca o pasăre: scoate o notă prelungă şi înaltă, printr-un strigăt ascendent cât îl ţine gura, foarte intens şi tărăgănat, de parc-ar pune rămăşag cât de mult rezistă cu respiraţia; dintr-o dată, vocea aceea înaltă începe să vibreze într-un tril nesfârşit, o coloratură tărăgănată şi tânguitoare, care durează un timp, descrie o linie ondulată, se dezvoltă într-o meandră decorativă şi ciudată şi, pe neaşteptate, scade şi moare în zdrăngănitul răsunător al chitarelor. Iar peste acordurile lor intervine din nou şi urcă glasul acela pur, strigător şi patetic, îşi plânge cu ardoare recitativă durerea sau mai ştiu eu ce, creşte continuu şi extaziant în ritmul abrupt al chitarelor şi, brusc, trece apoi în acele arabescuri vocalice lungi şi unduitoare ce dispar în zbârnâitul chitarelor. Parcă o lamă strălucitoare şi suplă ar descrie vibrând în văzduh opturi şi linii ondulate; aduce, în acelaşi timp, cu strigătele unui muezin şi cu uitarea de sine a unui canar pornit să cânte pe stinghia lui; e o monodie a ţinuturilor sălbatice şi, totodată, o diabolică virtuozitate profesională; conţine foarte multe elemente din natură, din invocările ţigăneşti, din cultura maură şi o sinceritate neasemuită. Nu e vorba de vocile blânde şi gânguritoare ale gondolierilor veneţieni sau ale şarlatanilor napolitani; în Spania se strigă din toată inima, aspru şi frenetic. De obicei sunt cântece despre o dragoste nefericită, ameninţări, gelozie şi răzbunare; sunt un fel de epigrame de o strofă, puse pe note, prelungite printr-o undă tărăgănată de tril lent desfăşurat. Aşa se cântă seguidillele, dar şi malagueñele şi granadenele, tarantalele şi soleares, şi vidalitas, şi bulerias, şi celelalte eantos, care se

deosebesc unele de altele mai mult prin conţinut decât prin formă; chiar şi saëtas, cântate la Sevilla în procesiunile din săptămâna patimilor, au acelaşi stil pătimaş şi sălbatic de flamenco, la fel ca o seguidilla de dragoste.

Castañuelas nu sunt numai un instrument muzical din care se trosneşte şi se răpăie, se scot triluri, se gângureşte şi se cântă cu glas de privighetoare (am încercat şi eu, dar numai a ţine ritmul e foarte greu), ci şi, mai ales, un instrument pentru dans, care aduce fiorul dansului până în vârful degetelor şi – la fel ca tamburina – ridică mâinile în arc de cerc deasupra capului în poziţia aceea fundamentală, atât de frumoasă, a dansului spaniol. Din punct de vedere sonor, castanietele amintesc de întreaga Africă neagră, cu necesităţile ei pătimaşe pentru ritmul bătut la tobă. Când, într-un asemenea dans viforos, zuruâe castanietele de-ţi zbârnâie urechile, în strigătele ascuţite de încurajare şi în aplauzele ritmice, se naşte, oameni buni, o larmă atât de molipsitoare, încât chiar şi mie îmi venea să sar în. Sus şi să încep să dansez cu înfocare; atât de mult vi se suie la cap şi coboară în picioare.

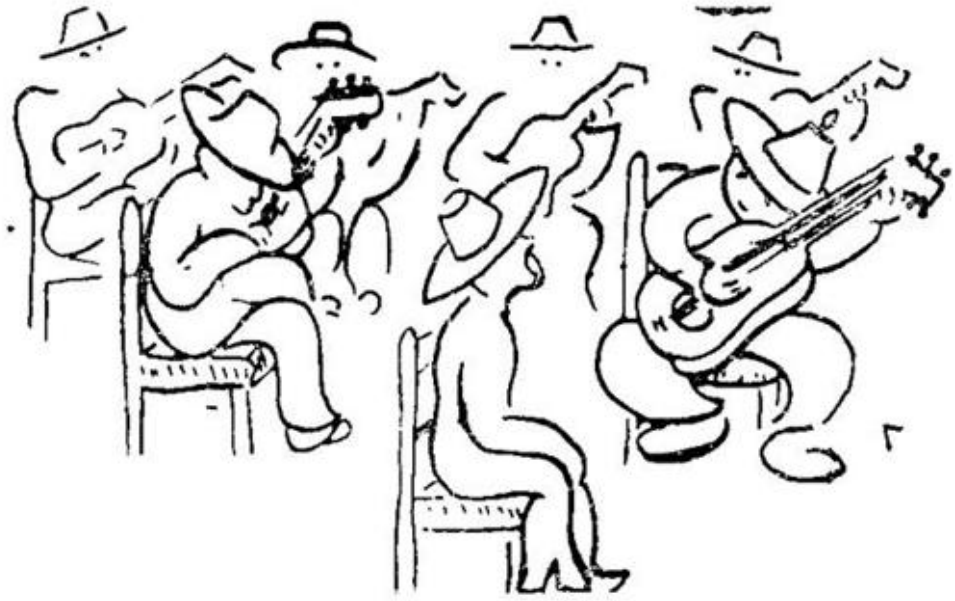

Copiii, care dansează pe strada sevillană, un dans frumos, cu o mână deasupra capului şi cu cealaltă în şold, ridicându-şi fustiţele pentru uşorul pas înainte al dansului; un dans semeţ, interpretat cu fudulie şi decenţă. Fetiţe mici în grupuri de dansatoare, păpuşi miniaturizate de bailarinas, bătând cu tocurile mici dansul aprins şi agresiv al adulţilor.

Erotica dansurilor spaniole apare în toate fazele, de la jocul de-a dragostea până la spasmul erotic; întotdeauna însă, chiar şi în cel mai rigid contradans, e o erotică oarecum provocatoare; nu cea care se oferă, ca la tango, ci una care întărită, fuge şi cheamă, aţâţă, ameninţă şi este puţin ironică. Sunt dansuri drăcoase şi de dragoste; însă niciodată nu le lipseşte arcul de metal al orgoliului.

Fandango se dansează într-o rochie cu trenă lungă; a te învârti cu o asemenea trenă, a o îndepărta uşor cu piciorul, a te învârti ca un pui de lup şi a dansa este o mare artă şi un spectacol splendid; deoarece acest dans exploatează formidabil spuma volanelor şi dantelele dessous-urilor.

Gitanos dansează în doi o pantomimă sexuală, a atragerii şi rezistenţei, a peţitului şi a brutalităţii; dansează rolurile clasice ale bărbatului şi femeii, însă femeia este, ca să spun aşa, o păcătoasă şi bărbatul o brută care o târăşte pe pământ. Ţiganul care dansează singur, renunţă însă la orice pretext de pantomimă; rămâne doar o frenezie pură a mişcărilor, salturilor şi lăsărilor pe vine, a gesturilor aeriene şi a tropotinu murmură, nu gângureşte, nu susură şi nu şopteşte, ci zbârnâie ca o coardă de arc, răsună ca o tamburină, bubuie ca o bucată de tablă; e un instrument bărbătesc şi furtunos la care cântă indivizi ce aduc a tâlhari din munţi şi care ciupesc strunele cu mişcări precise şi brutale.

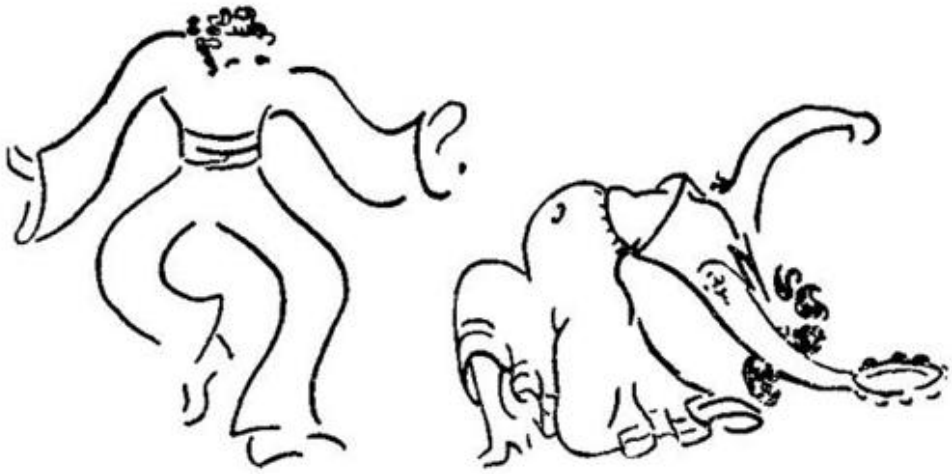

Hija. Ola, hija!
Chiquita. Bueno, bueno, chiquita!

Iota. Iota aragoneză e un cântec şi un dans; un cântec cu cadenţă grea, aspru şi vijelios, cu pasaje bruşte şi părţi tărăgănate, profund maur, însă fără floricelele flamenco; fiecare vers se transformă într-o tânguire prelungă şi descendentă. Iota e un dans foarte frumos, rapid şi dezlănţuit, cu un ritm entuziasmant şi galopant, care a luat naştere din lenta şi dolofana cantilenă.

Muy bueno, chica! Otra, otra! *Ola,* niňa! Ea! ’

Palmoteo sau bătutul din palme. În timp ce unul din grup dansează, ceilalţi stau în jurul lui şi bat din palme în tact, de parcă n-ar putea asculta liniştiţi fluxul ritmic, stârnit în cascade de guitarre. Şi strigă. Şi bat din picioare. Iar guitarriştii se zvârcolesc pe scaune, tropotesc şi strigă. Şi în plus, castanietele.

Rondalla e un fel de mandolină aragoneză burduhănoasă, care sună metalic şi melodios, însoţind cântecul iota.

Ţigăneile sunt, de obicei, din Triana; au pentru dans o fustă lungă, fâlfâitoare, pe care în timpurile mai vechi o dădeau chiar jos; şi ceea ce dansează e, în esenţă, un dans al pântecului, amplificat şi aplecat până la pământ. Muzica o îndeamnă tot mai aprins pe dansatoare, pântecele încordat se unduieşte mai repede, buricul şi şoldurile se rotesc, braţele se arcuiesc ca un şarpe, tocurile corpul se frământă de parcă unui violator, un ţipăt aspru – şi ţiganca se prăvăleşte *la* pământ, cuprinsă parcă de spasmele pasiunii. E un dans straniu, cu zvârcoliri şi convulsii; sexul, devenit agresiv, se apropie pe furiş, atacă şi se retrage; cultul falie al unei secte înfiorătoare.

E un cântec din Valencia. Un strigăt de extaz al cântăreţului în sunetul trompetelor şi zornăitul febril al castanietelor: în viaţa mea nu am auzit un cântec aşa de fierbinte cum este acest lung şi grozav de strident chiot al maurilor

Zapatear sau a bate din picioare într-o transă ritmică.

Sete [15]

BODEGA

Spania, ca orice ţară veche şi cu tradiţie, ţine 1» culoarea locală; sunt o mie şi una de deosebiri Între Valencia şi Austria, Aragon şi Estremadura; chiar şi natura s-a alăturat acestui entuziasm local şi produce în fiecare provincie alt fel de vin. Aflaţi că vinurile castiliene stimulează curajul, pe când vinurile din provincia Granada provoacă o tristele grea şi apăsătoare, iar vinurile andaluziene – sentimente blânde şi prietenoase; vinurile din Rioja Împrospătează spiritul, vinurile catalane fac limba mal ascuţită, iar vinurile din Valencia se depun la inimă.

Aflaţi, în continuare, că jerez-ul care. Se bea la faţa locului hu seamănă cu Xeresul dulceag care» e bea pe lă noi; e deschis la culoare, acrişor-amărui, moale ca uleiul, dar în acelaşi timp tare, pentru că e vin de pe malul mării. Vinul de Malaga, gros şi lipicios ca mierea aromitoare, în care se află ascuns un ac de albină usturător. Mai este şi vinul numit manzanilla de San Lucar; aşa cum i-o dovedeşte şi numele, e un vin tânăr şi exuberant, lumesc şi jovial: după ce aţi băut manzanilla veţi pluti uşor, ca un vas cu vele sub un vânt favorabil.

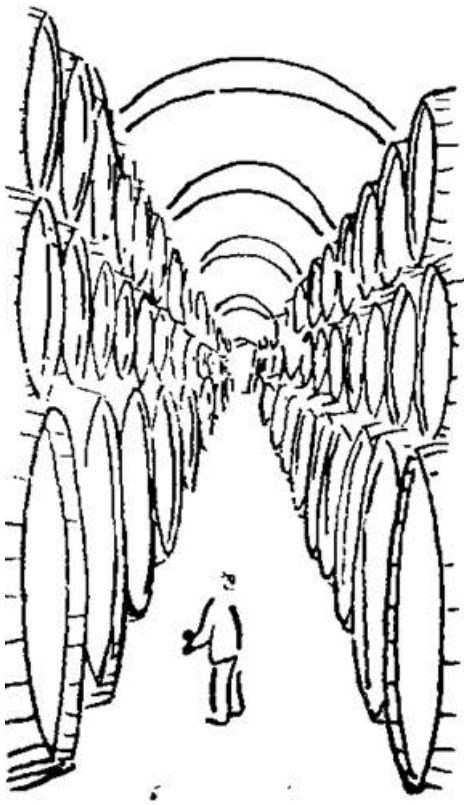

Să ştiţi că orice provincie are alte soiuri de peşti şi alte brânzeturi, cum are alte feluri de salam şi de caltaboşi, bob şi pepeni, măsline şi struguri, dulciuri şi alte daruri locale ale lui dumnezeu. De aceea vechii. Şi demni de încredere, autori afirmă că e foarte Instructiv să călătoreşti; şi orice călător ce caută să-şi îmbogăţească cunoştinţele în ţări îndepărtate, e să vă confirme faptul că un birt bun e un lucru rar şi esenţial. Nu mai există regi asturieni, dar brânza afumată de Asturia a rămas; frumoasele zile ale Aranjuez-ului au trecut, dar fragii de Aranjuez se bucură până astăzi de faima lor istorică. Nu fiţi lacomi, nici gurmanzi; hrana dumneavoastră să fie o ofrandă adusă zeilor timpului şi locului. Aş fi dorit să mănânc icre negre în Rusia şi şuncă englezească în Anglia; dar, deocamdată, mi-au oferit caviar în Anglia şi şuncă englezească în Spania. Patrioti din toate ţările, are loc împotriva noastră un complot; nici capitalismul internaţional nu ne ameninţă în aşa măsură ca Hotelierul Internaţional. Vă conjur, caballeros, să luptăm împotriva uneltirilor lui, scandând vechi şi sfinte strigăte de luptă, cum ar fi Chorizo, Hanba, A la lanterne, Macaroni, Una Tare, Kalbshaxen, Porridge, Camembert, Pereat, Manzanilla şi multe altele, în funcţie de loc şi spirit combativ.

CARAVELLA

E ancorată pe Guadalquivir, în apropierea acelui Torre del Oro, lângă care vasele spaniole descărcau aurul peruan; se zice că a fost refăcută în întregime, până la ultima scândură şi parâmă, după caravella de Santa Maria, cu care Columb a descoperit America. M-am dus s-o privesc, în speranţa că-mi voi reaminti câte ceva despre Cristofor Columb; am cercetat-o din cală până în vârful catargului, m-am întins pe patul din cabina lui Columb şi am luat ca amintire un număr din La Vanguardia ce zăcea pe masă, probabil tot de pe urma lui Columb; am cântărit în mină falconetele ori colubrinele, sau cum se vor mai fi numind tunuleţele acelea vechi, şi mai că nu mi-am zdrobit piciorul cu o ghiulea de fier, pentru că erau încărcate; dar n-am descoperit nimic altceva în afara propriei surprinderi: ce mic e vasul acela celebru. Cred că municipalitatea din Praga nu i-ar permite să circule nici ca vas de pasageri până la Zbraslav [16].

Dar sus, pe punte, mi-am amintit că în spatele meu se află expoziţia ibero-amencană; iar când îşi va închide porţile, va rămâne de pe urma ei în Sevilla o mare universitate ibero-americană, la care după cum sperăm noi. Sevillanezii. Vor veni tineri caballeros din Mexic şi Guatemala, Argentina, şi Peru, şi Chile. În momentul acela aş fi vrut tare mult să fiu un patriot spaniol şi să strig bucuros: Hombres, luaţi aminte, acolo, peste mare, sunt nu ştiu câte milioane de oameni care vorbesc o limbă după dicţionarul Academiei din Madrid! Chiar dacă state sunt câte curmale într-un palmier, e totuşi o singură naţiune şi, dacă ne-am pune mintea, ar fi şi o singură cultură, sabe? Imaginaţi-vă, caballeros că toţi oamenii care se conduc după dicţionarul Academiei madrilene ar trage într-o singură direcţie. Atunci s-ar întâmpla ceea ce n-a reuşit nici Liga Naţiunilor, s-ar naşte Euro-America Amigos. Orice estranjero care vine la noi, prin Irún sau Portbou $i-ar da seama imediat că noi, spaniolii, am avut o menire măreaţă; pe toţi dracii,

unde a rămas? În numele lui Goya şi al lui Cervantes să mai încercăm o dată!

Asemenea lucruri, şi altele asemănătoare, le-aş fi spus; pentru că atunci când ai sub picioare o corabie care aminteşte cară vel la lui Columb. Simţi un fel de imbold să descoperi America. Poporul acesta a fost în Stare, mai mult decât oricare altul – dacă îi lăsăm la o parte pe englezi – să-şi păstreze propriul mod de viaţă: de la mantillele femeilor până la muzica lui Albeniz, de la obiceiurile de casă până la firmele de pe stradă, de la caballeros până la măgari, acordă întâietate vechiului spirit spaniol în faţa poleielii de civilizaţie internaţională. Poate că acest lucru se datoreşte climei sau poziţiei aproape insulare; dar în special, oameni buni, e un lucru care ţine de caracter. Aici fiecărui caballero îi ridică bărbia mândria locală; Gaclitano se umflă în pene pentru că e din Cădiz, iar Madrilene, pentru că e din Madrid, asturianul e mândru pentru că e din Asturia, iar castilianul e mândru în general; pentru că toate aceste nume sunt vestite ca un blazon. Sper că, drept urmare, sevillanezul nu se va înjosi niciodată până într-atât, încât să devină un bun european internaţional; sau nu va deveni nici madrilen. Unul dintre cele mai profunde mistere ale Spaniei este naţionalismul ei, o virtute aparte, care în restul Europei e oarecum pe cale de dispariţie;

provincialismul, care e un produs global al naturii, isteriei, şi oamenilor. Spania încă n-a încetat de a ti natură şi până acum nu şi-a revenit din istoria sa; de aceea a reuşit să păstreze atâtea lucruri. Iar noi, ceilalţi, noi ne putem mira oarecum ce lucru măreţ este să fii o naţiune.

Los olivas

PALMAS Y NARANJOS

Deoarece prin ţinutul La Plancha am trecut într-o noapte neagră ca un ţigan, nu vă pot spune dacă există pe acolo într-adevăr uriaşi sau e vorba de mori de vânt; în schimb vă pot enumera o serie întreagă de lucruri care se găsesc în provinciile Murei a şi Valencia, mai ales: stânci galbene şi roşii, piscuri albe de calcar, iar în spate munţi albăstrii; pe fiecare stâncă, pisc ori munte, o ruină de fortăreaţă maură, de cetate creştină sau măcar un ermitaj, o capelă ori o clopotniţă, uriaşele ruine cafenii de la Montesa, cetatea Jjtiva cu turnurile şi crenelurile ci, tot felul de cetăţi, forturi şi turnuri de observaţie; castelul Puig, ruinele Saguntei, un întreg. Acropole pe un platou stâncos, şi cubul cetăţii Benicarló, deserturi cafenii şi roşii de pante stâncoase, acoperite de tufişuri rare d'e spartio, stejari şi smocuri de cimbrişor, rozmarin, teucrium şi salbie; coaste aride, arse ca vasele de ceramică abia scoase din cuptor şi încă fierbinţi; iar imediat sub ele livezi de măslini, cenuşii şi argintii, asemănători sălciilor noastre, trunchiuri noduroase şi contorsionate, care seamănă cu mandragorele, spiriduşii ori ceva cât mai îndepărtat de om; iar între măslini, pueblos uscate de piatră, cu

o bisericuţă ca o cetate, cu căsuţe ca nişte cuburi şi cu rămăşiţele vreunui mare castel deasupra; apoi livezi de smochini, arbori cu frunze mari şi neregulate; ălgarrobos înfoiaţi şi deşi, care susţin păstăile de ceratonia; şi curmali, din ce în ce mai mulţi palmieri, ţişnind victorios în sus cu coroanele lor; dumbrăvi de palmieri, orăşele înecate sub palmieri, cupole strălucitoare de faianţă, şi minarete între palmieri şi banani, iar deasupra lor iarăşi o cetate; huertas irigate, lanuri de orez, lanuri de duzi, vii şi hectare de portocali, arbori de formă sferică şi cu frunze tari şi lucioase, cu portocale pe cale de a se auri, şi lămâi, care sunt mai mari şi asemănători cu perii; cel mai binecuvântat ţinut pe care l-am văzut vreodată, tierras de regadio, prin ale căror şanţuri şi canaie curge apa fertilizatoare încă ain vremea ţăranilor romani şi a arhitecţilor mauri; iar deasupra acestui pământ de basm, pe colinele albastre, bastioanele, turnuleţele şi zidurile crenelate ale cetăţilor maure;

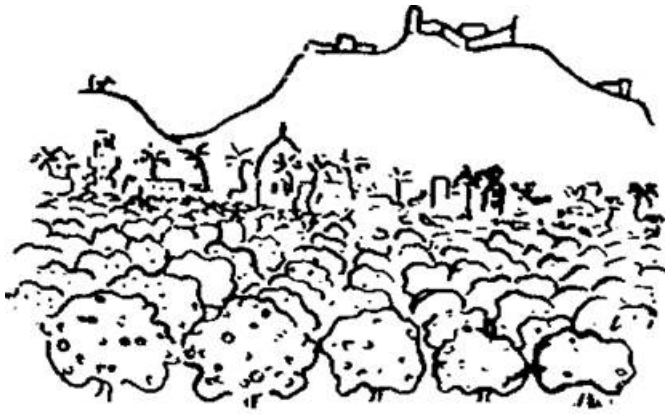

Los naranjos

Valencia cea plină de cupole albastre şi aurii din azulejos [17], de oameni bronzaţi, cu un văzduh străveziu. În care se amestecă răsuflarea mării cu mirosul de peşte şi cu aroma portocalelor şi siropurilor; marea, marea, marea cea luminoasă, strălucitoare, opalescentă, încreţită, făcând spume la picioarele stâncilor cafenii, mângâind plajele de nisip, marca albastră, marea infinită; lagune pline de malarie. Golfuri între stânci, un vârf de pânză a unei bărci pescăreşti Ia orizont; aieornoques, dumbrăvi de arbori de plută, cu frunzele aproape negre, pline şi răsucite în cornete; dumbrăvi de coconari pe nisipurile sărate ale malului mort; pe înălţimi, fortăreţe şi ermitaje; marea în dreapta şi în stângă munţii… încotro să privesc ca să numi. Scape nimic?… să plutesc pe mare ori să fiu un pustnic în munţi, să ies la pescuit ori să fac vin sau ulei, ia te uită Ia stâncile acelea purpurii, nicăieri nu sunt stâncile atât de roşii, priviţi, Oropesa, un orăşel atârnat pe

stânci, precis tot aşa arăta şi acum o mie de ani, deşi nu ştiu ce popor se aşezase atunci pe aici:

Los Palmas

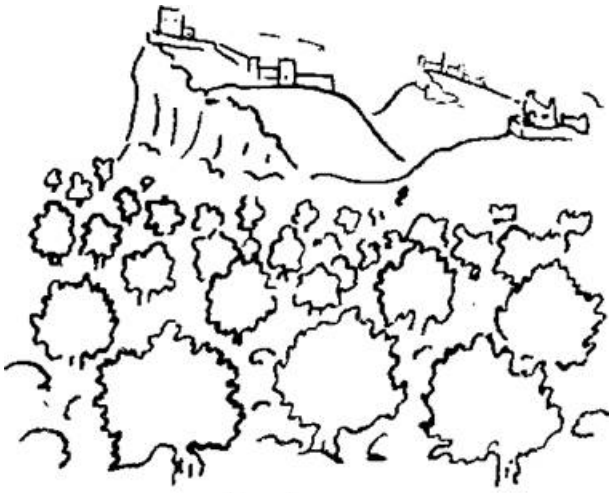

Los alcaroques

întotdeauna când treci printr-un tunel, parc-ai pune punct şi ar începe un nou capitol, …şi, totuşi, n-ai putea spune în ce loc peisajul s-a schimbat atât de mult, nici în ce constă schimbarea; dintr-o dată, îţi aduce aminte de altceva, nu mai este Africa, ci ceva cunoscut: ar putea fi Corniche, în Marsilia, ori Riviera di Levante; e din nou o ţară latină, o depresiune mediteraneană primitoare şi strălucitoare; iar când te uiţi pe hartă, ca să vezi unde te găseşti, afli că asta e Catalana.

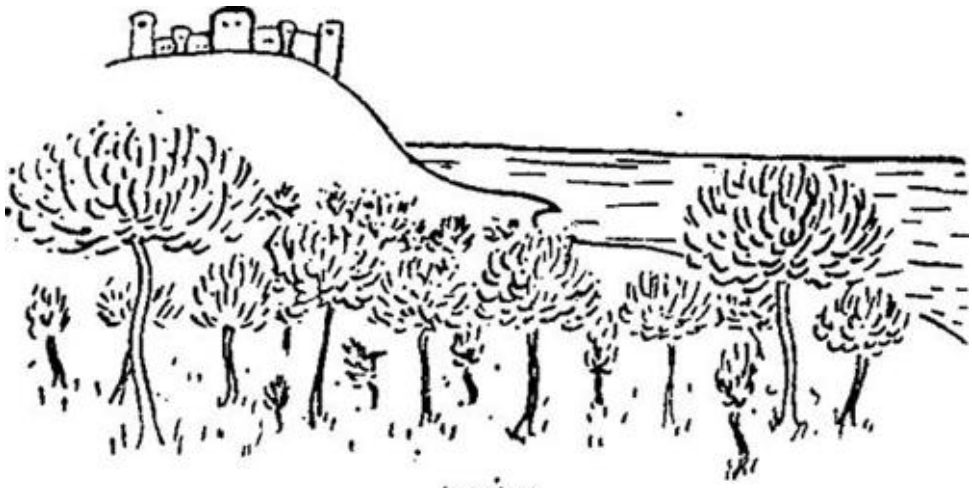

Los pinos

TIBIDABO

Tibidabo e un deal deasupra Barcelonei; sus se află o biserică, cafenele şi scrânciobe şi, mai ales, o frumoasă vedere asupra mării, ţinutului şi oraşului, de unde marea străluceşte într-o pâclă nebuloasă, pământul joacă în culorile verde şi roşu, iar oraşul sclipeşte blând cu căsuţele lui albe.

Sau de pe terasa Font Lleó, ce frumuseţe, oraşul sclipind între unduirile blânde ale colinelor şi mare, o privelişte care te dispune ca un vin uşor.

Ori seara pe colina Montjuich, la expoziţie, când toate fântânile arteziene, căderile de apă şi cascadele, faţadele şi turnurile se aprind într-un asemenea joc de lumini, incit nu-l mai poţi descrie şi priveşti doar, până simţi că începe să ţi se învârtă capul.

De-abia restul, care se află în jurul acestor lucruri de basm, e Barcelona însăşi: un oraş bogat şi aproape în întregime nou, mândrindu-se oarecum cu finanţele, cu industria, cu noile bulevarde, cu magazinele universale şi cu vilele sale; se întind la dreapta şi la stângă pe distanţe de kilometri şi doar la mijloc, parcă într-un fund de buzunar, se înghesuie oraşul vechi, în jurul

unor clădiri vechi şi pline de măreţie, cum ar fi catedrala, primăria, Diputación, ulicioarele strimte şi pline de lume, intersectate de ramblas celebre, unde se îngrămădeşte sub platani întreaga populaţie barcclonează, pentru a cumpăra flori, a se uita după fete şi a face revoluţii. Suma sumărum, un oraş activ şi frumos, cu o multimer de teatre, zdrăngănind şi urlând la lăsarea serii prin toate pianele lor automate, jucând în lumini colorate, grosolan şi plin de vigoare, cu populaţia sa ciudată de docheri, marinari, haimanale, femei grase, bătăuşi, şobolani, harababură mai mare decât Marseille, loc mai suspect decât Limehouse, gură de canal în care marca şi pământul îşi deversează spuma murdară.

Şi periferiile muncitoreşti, unde vedeţi mâini cu pumnii strânşi în buzunare şi ochi fanatici, provocatori; ei, ăsta nu mai este poporul fără griji din Triana; adulmecă, şi vei simţi miros de ars. Odată cu seara încep să se îndrepte umbre spre centrul oraşului; au espadrille în picioare şi un brâu roşu în jurul mijlocului, ţigara lipită de buză şi şapca pe ochi. Sunt doar nişte umbre, dar când te uiţi mai bine e deja un grup. Un grup de priviri fixe şi înverşunate.

Iar dincoace, în interiorul oraşului, oameni care nu vor să fie spanioli; şi în munţii din jur, ţărani care nu sunt spanioli. De pe vârful lui Tibidabo e un

oraş strălucitor şi fericit; dar pe măsură ce te aproprii, auzi parcă o respiraţie gâfâită şi accelerată printre dinţii încleştaţi.

Deocamdată, Barcelona scânteiază cu toate luminile sale şi se distrează aproape febril; teatrele încep pe la miezul nopţii, barurile şi sălile de dans se umplu pe la două dimineaţa; grupuri tăcute şi posomorite stau nemişcate pe ramblas şi paseos şi, brusc, dispar pe neauzite, când la colţ apare, tot atât de tăcută şi mohorâtă, cavalcada jandarmilor călare cu puştile pregătite la oblâncul şeii.

SARDANA

Dar acum, catalanilor, mai bine cântaţi-mi sardana voastră, o muzică stridentă şi plină de vigoare, ce behăie cu glas de capră şi fluieră din fluiere ciobăneşti, o adevărată muzică mediteraneană. Acesta nu mai este strigătul prelung al maurilor, nici patima întunecată a guitarrelor; e ceva rustic, aspru şi vesel, la fel ca întregul ţinut pentru că ţinutul acesta se aseamănă deja cu Provence; de exemplu, nu mai este aşa stâncos ca restul Spaniei, ci e stâncos ca dealurile provensale; nu cresc palmieri ca în Murcia, ci palmieri ca pe Riviera. După cum vedeţi, diferenţa e subtilă şi nu se poate reda aşa uşor; e în aerul pe care îl respiraţi, e în oameni şi în casele lor cu obloane verzi, dar în primul nud, pur şi simplu, i-xistâ.

În ceea ce-i priveşte pe oamenii din aceasta zonă, poarta în picioare papuci numiţi alpargatas, care amintesc de sandalele romane; iar pe ici, pe colo, bonete frigiene (se numesc barretinas ori aşa ceva). Şi mulţi au ochi albaştri şi părul castaniu, sunt corpolenţi şi scunzi; aici nordul s-a amestecat oarecum în toate, în muzică şi în gustul vinului, în oameni şi în natură. Domină deja natura cu frunze căzătoare; prima frunză galbenă de platan mi s-a părut un salut de acasă. Aici nu se mai trăieşte în patios, ca dincolo, jos, ci pe stradă; copiii şi clinii şi mamele, beţivii şi cititorii de ziare, catârii şi pisicile, totul trăieşte pe prispă şi pe trotuar; poate de aceea în acest ţinut iau naştere aşa uşor mulţimile şi manifestaţiile de stradă.

Dar dac-ar trebui să vă spun ce m-a surprins cel mai mult, atunci aceştia au fost soldaţii de gardă din faţa palatului regal; pentru că au în picioare papuci albi catalani, iar pe cap joben. Să ştiţi că jobenul, papucii şi puşca cu baionetă alcătuiesc o combinaţie bizară şi neobişnuită; însă, la urma urmelor, caracterizează pe deplin ţara catalană, rustică şi negustorească printre celelalte regate ale Spaniei.

PELOTA

Pelota bască e un joc la care se foloseşte o minge tare din piele de câine; de la o anumită depărtare aţi putea crede că s-a pornit tocmai vreo ceartă şi că în mijlocul acestor strigăte sălbatice se va începe a trage cu puşca; dar când vă apropiaţi, vedeţi că nu strigă jucătorii, ba nici chiar spectatorii, ci agenţii de pariuri, care se agită în faţa publicului şi încheie pariuri pe Albaştri ori pe Roşii, culorile distinctive ale echipelor aflate în întrecere. Din punct de vedere dramatic, agenţii de pariuri sunt partea cea mai interesantă a spectacolului; zbiară ca nişte maimuţe-urlătoare, sar, dau din mâini şi arată pariurile cu degetele desfăcute; iar pariurile şi câştigurile se aruncă, între agenţi şi spectatori, în mingi goale, care vă zbârnâie pe dinaintea nasului ca nucile dintr-un pom ocupat de un cârd de maimuţe.

Şi în timp ce se desfăşoară acest pasionant joc al pariurilor, jos, în faţa publicului, are loc pelota, în sensul strict al cuvântului, pe care o joacă doi domni contra altor doi, a\ind un căuş sau o lingură lungă, împletită, fixată printr-o mănuşă de piele pe mina dreaptă. În acest căuş prinde seňor Elola mingea zburătoare şi vâjjj, o aruncă spre un zid înalt, care se numeşte fronton. Mingea sare cu un plescăit sonor şi zboară înapoi cu viteza unui proiectil; bum, a prins-o cu căuşul său seňor Gabriel şi o trimite de perete. Hop, a pescuit-o din aer, cu căuşul său, seňor Ugalde, a învârtit o dată racheta şi a aruncat mingea, ca pe o bombă, în fronton. Şi bum! a prins-o deja cu lingura seňor Teodoro şi o izbeşte de perete, de răsună; acum e iarăşi rândul lui seňor Elola, s-o prindă când va sări înapoi. Dar ceea ce vă prezint eu e doar un film încetinit: în realitate vedeţi patru figurine albe, sărind fiecare pe linia sa, şi bum-pleosc, bum-pleosc, deasupra lor mingea zboară aproape nevăzută; dacă jucătorul n-o prinde, dacă mingea sare de două ori pe pământ ori are loc vreo altă greşeală misterioasă, s-a terminat o rundă, echipa adversă primeşte un punct, iar agenţii de pariuri încep să dea din mâini şi, cu strigăte grozave, anunţă noi pariuri. Şi se continuă aşa până la şaizeci sau nu mai ştiu câte puncte; apoi apar alţi Rojos şi Azules, şi jocul începe de la capăt, în timp ce publicul se schimbă ca jucătorii la ruletă.

După cum vedeţi, e un joc destul de monoton, de fapt monoton numai dacă folosim cuvinte aşa de primitive şi obişnuite cum ar fi „a prinde mingea“; în realitate nu e vorba acelaşi moment, toţi jucătorii au dispărut ca fulgerul, de frică să nu fi omorât pe cineva. Deci a prinde o astfel de minge e cam la fel cu a prinde în lingurii un glonţ pornit dintr-o armă militară; iar aceşti pelotaris prind orice minge, ori încotro ar zbura, cu aceeaşi siguranţă animală cu care prinde muşte lăstunul. Întind mâna – şi au prins-o. Se înalţă în aer – şi au prins-o. Duc acel căuş la spate – şi au prins-o. Faţă de pelotă, tenisul e ca şi cum aţi ucide muşte.

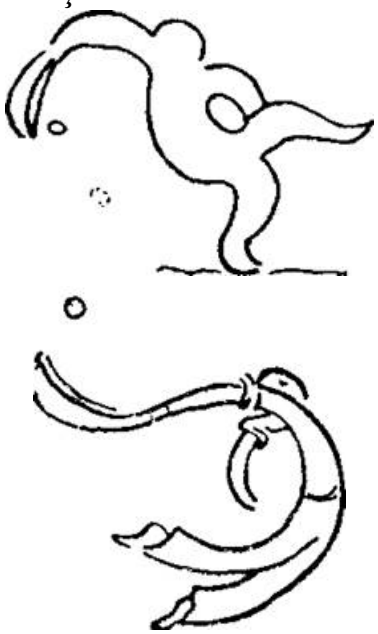

E jucat numai de bascii şi navarrezii de la munte; de acei basci care au dat lumii bereta lor rotundei, „basca“, care aici se numeşte boina şi se fabrică desigur la noi, la Strakonice; de acei basci despre care profesorul Meillet mi-a spus că sunt cei mai vechi locuitori din întreaga zonă a Mediteranei, înrudiţi cu unele triburi din Caucazul cel înalt. Au o limbă atât de complicată, încât până în prezent n-a fost încă cercetată; iar muzica lor este un fluierclarinet, numit dulzaina, însoţit ele tamburină. Alcătuiesc unul dintre cele mai miri popoare din Europa; poate că sunt chiar atlanţii cei dispăruţi. Ar fi păcat dacă vreodată ar dispărea şi această rămăşiţă de oameni dârji.

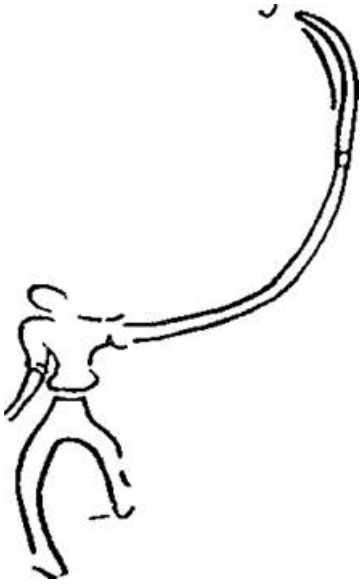

MONTSERRAT

Din depărtare e un munte măreţ şi grozav, care, de la piept în sus, se înalţă deasupra celorlalte coline catalane; dar cu cât vă apropiaţi de el, cu atât sunteţi mai surprinşi şi începeţi a da din cap, până ce, în cele din urmă, veţi mormăi singuri „nu mai înţeleg nimic” şi „în viaţa mea n-am văzut aşa ceva*4. Ceea ce vă va confirma vechea experienţă că, de aproape, lucrurile din lumea aceasta sunt mai ciudate decât de la distanţă.

Trebuie să ştiţi că ceea ce din Barcelona arată ca un masiv compact, de la o mai mică distanţă vă apare ca un munte aşezat pe nişte coloane; ba arată mai degrabă ca o biserică decât ca un munte. La bază are un soclu din stâncă roşie, de pe care se ridică în sus coloane de stâncă în formă de turnuri; deasupra lor e un fel de galerie, purtând un nou rând de coloane

uriaşe; iar şi mai sus se înalţă al treilea etaj al acestei colonade ciclopice, la înălţimea de o mie două sute de metri. Să fiu nebun dacă mint: aşa ceva n-am mai văzut niciodată. Cu cât vă conduce mai sus şoseaua în serpentine splendide, cu atât vi se taie mai mult răsuflarea; jos, prăpastia perpendiculară Llobregat, iar deasupra capului, turnurile verticale ale Montserrat-ului; şi între ele, ca pe un balcon suspendat, atârnă o sfântă mănăstire. O catedrală, garaje pentru câteva sute de automobile, autobuze şi brişti, şi un han în care puteţi locui la călugări benedictini, în această sihăstrie monumentală şi gălăgioasă; iar în mănăstire e o bibliotecă, cum nu mai există probabil în nici o altă mănăstire, în care găsiţi de la vechile cărţi în folio, legate în lemn şi piele de porc, până la un raft întreg plin de lucrări despre cubism.

Dar mai este şi vârful muntelui, Sunt Jeroni; vă urcă acolo un teleferic absolut vertical, un fel de cutie de sardele pe care aţi putea-o trage singuri, cu o sfoară, în turnul bisericii; dar dumneavoastră şedeţi în cutiuţa aceea şi vă compuneţi o figură activă şi întreprinzătoare, de parcă nu v-ar fi grozav de frică să nu cadă şi atunci, adio! Iar când aţi ajuns sus şi vă scuturaţi, nu mai ştiţi la ce să vă uitaţi mai întâi; am să vă indic eu o ordine:

1. La vegetaţia care, de jos. Arată ca nişte smocuri de păr la subsuoara acelor uriaşe braţe ridicate în sus, dar din apropiere e un lăstăriş splendid de dracilă întotdeauna verde, şi ilex, merişor şi salbă moale, cistus, mirt, lauri şi iarbă-neagră mediteraneană; nu ştiu ce să vă mai spun, dar niciodată n-am mai văzut un asemenea parc natural ca aici, pe vârful şi în crăpăturile acestui conglomerat dur de stânci, care arată de parc-ar fi turnate din beton cu pietriş de nu.

2. La turnurile şi colonadele de stânci ale Montserrat-ului, la râpele înfricoşătoare şi goale ale Văii L'ele, despre care se zice că s-a deschis în ziua crucificării lui Hristos. Există diferite teorii ştiinţifice care încearcă să demonstreze cu ce se aseamănă aceste stânci; după unii, cu nişte santinele, după alţii, cu nişte procesiuni de călugări în glugi, cu nişte flaute ori cu rădăcinile de măsele extrase; eu însă jur pe ochii mei că seamănă cu nişte degete împreunate ca pentru rugăciune; pentru că muntele Montserrat se roagă cu mii de degete, jură cu arătătoarele ridicate, îi binecuvântează pe călători şi Ic face semn. Cred că tocmai în acest scop a fost croat şi înălţat deasupra tuturor celorlalţi munţi; iar ceea ce cred mai departe n-are nicio legătură cu cele prezentate până aici, însă m-am gândit la ceva stând pe

vârful Sunt Jeroni, unde se află cea mai înaltă cupolă şi. Totodată, centrul acestei catedrale naturale, fantastice şi uriaşe.

3. Şi apoi, de jur-împrejur, până la orizont, e un ţinut văiurit de munţi verzi şi roşietici: Cataluňa, Navarra, Aragón; Pirineii cu gheţari sclipitori; orăşele albe la poalele munţilor; dealuri ciudat de rotunjite, astfel orânduite de pare-ar fi un păr ondulat, pieptănat de un pieptene uriaş. Sau. Mai degrabă, de parc-ar fi rămas pe ele urmele degetelor care au făcut această ţară. De pe vârful Montserrat vedeţi amprentele degetelor divine care au frământat acest ţinut cald şi împurpurat cu o deosebită bucurie de creator.

Văzând toate acestea; şi minunându-se, călătorul a pornit-o pe drumul către casă

VUELTA

Întoarcerea acasă. Mai am de trecut prin încă patru ţări, clar orice văd, prosar distrat printre degete, ca boabele unor mătănii: pentru că e vorba de acum, de-ajuns eu toate călătoriile şi despărţirile; de-ajuns cu toate astea care fug înapoi, imediat ce s-a făcut un semn. Să fii din nou acasă, ca un stâlp înfipt în pământ; să vezi în jurul tău, dimineaţa şi seara, aceleaşi lucruri cunoscute… Da, însă lumea e atât de mare!

Ia te uită la el, păcătosul! Stă în colţ, întruchiparea nefericirii, şi-i pare rău că n-a văzut nimic. Că n-a văzut Salamanca, nici Santiago; că nu ştie cum arată măgarii clin Estremadura şi băbuţele din Ansó, că nu l-a întâlnit pe voievodul ţiganilor şi n-a auzit cum se fluieră la txistularisurile basce. Omul ar trebui să vadă şi să atingă totul, aşa cum a bătut pe spate măgarul din Toledo sau a mângâiat tulpina palmierului din grădinile Alcăzar-ului. Să atingă totul măcar cu un deget. Să treacă cu palma peste lumea întreagă. Ce bucurie, când poţi să vezi ori să pipăi ceea ce n-ai cunoscut până acum. Orice diferenţă între lucruri sau oameni amplifică viaţa.

Ai primit cu recunoştinţă şi bucurie tot ceea ce era altfel decât eşti obişnuit; şi, când ai întâlnit alţi călători, aceştia îşi rupeau picioarele umblând, pentru a nu pierde nimic din ceea ce e deosebit şi frumos şi altfel decât în oricare altă parte; deoarece în noi toţi e ascunsă dragostea pentru belşug şi viaţă nesfârşită. Ascultaţi-mă, belşugul vieţii îl formează naţiunile; bineînţeles că şi istoria şi natura, dar acestea amândouă se contopesc în naţiuni. Dacă vreodată ne-ar trece prin minte să conducem lumea prin dragoste de viaţă, ar trebui să spunem cam aşa ceva (în toate limbile pământului):

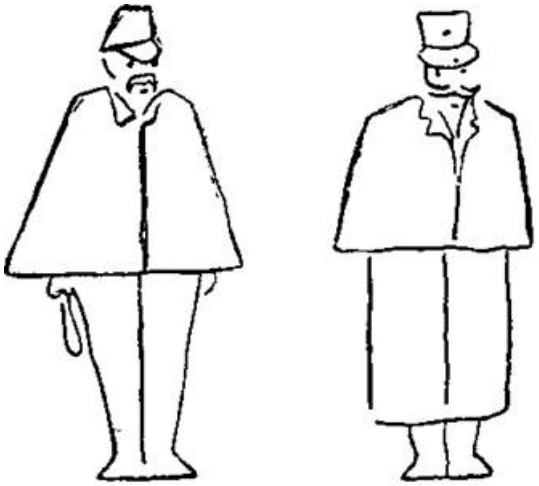

Caballeros, e adevărat că toţi oamenii sunt oameni; însă pe noi, călătorii, nu ne-a surprins atât de plăcut faptul că, să zicem, sevillanezii sunt oameni, cât faptul că sevillanezii sunt sevillane/i. Ne-am bucurat că spaniolii, sunt într-adevăr spanioli; cu cât erau mai spanioli, cu atât i-am iubit mai mult şi cu atât i-am apreciat mai mult.

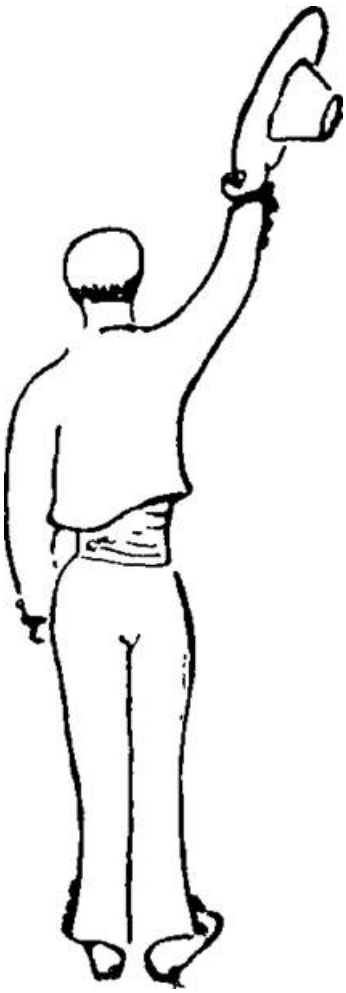

Închipuiţi-vă că, tot din acest motiv subiectiv, i-am respecta pe chinezi, pentru că sunt chinezi, pe portughezi, pentru că sunt portughezi şi nu înţelegem niciun cuvânt din limba lor, şi aşa mai departe. Sunt oameni care iubesc lumea întreagă, în măsura în care lumea acceptă să aibă şosele asfaltate, sau să creadă într-un singur dumnezeu, ori să închidă bodegile şi cârciumile. Sunt oameni care ar fi în stare să iubească lumea, dacă aceasta ar accepta o singură formă de civilizaţie, şi anume pe aceea a lor. Însă pentru că n-am ajuns cu dragostea până acolo, să Ia loc la loc; şi apoi să strigi: Băieţi, dacă ne vedem cu atâta plăcere unii cu ceilalţi, să facem o Ligă a Naţiunilor; dar, pe sufletul meu, să fie Naţiuni

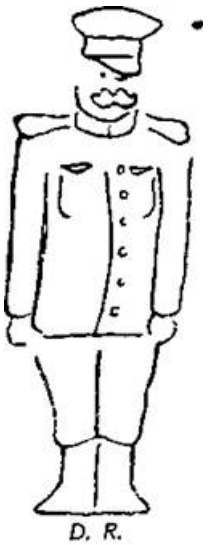

Şi atunci, omul care se întoarce acasă mângâie cu privirile dealurile viticole ale Franţei, cercetează culturile de hamei ale Germanici şi se bucură din toată inima de ţarinile şi livezile de meri care îl aşteaptă dincolo de cea din urmă graniţă.

TABEL BIO-BIBLIOGRAFIE [18]

1890 – 9 ianuarie. În comuna Malé Svatoňovice, din nord-estul Boemiei, se naşte Karel Čapek, fiu al unui medic de ţară.

Împreună cu părinţii, cu fratele său Josef (1870— 1945). Scriitor, pictor şi ziarist, şi cu sora sa Holena (1886—1962), se mută în acelaşi an la Upice, tot în nord-estul Boemiei. Unde tatăl său îşi deschide un cabinet medical.

1901—1905 – Urmează cursurile liceului Hrádec Králové.

1904 – Debut în revista *Neděle,* unde publică o povestire.

1907 – Se mută cu familia la Praga.

1908 – În revistele *Horký týdeník şi Stopa,* încep să apară primele schiţe literare, semnate împreună cu fratele său Josef.

1908—1912 – Cei doi fraţi publică în diferite publicaţii literare povestirile care, mai târziu, în 1918, le vor reuni în volumul *Litera lui Krakonoš.*

1909 – începe cursurile Facilităţii de filosofie din Praga.

1910 – Revista *Lumír* publică piesa într-un act *Jocul fatal al dragostei,* prima piesă a fraţilor Capek.

[1] republica – . Republica Cehoslovacă (n. T).

[2] În primul moment de exaltare şi de furie le-am dat şi numele; sper să mă ierte. Acum fac rectificarea cuvenită, nu pentru a scăpa de pedeapsa lui dumnezeu, ci pentru că dădusem prea multe nume. Vreau să spun că în artă e nevoie să fii un novator sau ceva de felul acesta.

[3] palat del Podestă – clădirea în care îşi are sediul şeful Comunelor Republicii Italiene (de obicei cu putere supremă de decizie în. Justiţie şi armată).

[4] Jiří de Poděbrady – rege al Cehiei (1458—1471).

[5] J. S. Machar (1864—1942) – poet şi publicist ceh.

[6] siculi – vechi locuitori ai Sieiliei (în părţile răsăriteană şi centrală ale insulei).

[7] metopă – element decorativ al frizei unui temple doric, constând din! r-o placă de piatră sau de ceramică de- corată, de obicei, cu basoreliefuri.

[8] tamarindus – arbore tropical cu flori aromate şi păstăi mari.

[9] Terezín, Josefov – oraşe medievale ceheşti.

[10] Kolín – oraş în Cehia de est.

[11] Břeclav – oraş în sudul Moraviei.

[12] sura – verset din coran.

[13] gavota – vechi dans francez.

[14] kozáčka – dans popular ceh.

[15] în limba cebS cuvmtul. Sete’ tfizefn ineeo* ultima literă a alfabetului

[16] Zbraslav localitate în apropiere de Praga pe Vltava

[17] azulejos (spân.) – miei plăcuţe clin ceramică care acoperă pereţii interioj’i sau exteriori ai unei clădiri,

[18] Text reprodus după volumul: Karel Capek – *Dru- muri prin Europa,* traducere, tabel bio-bibliografic şi note de Sanda Apostolescu, Editura Sport-Turâsm, Bucureşti, 1981 (p. 17—20).

Table of Contents

SCRISORI DIN ITALIA
EXCURSIE ÎN SPANIA
TABEL BIO-BIBLIOGRAFIE